

HALLISTE KIHELKOND JA VABADUSE RISTI VENNAD

Jaak Pihlak, Viljandi Muuseumi direktor

Käesolev kirjutis on seitsmes sarjast, mis on pühendatud Viljandi-
maaga seotud Vabaduse Risti kavaleridele. Artiklite aluseks on kihel-
kondlik jaotus. Seni on ilmunud ülevaated Kõpu, Tarvastu, Paistu,
Karksi, Kolga-Jaani ja Suure-Jaani kihelkonnaga seotud ristivenda-
dest (VMA 1998–2003). Järgnevas artiklis käsitletakse mehi, kellel oli
kokkupuuteid Halliste kihelkonnaga.

Eksiarvamuste vältimiseks olgu märgitud, et enamik Pärnumaa
koosseisu kuulunud Halliste kihelkonnast liideti praeguse Viljandi
maakonna eelkäija Viljandi rajooniga alles Nõukogude ajal. Ka Karksi
kihelkond lahutati Pärnumaast alles 1939. aasta kevadel ja sai siis
Viljandimaa osaks. Artikli koostamisel on seda ka arvestatud ning and-
med on esitatud antud hetkel kehtinud haldusjaotuse järgi.

Eesti Vabaduse Rist ehk Vabadusrist (VR) on riiklik teenetemärk,
mida annetas Vabariigi Valitsus Vabadussõjas osutatud sõjaliste tee-
nete, lahingutes üles näidatud isikliku vapruste ja mitmesuguste
tsiviilteenete eest. Samuti anti see kõrge orden Verduni linnale ning
Prantsuse, Inglise ja Itaalia Tundmatule Sõdurile. Lisaks on Vabaduse
Rist tsiviilteenete eest antud 1924. aasta 1. detsembri mässu maha-
surumisel silma paistnud 10 mehele.

Aastatel 1919–1925 määrati üldse kokku 3224 Vabaduse Risti
(ET 2000: 429). Selle ordeni tegelikke saajaid oli aga natuke vähem,
3132, sest mitmele mehele on antud kaks või isegi kolm Vabaduse Risti.
Nii loeti 2076 isikut Eesti kodanikeks, kellele annetati 2151 teenete-
märki. Ülejäänud 1056 olid arvatud välismaalasteks ja nemad pälvisid
1073 Vabaduse Risti (EVRKR 2004: 7). Tänapäevaks on otsene seos sel-
le teenetemärgi kandjatega katkenud, sest 6. oktoobril 2000 suri Karl
Jaanus, viimane Vabaduse Risti kavaler. Ta maeti sõjaväeliste austus-
avalduste saatel Püüsi kalmistule.

Nimetatud ordeni pälvinud Eesti kodanikest ligi 300 isikut pärines aja-
looliselt Viljandimaalt. Kui siia hulka arvata ka endise Pärnumaa Halliste
ja Karksi kihelkonnad, mis praegu on Viljandimaa osad, siis kasvab arv
oluliselt. Lisaks veel need, kes hiljem sidusid oma elu selle kandiga, olid
siin teenistuses või puhkavad Viljandimaa mullas (EVRKR 2004: 9).

Kuna järgnevas loos on tegemist isikutega, kes mingil ajal omasid sõjaväelisi aukraade, siis ei saa mööda minna väikesest selgitusest. Vabadussõja ajal kasutati üldiselt tsaaririigiaegset auastmestikku. Suuremad muudatused leidsid aset alles rahuajal. Nii nimetati näiteks 1922. aasta novembris senised polkovnikud ümber kolonelleideks ja alampolkovnikutest said kolonelleitnandid, juurde loodi majori auaste. Ühtlasi nimetati polgud rügementideks ja roodud kompaniideks. Jaanuarist 1924 kaotati ära alamkapteni aukraad, nimetades see ümber kapteniks. Ühtlasi ülendati kõik aktiivteenistuses olevad lipnikud nooremleitnantideks (RT 1922, nr 139: 675; RT 1924, nr 37/38: 298). Oluline muudatus reakoosseisu auastmestikus tehti veel 1939. aastal, kui allohvitserkonna puhul võeti kasutusele mõisted seersant ja veebel (EETK 1940: 74). Viimane iseseisvusaegne olulisim muudatus aukraadide asjus leidis aga aset vahetult enne Nõukogude okupatsiooni. Sõjavägede Ülemjuhataja otsusega aprillist 1940 ülendati ühe astme võrra kõik aktiivteenistuses, reservis või erus olevad allohvitserid ja sõdurid – Vabaduse Risti kavalierid (ERA, f. 673, n. 2, s. 764, l. 6).

Järgnevalt lühike ülevaade ka piirkonna ajaloost, mille sangaritest käesolev lugu kõneleb. Halliste (Aliste, Alistekunde) muinaskihelkond moodustus Sakala maakonnas omaette üksuse, mis hõlmas ka hilisema Karksi kihelkonna. Alates 13. sajandist kuni 1561. aastani kuulus ala ordu Karksi foogtkonda, aastatel 1585–1621 oli Fahrensbachide pärusvaldus. Põhjasõjale eelnenud näljahäda ja sõja ajal järgnenud katk viis manalatele suure hulga Halliste elanikkonnast. Kirikukihelkonnana on Hallistet esmakordselt mainitud aastal 1504. Perioodil 1587–1877 moodustasid Halliste ja Karksi kaksikkihelkonna, mille pastoraat oli Hallistes.

Linakasvatusega jõukust kogunud talupidajad hakkasid kohti päriks ostma juba 1840. aastatel, selle haripunkt oli paarkümmend aastat hiljem. Arvatakse, et just siinse kihelkonna Mulgi talust Tartumaale ja mujale siirdunud kohaostjatega levis mulgi nimi, mis hiljem kujunes ka sellest kandist pärit jõukamate elanike üldnimetajaks.

Kihelkonna arengule aitas 19. sajandi lõpul ja 20. sajandi esimesel poolel oluliselt kaasa Pärnu–Valga (1896) ja Viljandi (1897) kitsarööplise raudtee valmimine. Tekkisid Mõisaküla asula, millest hiljem kujunes linn ning Abja-Paluoja alev. Viimase lähedale asutati 1913. aastal toorlinavabrik (ENE 1988 III: 289).

Halliste kiriku asukohaks oli kihelkonna kirdeosas paiknev Kulla

küla. Kirik põles 1959, kuid taastati Kalev Raave eestvedamisel ja taas-pühitseti 1990. aastal.

Kihelkonna majanduslikeks keskusteks kujunesid 20. sajandil Abja-Paluoja ja Mõisaküla.

Lisaks Halliste kogudusele asutati 1927. aastal ka Mõisakülas luteri usu kogudus, kellel valmis 1934. aastal modernne puukirik, mis aga 1983. aastal hävis tulekahjus.

Lisaks luterlastele oli kihelkonna alal ka õigeusklikke. Esimene õigeusu kogudus loodi Halliste kihelkonnas 1851. aastal. Penujasse ehitati kivikirik, mis pühitseti 1875. aastal. Teine õigeusu kirik valmis Mõisakülas 1934. aastal.

Juba 1866. aastal, kui võeti vastu vallaseadus ja valdadest said omavalitsuslikud haldusüksused, algas hoogne mõisavaldade liitmine. 19. sajandi keskel oli Halliste kihelkonna alal 9 valda: Abja, Kaarli, Kaubi (ka Uue-Pornuse), Vana-Pornuse, Penuja, Uue-Kariste, Vana-Kariste, Vanamõisa ja Veelikse vallad.

Neist Veelikse vald liideti Laatre (Moiseküll) vallaga, mis administratiivselt kuulus tollal hoopis Valmiera (Volmari) maakonna Rūjiena (Ruhja) kihelkonda (BVA 1909: 370, 717).

Uue-Kariste ja Vana-Kariste valdade eraldi asuvad osad paiknesid Saarde kihelkonna alal (Pärnumaa 1930: 282).

Halliste kihelkonna valdade sünniajaks on aasta 1866, ainult Kaarli valla alguseks loetakse 1887. aastat. Suuremad administratiivsed muutused jäid 19. sajandil siinse kihelkonna valdades toimumata. Alles 20. sajandil olukord muutus. Neist esimene oli seotud Vanamõisa vallaga, mis liideti alates 1. jaanuarist 1901 Abja valla külge. Aastal 1918 arvati seni Pärnumaa koosseisu kuulunud Kaarli vald, mis koosnes kahest eraldi osast, Viljandi maakonna koosseisu (Viljandimaa 1939: 2).

Vabadussõja ajal 4. juulil 1919 liideti Vabariigi Valitsuse ajutise määrusega Pärnumaa külge Valmiera maakonna Laatre vald (RT 1919, nr 45: 353). Alates 1. detsembrist 1920 lahutati Mõisaküla, mis oli juba väikese linnakese mõõtmed omandanud, Abja vallast ning sellega kinnitati Mõisaküla alevi asutamine (RT 1920, nr 215/216: 1719). Järgnes Pornuse ja Kaubi valla liitmine 1. jaanuarist 1921 ühtseks Pornuse vallaks (RT 1920, nr 195/196: 1554). Senine Mõisaküla alev sai linnaõigused 19. mail 1938, olles sellal kihelkonna ainukeseks linnaks. Seoses üleüldise valdade reformiga jäi alates 1. aprillist 1939 Halliste kihelkonna alale 4 omavalitsust. Nendeks olid Abja ja Rajangu vald

ning Mõisaküla linn Pärnumaal ning Rimmu vald Viljandimaal (Uuet 2002: 53, 63, 69).

Järgmine suurem muutus toimus teise Nõukogude okupatsiooni ajal. Alates 29. detsembrist 1945 muudeti Abja valla koosseisu kuulunud Abja-Paluoja alevik linna tüüpi aleviks (Uuet 2002: 81). Sama 1945. aasta augustis-septembris loodi seniste valdade sees külanõukogud. Abja vallas tekkisid Abja, Halliste, Kariste, Paluoja ja Penuja kn, Rajangu vallas Kangru ja Rajangu kn ning Rimmu vallas Kaarli ja Uue-Kariste kn. Augustis 1946 loodi Rajangu vallas juurde Pera kn. Siiski jäid haldusüksustena edasi kestma vallad ja linnad (Uuet 2002: 99, 100, 116).

Septembris 1950 likvideeris võõrvõim maakonnad ja vallad. Endise Pärnumaa Abja ja Rajangu valla territooriumil formeeritud külanõukogud ning Mõisaküla linn ja Abja-Paluoja alev läksid vastloodud Abja rajooni koosseisu. Samuti läksid Rimmu valla maadel olevad Kaarli ja Uue-Kariste kn Abja rajooni alla. Aastatel 1952–1953 oli Abja rajoon ühtlasi Pärnu oblasti osa (Uuet 2002: 137, 141, 153).

Liitmised-lahutamised aga ei lõppenud ja nii kaotati juunis-juulis 1954 Paluoja, Penuja ja Vana-Kariste kn, mis liideti Abja kn-ga, Kaarli kn sai Halliste kn osaks, Kangru ja Pera kn liideti Rajangu kn-ga ning Uue-Kariste kn nimetati Kariste kn-ks. Jaanuarist 1963 likvideeriti Abja rajoon ning seetõttu arvati Mõisaküla linn, Abja-Paluoja alev ja Abja, Halliste, Kariste ning Rajangu kn Viljandi rajooni koosseisu. Märtsis 1973 likvideeriti Kariste ja Rajangu kn-d, mille tulemusena jäi Halliste kihelkonna alale Abja ja Halliste kn ning Abja-Paluoja alev ja Mõisaküla linn. Neist Abja omas väiksemaid osi ka Saarde kihelkonnas ning Halliste kn Paistu kihelkonnas (Uuet 2002: 158, 184, 190, 210).

Eesti taasiseseisvumise tulemusena taastati maakonnad ja vallad, kahjuks küll endiste rajoonide ja külanõukogude piirides. Halliste kn sai valla staatuse juulis 1991 ja Abja kn omistati valla õigused veebruaris 1992. Augustis 1993 muutus linnaks Abja-Paluoja alev, mis aga juba juunis 1998 liideti Abja vallaga. Tänapäevase seisuga on Halliste kihelkonna alal 3 omavalitsust: Abja ja Halliste vallad ning Mõisaküla linn (Uuet 2002: 236, 237, 241).

Kohalik rahvas ei unustanud oma Vabadussõjas langenuid. Keskse monumendina kerkis kiriku juurde 1933. a Halliste kihelkonna langesnute mälestussammas. See purustati kommunistide poolt 1945. a, kuid taastati osaliselt 1991. ja täielikult 1996. a. Õisu mõisa pargis oli samuti mälestuskivi Vabadussõja meenutuseks (avamise aeg teadmata),

mida peideti nii 1941. kui ka 1944. aastal, kuid taaspüstitati ja pühitseti 1988. aastal. Mälestustahvlid langenuitele tegid ka Abja ja Vana-Kariste vald. Neist Abja valla oma avati 1931. a, kadus jäljetult pärast sõda, kuid taastati uuel kujul ning avati endisel vallamajal 1991. a. Vana-Kariste Saapaküla seltsimajas avati tahvel 1936. a, kõrvaldati Nõukogude võimu ajal ja on seni taastamata. Ka Uue-Kariste vald plaanis 1936. aastal oma langenuitele püstitada mälestustahvli, kuid mõtteks see jäigi.

Halliste kihelkonnaga on teadaolevalt seoseid 49 Vabaduse Risti vennal ning lisaks veel ühel mehel, keda on ekslikult peetud Vabaduse Risti kavaleriks.

Halliste kirikus on ristitud 29 meest: Märt Iir, Hans Karu, Johan-Leonhard Kase, August Keng, Märt Kokk, Peeter-Ernst Koot, Jaan Kullamäe, Jaan-Raimund Laarmann, Otto Laarmann, Heinrich Laretei, Hans Leesment, Eduard-Ervin Liibus, Jaan Maide, Jaan Naaris, Märt-Villem-Hendrik Orumets, Mart Parrol, Arthur Perna, August Pärnasalu, Jaan Rink, August Saar, August-Voldemar Schwartz, Aleksander Takel, Jaan Taklaja, August-Jaan-Martin Tiit, Hans Till (Lätis: Ansis Tillis), Oskar Till, Jaan Vaher, Peeter-Karl Varik ja Karl Öunapuu. Samas A. Takel sündis Karksi kihelkonnas ning vennad H. ja O. Till tulid ilmale hoopiski Lätimaal Valmiera maakonnas.

Penuja (Halliste) õigeusu koguduses sai püha sakramendi Anton Räägel.

Mujal sündis 22 kavaleri. Neist nägid praeguse Lätimaa pinnal esmakordselt päikest 4 meest: Alfred-Evald Joonet Riias, Eduard Meidla ning vennad H. ja O. Till Arakstē (Araveste) vallas. Tänapäeval Venemaal Gluhhovos sündis Aleksander Arol. Pärnumaa teiste kihelkondade valdades 9 meest: Jaan Allik Polli vallas, Hans Harjakas Sauga vallas, Ants Koik ja Aleksander Tamson Voltveti vallas, Georgi Suurevälja Võlla vallas, Johann Mõttus ja Paul-Nikolai Roger Karksi vallas ning Jaan Murde ja A. Takel Pöögle vallas. Viljandimaal sündis 4 kavaleri: August Koorits Öisu vallas, Karl Laatsarus Morna vallas, August Leisk Adavere vallas ning Elmar-Johann Veinberg Viljandi linnas. Tallinnas sündis 2 meest: Johannes Roden ja Hermann-Hans-Joachim Stockeby. Tartu linnas 1 isik: Osvald-Kristjan Mitt ja Võrumaa Saaluse vallas samuti 1 kavaler: August Hussar. Lisandub veel 1 libakavaler – Juhan Heinsalu, kelle sünnikohaks oli Voltveti vald.

Vaadates Vabaduse Risti kavaleride sündi Halliste kihelkonna valdade lõikes, siis kõige enam, s.t 8 meest tulid ilmale Abja vallas. Vanamõisa

vallas sündis 4 tulevast sangarit. Kaarli, Laatre ja Vana-Kariste vallad olid sünnikohaks igauks 3 kavalerile. Kaubi ja Penuja vallad mõlemad 2 mehele. Uue-Kariste ja Vana-Pornuse vallad olid kumbki sünnipaigaks 1 kavalerile.

Rõhuv osa Vabaduse Risti vendadest olid luteriusulised. Vaid J. Allik, A. Räägel ja G. Suurevälja olid apostliku õigeusu koguduse liikmeteks.

Enamuse siinse kandiga seoseid omanud Vabaduse Risti kavaleridest kandis elu mujale. Halliste kanti jäid elama või olid olulise osa elust seotud: J. Allik, H. Harjakas, A. Hussar, H. Karu, A. Keng, A. Koik, M. Kokk, J.-R. Laarmann, K. Laatsarus, M.-V.-H. Orumets, A. Pärnasalu, P.-N. Roger, A. Räägel, A. Saar, A.-V. Schwartz, G. Suurevälja, A. Tamson, P.-K. Varik, E.-J. Veinberg ja K. Öunapuu. Osa ristimehi leidis elukoha mujal Eestis, olid represseerituina Venemaal või siirdusid pagulastena Läände.

Kavaleride haridustee kujunes üpris erinevaks. Suur osa neist lõpetas vaid vallakooli, osa ka kihelkonna- või linnakooli. Mitmed omandasid erialase hariduse, nagu näiteks J. Kullamäe, kes sai kooliõpetaja kutse Valmiera Õpetajate Seminaris. Ka kõrgema hariduseni jõudis mitu kavaleri. Enne Esimest maailmasõda lõpetas Riia Polütehnikumi A. Perna, sealses kõrgkoolis õppis ka J. Naaris. Peterburi Ülikoolis õppis mõnda aega E.-E. Liibus. Tartu Ülikooli lõpetasid H. Leesment ja P.-K. Varik ning õppisid J.-L. Kase, H. Laretei, E.-E. Liibus ning J. Taklaja. Neist J. Taklaja viis oma õpingud lõpuni Berliini Kaubandusülikoolis. Tallinna Tehnikumis omandas insenerikutse A. Arol.

Mitmed olid seotud akadeemiliste organisatsioonidega. Eesti Üliõpilaste Seltsi kuulus H. Leesment, kes hiljem astus korporatsiooni Fraternalitas Estica. Riia Eesti Üliõpilaste Seltsi (hilisem ÜS Liivika) kuulus J. Naaris, EÜS Veljesto liikmeks oli J. Taklaja ning EÜS Põhjalasse kuulus H. Laretei. Korporatsiooni Rotalia liikmeks oli J. Rink, Ugalasse kuulus P.-K. Varik, Sakalasse H.-H.-J. Stockeby ning Vironiasse J. Kase, E.-E. Liibus ja A. Perna.

Iseseisvusaastate lõpuks olid ohvitseri staatusse tõusnud 19 meest. Enne Esimest maailmasõda ülendati ohvitserideks J. Rink, H. Laretei ja A. Perna. Neist esimene lõpetas Vilno sõjakooli ja Nikolai Sõjaväeakadeemia, teised kaks aga läbisid vaid tagavaraväe lipnikele mõeldud õppekursused. Rõhuv enamuse meestest tõusis ohvitserideks sõja ajal. Esimese maailmasõja ajal läbisid kiirendatud korras õppekursuse Vladimiri sõjakoolis J. Allik, J.-L. Kase ja J. Kullamäe, Gatšina

lipnikekoolis H.-H.-J. Stockeby, A. Takel ja E.-J. Veinberg; Pauli sõjakoolis A. Arol, E.-E. Liibus ja A.-V. Schwartz, 2. Irkutski lipnikekoolis A. Leisk ja J. Mõttus ning 4. Kiievi lipnikekoolis J. Maide. Esimese maailmasõja ajal ülendati lahingutes osutatud vaprust eest lipnikuks O.-K. Mitt ning Vabadussõjas ohvitseri asetäitjaks O. Laarmann. Pärast Vabadussõda lõpetas Mereväe Kadettide Kooli J. Roden. Sõjalist haridust ei omanud H. Leesment.

Sõjalise kõrghariduse said lisaks juba mainitud J. Rink'ile veel J. Maide ja E.-E. Liibus, lõpetades Kõrgema Sõjakooli rahuaastatel.

Kõrgeima auastmeni tõusid H. Leesment ja J. Maide, kes ülendati kindralmajoriteks. Tõsi küll, Maidele omistati see auaste 1944. aasta septembris Otto Tiefi valitsuse poolt ning pole dokumentaalselt kinnitatud. Koloneliideks ülendati J. Rink ja E.-E. Liibus. Kolonelleitnantideks tõusid A. Perna, A.-V. Schwartz ja H.-H.-J. Stockeby. Majoriteks A. Leisk ja J. Allik ning kaptenmajoriks J. Roden. Kapteni aukraadi pälvisid J.-L. Kase, J. Kullamäe, H. Laretei, J. Mõttus, A. Takel ja E.-J. Veinberg. Leitnandi auastme said A. Arol ja O.-K. Mitt. Ohvitseri asetäitjaks jäi O. Laarmann.

Tuntumatest Hallistega seotud Vabaduse Risti vendadest väärrib esmajoones nimetamist H. Laretei, kes on olnud minister ja saadik; J. Maide, kes oli Viljandis paiknenud 4. diviisi ülemaks 1940 ning Sõjavägede Ülemjuhataks 1944; H. Leesment, kes oli Eesti Punase Risti pikaajaseks juhiks, ning J. Rink, kelle juhtida oli Vabadussõja ajal Kindralstaabi Valitsus ning rahuaastatel Sõjavägede Ühendatud Õppeasutused.

Millistes väeosades siis Vabaduse Risti kavalierid oma ordenid välja teenisid? Rõhuv enamus, 28 ristivenda, olid jalaväelased. Kõige enam, kokku 7 meest, teenis 9. jalaväepolgus (J. Allik, K. Laatsarus, M.-V.-H. Orumets, A. Tamson, A.-J.-M. Tiit, J. Vaher, K. Öunapuu). Järgmine arvukuselt oli 6. jalaväepolk, kus teenis 6 kavalieri (P.-E. Koot, J. Kullamäe, J.-R. Laarmann, J. Murde, E. Meidla, O.-K. Mitt). Teistes üksustes oli juba vähem kavalere. Näiteks 2. jalaväepolgus oli neid 3 (A. Leisk, E.-E. Liibus, J. Mõttus), 3. jalaväepolgus 2 (A. Hussar, H.-H.-J. Stockeby), *Scouts* väeosas samuti 2 (A.-E. Joonet, M. Parrol), 4. jalaväepolgus 2 (H. Karu, A. Takel), Sakala Partisanide Pataljonis 2 (M. Kokk, A. Koorits), 1. jalaväepolgus 1 (A. Arol), Kalevlaste Malevas 1 (P.-N. Roger), 5. jalaväepolgus 1 (E.-J. Veinberg) ning Tartu Vabatahtlike Pataljonis 1 (J. Taklaja). Ratsaväe üksustes võitles 4 kavalieri, neist 1. Ratsapolgus

3 (A. Koik, A. Räägel, P.-K. Varik) ja 2. Ratsapolgus H. Harjakas. Soomusrongidel oli 8 kavaleri. Laiarööpalisel Soomusrongil nr 3 (lühend: Lr. Sr. nr 3) oli 2 meest (J.-L. Kase, A. Pärnasalu), Lr. Sr. nr 2 teenis 1 (J. Naaris) ning Lr. Sr. nr 6 peal samuti 1 (M. Iir). Kitsarööpalisel Soomusrongil nr 1 (lühend: Kr. Sr. nr 1) teenisid 2 venda (H. Till ja O. Till) ning Kr. Sr. nr 3 samuti 2 meest (A. Saar, G. Suurevälja). Suurtükiväes teenis 1 kavaler (H. Laretei). Meremeestena teenis 3 kavaleri, kes kõik suurtükilaev Lembit peal (O. Laarmann, J. Murde, J. Roden). Staapides teenisid 3 ristiga autasustatud (A. Perna, J. Rink, A.-V. Schwartz). Eesti Punase Risti juhina autasustati H. Leesmenti. Sõjamineisteriumi Komandantuuri vahirühmas teenis 1924. aasta 1. detsembri mässu ajal A. Keng.

Kurioosumiks oli Kuperjanovi Partisanide Pataljonis teeninud Johannes Hainsalule (end Holtsmann) annetatud Vabaduse Risti eksikombel kätteandmine 9. jalaväepolgu võitlejale Juhan Heinsalule (end Holtsmann).

Väljaantud Vabaduse Ristidest enamiku moodustasid isikliku vapru-se madalama astme, s.o Vabaduse Risti II liigi 3. järgu ordenid. Sõjaliste teenete Vabaduse Risti I liigi 2. järgu sai J. Rink. Sama liigi 3. järk omistati 5 kavalerile (J. Kullamäe, O. Laarmann, O.-K. Mitt, A. Perna ja A.-V. Schwartz). Kodanlike teenete, s.o Vabaduse Risti III liigi 2. järgu pälvis H. Leesment ning sama liigi 3. järguga on autasustatud A. Keng. Postuumselt said Vabaduse Risti J. Naaris ja P.-N. Roger.

Meie lõunanaabrid annetasid nende iseseisvuse kaitsmisel osutatud teenete eest Läti Karutapja ordeni (LKO) 3. järgu 4 mehele (J. Maide, A. Perna, J. Rink, H.-H.-J. Stockeby).

Tasuta maa normaaltalu suuruses said 19 kavaleri (J. Allik, A. Arol, H. Karu, J.-L. Kase, P.-E. Koot, K. Laatsarus, H. Laretei, A. Leisk, E.-E. Liibus, J. Maide, E. Meidla, K.-O. Mitt, J. Mõttus, M. Parrol, J. Rink, J. Roden, H.-H.-J. Stockeby, A.-J.-M. Tiit, K. Öunapuu). Tavalises korras anti krundid 6 mehele (A. Koik, M. Kokk, J. Kullamäe, J. Murde, J. Taklaja, A. Tamson). Mõnigi neist asus kohta pidama, ehitades hooned, muretsedes loomad ja harides põllud. Täna on aga enamik taludest täielikult hävinud või heal juhul vaid osaliselt alles.

Prii kooliga kuni kõrgkooli lõpuni autasustati 8 kavaleri (J.-L. Kase, P.-E. Koot, H. Laretei, A. Leisk, E.-E. Liibus, J. Maide, P.-K. Varik, J. Taklaja). Enamik neist ka seda võimalust kasutas.

Peaaegu kõik kavalerid kuulusid Vabaduse Risti Vendade Ühendusse

(VRVÜ). Suurem osa Hallistega seotud meestest osales Pärnu osakonna tegemistes. Kuid kuuluti ka Tallinna, Viljandi, Tartu, Lääne-Saare ja Järvamaa osakonda. Mõistetavalt puudus sõjas langenud J. Naarisel ja P.-N. Rogeril selleks võimalus. Samuti ei olnud liikmeteks J.-R. Laarmann, J. Rink ja A.-J.-M. Tiit, kes surid enne organisatsiooni loomist. Ka H. Till (A. Tillis) ei kuulunud VRVÜ-sse, sest elas Lätimaal ning oli selle riigi kodanik.

Vabadussõja puhkedes oli kõige eakam H. Leesment, kes oli sõja alguseks 45-aastane. Noorimaks aga P.-E. Koot, kellel oli sõjaväljale minnes aastaid vaid 15.

Kõige viimasena, 1994. aastal, lahkus siit ilmast J.-L. Kase, olles sellal juba 97-aastane.

Peatugem ka Vabaduse Risti kavaleride surmaaegadel ja -põhjustel. Vabadussõjas langesid J. Naaris ja P.-N. Roger. Iseseisvusaastail suri erinevatel põhjustel 10 kavaleri: A. Arol, A. Hussar, J. Kullamäe, J.-R. Laarmann, O. Laarmann, J. Mõttus, A. Perna, J. Rink, A.-J.-M. Tiit ja O. Till. Saksa ajal läks manala teele H. Leesment. Nõukogude repressioonide tagajärjel hukkus või tapeti 15 meest: J. Allik, M. Iir, A.-E. Joonet, H. Karu, A. Koorits, K. Laatsarus, E.-E. Liibus, J. Maide, O.-K. Mitt, A. Pärnasalu, A.-V. Schwartz, G. Suurevälja, A. Takel, J. Taklaja ning H. Till (A. Tillis). Metsavennana end varjates suri aastakümneid hiljem A. Keng. Paguluses siirdus igavikku 6 ristivenda: J.-L. Kase, P.-E. Koot, H. Laretei, A. Leisk, J. Roden ja H.-H.-J. Stockeby. Loomulikult viisil või haigustesse surid Nõukogude okupatsiooni aastatel Eestis ülejäänud 14 ristivenda.

Surmakohaks oli enamikule kavaleridest siiski Eesti. Väljapoole praeguse Eesti Vabariigi piire jääb Narva jõe tagune ala, kus langes Vabadussõjas P.-N. Roger. Nõukogude võimude poolt repressioneeritud 15 mehest enamiku surmakohaks oli mingi Venemaa vangilaager või vangla, ainukesena tapeti Tallinnas A. Pärnasalu. Pagulastena surid Saksamaal J.-L. Kase, J. Roden ja H.-H.-J. Stockeby, Rootsis H. Laretei ja A. Leisk ning Kanadas P.-E. Koot.

Viimne puhkepaik on samuti teada enamiku kavaleride puhul.

Halliste surnuaeda on maetud 8 kavaleri: A. Koik, M. Kokk, J.-R. Laarmann, E. Meidla, J. Naaris, A.-J.-M. Tiit, E.-J. Veinberg ja K. Önapuu. Mõisaküla surnuaias puhkavad H. Harjakas ja M.-V.-H. Orumets. Penuja apostliku õigeusu kalmistul A. Räägel. Abja vallas Alliku talu akna alla sängitati A. Keng. Saarde kalmistul puhkavad

M. Parrol ja A. Tamson, Viljandi Garnisoni kalmistul O. Laarmann, Pärnu Metsakalmistul A. Saar, Kambja surnuaias J. Murde, Tartu Garnisoni kalmistul O. Till, Paide Reopalu rahulas J. Kullamäe, Raasiku surnuaias P.-K. Varik, Rõuge kalmistul A. Hussar. Tallinnasse on maetud 5 kavaleri: Rahumäele A. Arol ja A. Perna, Kaarli kalmistule H. Leesment ja J. Rink ning Pärnamäele J. Vaher. Rootsisis Stockholmi Metsakalmistul puhkab H. Laretei ning Kalmari Põhjalkalmistul A. Leisk. Kanadas Toronto *Mount Pleasant* surnuaeda sängitati P.-E. Koot. Saksamaal Ludwigshafeni Keskkalmistul puhkab J.-L. Kase, Augustdorfi kalmistul H.-H.-J. Stockeby ning tõenäoselt asub Oberkaufingenis J. Rodeni viimne puhkepaik. Kuskil Venemaal tundmatutes haudades on varem loetletud 14 represseeritud ristivenda ja lahingus langenud P.-N. Roger. Ka võõrvõimude poolt Tallinnas tapetud A. Pärnasalu viimne ase Eestimaal on teadmata.

Biograafiate koostamisel on kasutatud Halliste, Saarde, Karksi ja teiste asjasse puutuvate luteri koguduste sünnikandeid ja personaalraamatuid ning Penuja, Karksi ja Uruste apostliku õigeusu kiriku sünnikandeid ja pihilehti, Läti Riiklikus Ajalooarhiivis säilitatavaid kirikukirju ning Karutapja ordeni nõukogu protokolle. Eesti Riigiarhiivi fondidest on kasutatud ohvitseride teenistuskirju, reakoosseisu teenistuslehti, represseerimistoimikuid ja isikukartoteeki ning Ajalooarhiivi varamutes olevaid Tartu Ülikooli matrikleid. Samuti on kasutatud Viljandi, Pärnu, Tallinna ja Tartu perekonnaseisuosakonna arhiivides asuvaid perekirju ja surmakandeid, Siseministeeriumi rahvastiku toimingute osakonnas talletatavaid kirikukirju ning Akadeemilise Raamatukogu, Eesti Kirjandusmuuseumi ja Viljandi Muuseumi fondis leiduvaid materjale. Arvukalt on kasutatud Eestis ja välismaal ilmunud biograafilisi väljaandeid, kogumikke ja perioodilisi trükiseid.

Südamlik tänu kõigile abilistele!

Elulood

JAAN (kuni 11.11.1939 IVAN, ka JOHANNES) ENNU (EVORIMI; ka HENN) p ALLIK, VR II/3, major (1940).

Sündis 8. oktoobril (vkj 26.09.) 1892 Karksi kihelkonna Polli vallas Mälgandi talus.

Vabariigi Valitsuse otsusega 8. oktoobrist 1920 annetati 9. jalaväepol-

gu alamkapten Johannes Allik'ule Vabaduse Risti II liigi 3. järk, nr 1421, "hinnates wahwust, mis [ta oli] ülesnäitanud lahingus 20. juunil 1919. a. Bulleni mõisa all". Sai autasuna Abja valla Abja mõisast Jaanimäe talu. Töötas Mõisakülas kooliõpetajana. Kaitseliidu Pärnumaa Maleva Halliste malevkonna pealiku abi ja Mõisaküla kompanii pealik.

Jaan Allik suri 15. jaanuaril 1942 SevUralLag' is. Matmispaik teadmata. (Vt elulugu VMA 2001: 147–150).

ALEKSANDER AROL
VR II/3

ALEKSANDER MIHKLI p AROL, VR II/3, leitnant (1919).

Sündis 25. (vkj 13.) veebruaril 1897 Venemaal Gluhovos. Pere oli seotud Harjumaa Saue vallaga. Vallaline. Õppis Tallinna linnakoolis ja Petrogradi 5. Gümnaasiumis, mille lõpetas jaanuaris 1916, ning Tallinna Tehnikumis masinaehituse osakonnas 1922–1934, kus omandas inseneri kutse. Sõjalised teadmised sai Pauli sõjakoolis 1916. Ülendati lipnikuks oktoobris 1916. Teenis 245. ja 22. tagavarapolgus kuni jaanuarini 1916. Esimeses maailmasõjas osales 8. kütipolgus nooremohvitseri ja roodu-

ülemana ning õppemeeskonna nooremohvitserina kuni detsembrini 1917. Veebruarist aprillini 1918 teenis 1. Eesti Polgus. Vabadussõja eel 22. novembril 1918 astus 1. jalaväepolku, kus oli algul nooremohvitser, siis 16. roodu ülem. Sai 4. veebruaril 1919 Feodorovka küla all jalast raskelt haavata. Teenis järgnevalt 1. diviisi tagavarapataljonis rooduülemana. Juulis 1919 läkitati 1. jalaväepolgu jalaluurajate komando vanemohvitseriks ning novembris komando meeskonna ülemaks. Ülendati oktoobris 1919 alamleitnandiks ja seejärel leitnandiks. Demobiliseeriti detsembris 1920.

Vabariigi Valitsuse otsusega 18. veebruarist 1925 annetati leitnant Aleksander Arol'ile Vabaduse Risti II liigi 3. järk nr 2927. Lisandus 40 000 marka ja Vabadussõja Mälestusmärk haavatulindiga. Vabadusristi kavalerina sai 1928. aasta mais Harjumaa Vääna valla Vääna mõisast 21,69-hektarilise krundi, mis ristiti Tiigi taluks. Tegelikult kohta pidama ei asunud ja müüs selle rendiõiguse 1931. aasta kevadel ära.

Töötas juunist 1927 (vaheaegadega) riigiraudteel Tallinna veojaoskonnas vedurijuhi abi ja vedurijuhina. Septembrist 1932 oli Veoametis tehnikuks ning juunist 1935 revidendi kohustes. Alates oktoobrist 1936 elas ja töötas Mõisakülas Raudtee Tehastes insenerina.

Aleksander Arol suri 16. märtsil 1937 Mõisaküla alevi peaja juurevalumi tõttu. Maetud Tallinna Rahumäe kalmistule.

EELK Tallinna Kaarli koguduse 2. pihtkonna personaalraamat 2: 472; Mõisaküla alevi surmaakt nr 6/1937; ERA, f. 495, n. 7, s. 186; ERA, f. 63, n. 10, s. 9701; ERA, f. 4374, n. 2, s. 210; ERA, f. 31, n. 5, s. 1826, l. 189p.; EVK 1935: 90; Sakala 1937, nr 30: 7.

HANS HARJAKAS
VR II/3

HANS MIHKLI p HARJAKAS (kuni 1.06.1940 HARJAKS), VR II/3, reamees (1918).

Sündis 16. (vkj 4.) märtsil 1891 Pärnu kihelkonna Sauga valla Ridalepa küla Harjaka talus. Abiellus 27. juulil 1924 Audru kirikus Maria Laos'ega (1898–1975). Lapsed: Virve (1925) ja Maie (1937). Õppis Sauga valla-koolis. Teenis ratsaväes alates 1912. aastast. Esimeses maailmasõjas 6. tragunipolgus, vabanes 1918. aastal. Vabadussõjas osales 1. Ratsapolgu 3. eskadronis alates 25. detsembrist 1918. Viidi jaanuaris 1919 üle 2. Ratsapolgu 2. eskadroni. Demobiliseeriti aprillis 1920.

Vabariigi Valitsuse otsusega 15. septembrist 1920 annetati 2. Ratsapolgu reamehele Hans Harjakas'ele Vabaduse Risti II liigi 3. järk nr 1159, "hinnates wahwust, mis [ta oli] üles näidatud lahingus 24. weebruaril 1919 a. Räptsowa külade juures". Lisandus 10 000 marka ja Vabadussõja Mälestusmärk.

Pärast sõda elas mõnda aega Audrus ning vedas autoga kaupu. Alates 1930. aastast asus perega elama Mõisakülla, kus töötas linavabrikus autojuhina, hiljem kütja-masinistina. Oli VRVÜ Pärnu osakonna liige.

Kirikukirjades olnud perekonnanimi Harjaks muudeti Mõisaküla linna perekonnaseisuametniku otsusega 1. juunist 1940, andes ainsaks nimekujuks Harjakas.

Teise maailmasõja ajal pääses vanuse tõttu mobilisatsioonidest ning jäi repressioonidest puutumata. Oli pärast sõda kütja-masinist Mõisaküla linavabrikus kuni pensionile siirdumiseni 1956. aasta sügisel.

Hans Harjakas suri 20. veebruaril 1970 Mõisakülas aju veresoonekonna lujjumise tõttu. Maetud Mõisaküla kalmistule.

EELK Pärnu Elisabeti koguduse sünnikanne nr 108/1891; Mõisaküla linna surmaakt nr 4/1970; Mõisaküla linna per reg 2: 85; ERA, f. 680, n. 3, s. 78; ERA, f. 31, n. 5, s. 1826, l. 83; tütar Virve Luik'i andmed (mai 1993).

JUHAN HEINSALU

JUHAN AUGUSTI p HEINSALU (kuni 10.03.1938 HOLTSMANN), ekslikult peetud VR II/3 kavaleriks, reamees (1919).

Sündis 8. märtsil (vkj 24.02.) 1900 Saarde kihelkonna Voltveti vallas Kanakülas. Abielus Johanna Alp'iga (1905–1988). Kooselu jäi lastetuks. Varasemast vabaabielust Marje Koitmäega (1903–1941?) sündis poeg Endel Koitmäe (1924–1977). Õppis vallakoolis.

Vabadussõjas osales 7. märtsist 1919 Pärnu Kaitsepataljoni 5. ja 4. roodus ning maikuust 9. jalaväepolguks ümbernimetatud väeosa 8. ja 2. roodus. Oli jaanuarist 1920 komandeerituna 1. diviisi kuulipildurite kursustel, kus haigestus raskelt ning viibis pikka aega haiglas. Juulist 1920 teenis taas 9. jalaväepolgu 2. roodus. Komandeeriti detsembris allohvitseride kooli. Jaanuarist 1921 arvati 1. jalaväepolgu koosseisu. Viibis taas pikemat aega ravimisel ning saadeti seejärel kui mittesobiv allohvitseride koolist tagasi väeossa. Demobiliseeriti mais 1921.

Juhan Holtsmannile (hiljem Heinsalu) anti pärast sõda eksikombel, pidades teda Kuperjanovi Partisanide Pataljonis teeninud Johannes Holtsmanniks (sünd Holzmann, hiljem Hainsalu), Vabaduse Risti II liigi 3. järk, 10 000 marka ja Vabadussõja Mälestusmärk. Tema eluloolised andmed on seetõttu sattunud ka 1935. aastal ilmunud koguteosesse "Eesti Vabadusristi kavalerid". Täpsustavalt võib lisada, et Juhan Heinsalu ei olnud isegi mitte esitatud Vabaduse Risti saamiseks.

Eksitus õnnestus tuvastada Eesti Riigiarhiivi materjalide abil alles 2004. aasta novembris.

Elas iseseisvusaastatel Vana-Kariste valla Reintse külas Oissare talus ning tegeles põllutööga.

Vana-Kariste valla perekonnaseisuametniku otsusega 10. märtsist 1938 muudeti senine saksapärane perekonnanimi Holtsmann eestilikuks Heinsaluks.

Pärast Teist maailmasõda elas peamiselt Kanaküla kandis, kus oli metsatööl. Viimased eluaastad oli pensionär.

Juhan Heinsalu suri 22. jaanuaril 1967 Kilingi-Nõmme Linnahaiglas neeru pahaloomulise kasvaja tõttu. Maetud Saarde kalmistule.

EELK Saarde koguduse sünnikanne nr 49/1900; Tihemetsa kn surmaakt nr 2/1967; ERA, f. 680, n. 3, s. 197; EVK 1935: 120; Osvald Alp'i andmed (okt 2001), Ölme Koitmäe andmed (jaan 2001).

JOHANNES HAINSSALU
VR II/3

koos perega elama Tartumaa Saare valda naisevanematele kuulunud Madise tallu.

Vabadussõja algul mobiliseeriti ning määrati 1. märtsist 1919 teenistusse 6. jalaväepolgu 9. roodu, kust juba maikuus viidu üle 3. diviisi tagavarapataljoni 2. roodu. Alates 23. juunist 1919 teenis Kuperjanovi Partisanide Pataljoni 1. roodus. Demobiliseeriti aprillis 1920.

Vabariigi Valitsuse otsusega 7. septembrist 1920 annetati Kuperjanovi Partisanide Polgu reamehele Johannes Holtsmann'ile Vabaduse Risti II liigi 3. järk nr 945 – "hinnates wahwust, mis [ta oli] ülesnäitanud lahingus 29. juunil 1919 a. Riia all Hollenhofi mõisa juures". Paraku anti

nii teenetemärk kui ka rahaline autasu eksikombel kätte hoopis 9. ja laväepolgus teeninud reamees Juhan Holtsmannile (hiljem Heinsalu). Eksitus õnnestus tuvastada Eesti Riigiarhiivi materjalide abil alles 2004. aasta novembris.

Iseseisvusaastatel pidas Saare vallas Madise talu. Saare valla perekonnaseisuaametniku otsusega 23. juulist 1935 määrati senise saksapärase perekonnanime Holzmann asemele Hainsalu. Pärast Teist maailmasõda oli mõnda aega Saare Vallavalitsuses käskjalg, töötas meieri abilise Kääpa meiereis ning tegi kohalikus kolhoosis Punalipp kohustuslikke normipäevi. Hiljem oli pikemat aega Saare 8-kl Kooli teenija ja internaadi kasvataja, seda veel ka pensionärina. Asus 1975. aastal elama tütre perre Alavere asulasse Harju rajooni.

Johannes Hainsalu suri 16. märtsil 1980 Harju rajooni Kose külanõukogu Alavere asulas veresoonkonna lupjumise tõttu. Maetud Maarja-Magdaleena kalmistule.

EELK Rõngu koguduse sünnikanne nr 38/1894; Kose kn surmaakt nr 48/1980; EAÖK Tartu Aleksandri koguduse abielukanne nr 7/1915; Saare valla per reg 3: 14; ERA, f. 31, n. 5, s. 1826, l. 69; ERA, f. 495, n. 2, s. 57, l. 10 (VR diplom); ERA, f. 560, n. 1, s. 26, l. 48; ERA, f. 546, n. 1, s. 15, l. 171; ERA, f. 566, n. 1, s. 2, l. 6, 68p; ERA, f. 560, n. 1, s. 7, l. 6, 8; ERA, f. 560, n. 1, s. 18, l. 71; ERA, f. 560, n. 1, s. 23, l. 72p., 75; pojatütar Margit Väärtnõu andmed (dets 2004); tütratütar Maie Rähni andmed (jaan 2005).

AUGUST JAANI p HUSSAR (ka ILLUSSAAR), VR II/3, kapral (1919).

Sündis 6. augustil (vkj 25.07.) 1896 Võrumaa Rõuge kihelkonna Saaluse valla Johardi talu omaniku pojana. Vallaline. Omandas hariduse Siksali valla- ja Rõuge kihelkonnakoolis. Lõpetas Kuremaa piimanduskursuse 1926. a ja hiljem Öisu piimanduskooli 3-kuulised kursused ning omandas meieri kutse. Esimeses maailmasõjas osales 1915.–1918. a ja sai lahingutes Riia all haavata. Teenis 1918. aasta algul Eesti rahvusväeosas Tartu Tagavarapataljonis kuni Saksa okupatsioonini.

Vabadussõjas osales 3. jalaväepolgus alates 4. detsembrist 1918. Lõpetas õpperoodu ja ülendati kapraliks. Demobiliseeriti mais 1920.

Vabariigi Valitsuse otsusega 14. septembrist 1920 annetati 3. jalaväepolgu kapralile August Illussaar'ile Vabaduse Risti II liigi 3. järk nr 1116, "hinnates wahwust, mis [ta oli] ülesnäitanud lahingus 6. novembril 1919 a. Kudrowa mõisa waldamisel". Lisandus 10 000 marka ja Vabadussõja Mälestusmärk. Eksitus, mille keegi ametnik Hussari

nime Illussaareks kirjutades tegi, parandati alles aastaid hiljem.

Pärast sõda töötas isakodus Johardi talus 1920–1925. Õppis seejärel piimandust Võhma Ühispiimatalituses. Töötas Kahava Ühispiimatalituse Mäe koorejaama juhatajana ja järgnevalt Kahava meieri abina 1926–1927. Aastatel 1927–1938 oli Vana-Kariste valla Saapaküla Ühispiimatalituse meier. Pälvis erialase tunnustuse ning võitis mitmel võivõistlusel auhindu. Osales aktiivselt ühiskondlikus elus, olles ÜENÜ Vana-Kariste osakonna puhkpillide orkestri ja laulukoori juhataja ning tegutses näitlejana. Oli Saapaküla Vabatahtliku Tuletõrje Ühingu asutajaid ja juhatuse liige, samuti Vana-Kariste Kindlustuse Seltsi asjaajaja. Kuulus VRVÜ Pärnu osakonda.

August Hussar suri 10. mail 1938 südamerabandusse Vana-Kariste vallas Abja ja Vana-Kariste vahelisel teel. Maetud Rõuge kalmistule.

EELK Rõuge koguduse sünnikanne nr 296/1896; Vana-Kariste valla surmaakt nr 14/1938; ERA, f. 31, n. 5, s. 1826, l. 80p.; ERA, f. 497, n. 1, s. 66, l. 146, 201; PTB 1937: 42; Sakala 1938, nr 56: 1; Hussarite suguvõsa 1994: 102.

MÄRT IIR
VR II/3

MÄRT PEETRI p IIR, VR II/3, nooremseersant (1940).

Sündis 12. aprillil (vkj 31.03) 1894 Abja valla Losu talus taluperemehe pojana. Abiellus 27. märtsil 1924 Halliste kirikus Marie Raska'ga (1904–1991). Perre sündis kaks paari kaksikuid: Martin (1925–1925) ja Salme (1925) ning Jaan (1929–1947) ja Martin (1929–1981). Omandas hariduse kohalikus vallakoolis ja Voltveti ministeeriumikoolis. Astus Vabadussõja puhkedes 6. detsembril 1918 vabatahtlikuna 6. jalaväepolgu 12. roodu. Ülendati veebruaris 1919 kapraliks. Alates maist 1919 teenis Kitsarööpalsel

Soomusrongil nr 4, järgnevalt 3. diviisi tagavarapataljoni eraldi roodus ning augustist 1919 Laiarööpalsel Soomusrongil nr 6 dessantroodus rühmaülemana. Sai 25. aprillil 1919 Ruhja alevi all Naukseni mõisa juures peast haavata ning 22. juunil 1919 Roopa alevi all Stolbeni mõisa all raskelt peast ja vasakust küljest põrutada. Ülendati novembris 1919 nooremallohvitseriks. Demobiliseeriti aprillis 1920. Senine auaste nimetati mais 1940 ümber nooremseersandiks.

Vabariigi Valitsuse otsusega 17. augustist 1920 annetati Laiarööpalise Soomusrongi nr 6 nooremallohvitser Mart Iir'ele Vabaduse Risti II liigi 3. järk nr 572, "hinnates wahwust, mis [ta oli] ülesnäitanud lahingus 5. novembril 1919 a. Krasnaja Repka küla juures". Lisandus 12 000 marka ja Vabadussõja Mälestusmärk haawatulindiga.

Pidas Losu talu, kus kultiveeris maid ja arendas faasanikasvatust. Osales aktiivselt ühiskondlikus elus, olles Sarja Piimaühingu asutaja 1912 ning hiljem juhatuse liige, Sarja Kütiseltsi asutaja ja esimees 1934. aastast, Abja-Peraküla Vabatahtliku Tuletõrje Ühingu asutaja ja juhatuse liige 1935. aastast, kuulus VRVÜ Pärnu osakonda.

Pärast valdade reformi 1939. a liideti seni Abja valla koosseisu kuulunud Peraküla, kus asus Losu talu, vastloodud Rajangu vallaga. Esimese Nõukogude okupatsiooni ajal jäi repressioonidest puutumata. Pidas Saksa ajal Losu talu. Oli Rajangu valla põllumajandusjuht 1941–1944 ja Omakaitse rühmaülem aprillist 1942 kuni septembrini 1944. Arreteeriti 14. oktoobril 1944 oma talus. Mõisteti 8. armee sõjatribunali otsusega 1944. aasta detsembris 10 aastat vangilaagrit ja 5 aastat õiguste kaotust koos kogu vara konfiskeerimisega. Oli lühemat aega Tallinna vanglas ja jaanuarist 1945 Leningradi oblasti vangilaagris.

Märt Iir suri 26. jaanuaril 1946 Leningradi oblasti vangilaagris. Matmispaik teadmata.

EELK Halliste koguduse sünnikanne nr 55/1894; Rajangu valla per reg 3: 111; ERA, f. 680, n. 3, s. 105; ERA, f. 31, n. 5, s. 1826, l. 44; ERAF, f. 130, s. 13746; ERAF kartoteek; EVK 1935: 122; PTB 1937: 43; Piir 1991: 87; tütar Salme Grossi andmed (okt 1995).

ALFRED-EVALD ALEXANDRI p JOONET (kuni 3.12.1937 JOHANSON, ka JOHANNSON), VR II/3, reamees (1919).

Sündis 22. (vkj 10.) juunil 1897 Lätimaal Riias aedniku pojana. Oli kaks korda abielus. Esimest korda 8. jaanuarist 1922 Pärnus Marta-Pauline Tamm'ega (1901–1922). Poeg Leo-Magnus (1922–1922). Teist korda abiellus 13. aprillil 1925 Pärnus Lotte-Adele Mahl'aga (1906–?) Lapsed: Valfrid-Johann (1925–?), Iris (1927–1927), Erika-Irene (1929), Lilian-Ines (1930).

Omandas gümnaasiumi hariduse. Astus Vabadussõja algul 14. veebruaril 1919 teenistusse *Scouts* väeossa ja määrati *E-company*'sse. Detsembris 1919 sidekomando telefonist. Maist kuni demobilisatsioonini augustis 1920 oli *Scouts* Polgu nooremtelefonistiks.

ALFRED-EVALD JOONET
VR II/3

Vabariigi Valitsuse otsusega 1. septembrist 1920 annetati *Scouts* Polgu reamehele Alfred Johanson'ile Vabaduse Risti II liigi 3. järk nr 898, "hinnates wahwust, mis [ta oli] ülesnäitanud lahingus 25. aprillil 1919 a. Rossolowa külas". Lisandusid 10 000 marka ja Vabadussõja Mälestusmärk.

Töötas järgnevatel aastatel raudteel, tegutses metsapraakerina. Elas pikemat aega Mõisakülas ning oli viimati Mõisaküla raamatukogu juhataja. Kuulus VRVÜ Pärnu osakonda.

Pärnu linna perekonnaseisuametniku otsusega 3. detsembrist 1937 muudeti senine saksapärase perekonnanimi Johanson (ka Johannson) eestilikuks Joonet'iks.

Arreteeriti 14. juunil 1941 Mõisakülas ja viidi Venemaale SevUralLag'i. Mõisteti Erinõupidamise otsusega 24. juunil 1942. a 10 aastat vangilaagrit "aktiivse võitluse eest Nõukogude võimu vastu kodusõja perioodil".

Alfred-Evald Joonet suri 26. septembril 1943 Sverdlovski oblastis SevUralLag'is. Matmispaik on teadmata.

Perekond küüditati juunis 1941 Sverdlovski oblastisse Serovi rajooni, kust vaid tütreid pääsesid tagasi Eestisse.

Läti Ev-Lut Kiriku Riia Jakobi koguduse sünnikanne nr 114/1897; Pärnu linna per reg 4: 321; ERA, f. 680, n. 3, s. 143; ERA, f. 31, n. 5, s. 1826, l. 65p.; ERAF, f. 130, s. 8066; EVK 1935: 128; tütar Erika Jooneti andmed (märts 1996).

HANS ANN'i p KARU, VR II/3, nooremseersant (1940).

Sündis 28. (vkj 16.) mail 1894 Kaubi vallas Mitti talus. Abiellus 3. aprillil 1923 Halliste kirikus Anna-Amalie Prikk'iga (1898–1962). Lapsed: Armilda (1923), Salme (1925), Hans-Heinrich (1926), Vaike-Maimu (1936). Õppis kohalikus vallakoolis ja Halliste kihelkonnakoolis. Esimeses maailmasõjas 20. kütipolgus nooremallohitserina 1915–1918. Vabadussõjas osales alates 25. jaanuarist 1919, teenides 4. jalaväepolgu kuulipildujate roodus jao- ja rühmaülemana. Oktoobrist 1919 määrati 3. kuulipildujate roodu rühmaülemaks. Sai lahingus Novaja

HANS KARU
VR II/3

küla all 28. oktoobril 1919 raskelt vasakult küljest haavata. Demobiliseeriti juunis 1920. Senine auaste nimetati juunis 1940 ümber nooremseersandiks.

Vabariigi Valitsuse otsusega 17. augustist 1920 annetati 4. jalaväepolgu 3. kuulipildujate roodu nooremallohvitserile Hans Karu'le Vabaduse Risti II liigi 3. järk nr 477, "hinnates wahwust, mis [ta oli] ülesnäitanud lahingus 28. oktoobril 1919 a. Novaja küla all". Lisandus 12 000 marka, tasuta maa normaal-talu suuruses ja Vabadussõja Mälestusmärk haavatulindiga.

Autasumaa suurusega 27,14 hektarit eraldati Pornuse valla Kaubi mõisast mais 1920.

Alliku taluks ristitud koht kinnistati Hans Karu nimele oktoobrist 1930.

Pärast sõda tegeles talupidamisega. Osales 1922. aasta loendajana esimesel üldrahvalugemisel, mille eest vääristati vastava mälestusmargiga. Võttis aktiivselt osa Pornuse (hilisema Abja) Vallavalitsuse tööst, kuulus ETK juhatusse, tuletõrje ühingusse, VRVÜ Pärnu osakonda jne.

Esimese Nõukogude okupatsiooni lõpul varjas end metsas ning pääses seetõttu küüditamisest. Saksa ajal pidas Alliku talu ning osales juulist 1941 kuni septembrini 1944 Omakaitstes. Üritas sügisel 1944 koos perega siirduda Saksamaale, kuid edutult ja asus algul Uulu valda, kus varjas end lühemat aeg sugulaste juures. Tuli tagasi ning üritas talu pidama asuda. Arreteeriti 19. veebruaril 1945 Kanakülas, kui täitis metsalõikuse normi, ning paigutati Pärnu vanglasse. Mõisteti ENSV Siseministeriumi vägede Sõjatribunali otsusega 15. augustil 1945 Pärnus 15 aastaks vangilaagrisse ja 5 aastaks asumisele koos kogu vara konfiskeerimisega. Oli mõnda aega Patarei vanglas Tallinnas ning viidi seejärel Venemaale.

Hans Karu suri 15. septembril 1946 Kemerovo oblasti SibLag'is. Matmispaik teadmata.

Poeg Hans-Heinrich Karu teenis Saksa sõjaväes, osales Oppelni kaitselahinguis, sai raskelt haavata ning oli "Tšehhi põrgus", Vorkuta vangilaagris ja tööpataljonis.

EELK Halliste koguduse sünnikanne nr 78/1894; Abja valla per reg 8: 42;

ERA, f. 680, n. 3, s. 106; ERA, f. 31, n. 5, s. 1826, l. 37p.; ERA, f. 63, n. 14, s. 4921; ERAF, f. 130, s. 12984; EVK 1935: 142; poeg Hans-Heinrich Karu andmed (apr 1994).

JOHAN-LEONHARD
KASE VR II/3

JOHAN-LEONHARD HANSU p KASE (ka KASSE), VR II/3, kapten (1932).

Sündis 20. (vkj 8.) augustil 1896 Penuja vallas kaupmehe peres. Abiellus 29. aprillil 1923 Tartu Pauluse kirikus Erna-Helene Elefant'iga (1894–?). Lahutati Rakvere Ringkonnakohtu otsusega 4. oktoobril 1938. Lastetu. Lõpetas H. Treffneri Gümnaasiumi 1919 ning õppis Tartu Ülikoolis majandust 1920–1928 (ei lõpetanud). Sõjalise hariduse sai Vladimiri sõjakoolis 1917. a, Alaliväe Ohvitseride Kursustel 1930–1931 ja Kompaniiülemate kursustel 1933. Oli Vironia korporatsiooni liige.

Esimeses maailmasõjas osales juulist 1916. a 2. jalaväe tagavarapolgus ja 421. Tsarskoje Selo polgus. Ülendati septembris 1917 lipnikuks. Jätkas teenistust 37. Siberi kütipolgus ning taas 421. Tsarskoje Selo polgus kuni demobilisatsioonini märtsis 1918. Saksa okupatsiooni ajal oli tegev pörandaaluse Kaitseliidu loomisel.

Vabadussõjas osales alates 5. detsembrist 1918 ohvitseride reservi 8. roodus, alates 21. detsembrist Laiarööpalise Soomusrongi nr 3 kuu-
lipildujate komando nr 2 nooremohvitserina. Jaanuaris 1919 määrati rongi dessantroodu 2. rühma ja peatselt dessantroodu ülemaks. Oli veebruarist märtsini 1919 Valga linna garnisoni ülemaks, seejärel taas rongi dessantpataljoni 2. roodu ja ajutiseks dessantpataljoni ülemaks. Sai lahingus 30. aprillil 1919 Belohvastovo küla juures rinnust raskelt haavata. Augustis 1919 rongi tehnikajaoskonna ülem. Ülendati jaanuaris 1920 leitnandiks ning määrati rongi ülema abiks. Alates juulist kuni demobilisatsioonini 1920 oli rongi dessantpataljoni ülemaks. Oli ka Vabaduse Risti Nõukogu liige ja sekretär 1920.

Vabariigi Valitsuse otsusega 21. veebruarist 1920 annetati Laiarööpalise Soomusrongi nr 3 1. roodu ülemale alamleitnant Johann Kase'le Vabaduse Risti II liigi 3. järk nr 70, "hinnates wahwust, mis [ta oli] ülesnäitanud lahingutes 9. jaanuaril Tapa jaama juures ja 19.

weebbruaril 1919 a. Stakelni ees waenlase pealetungimist oma rühmaga tagasi lüües". Lisandus 50 000 marka, tasuta maa normaaltalu suuruses, prii kool kuni kõrgkooli lõpuni, Vabadussõja Mälestusmärk haavatu-lindiga, Läti iseseisvuse 10. aastapäeva mälestusmedal.

Autasumaa suurusega 49,76 hektarit eraldati mais 1924 Tartumaa Roela valla Roela mõisast. Koht, mis oli mõisasüda koos härraste-majaga, sai nimeks Suurevälja talu. Ise seda pidama ei asunud, vaid andis rendile ning müüs lõpuks talu mais 1928.

Tennis septembrist 1921 kuni veebruarini 1927 Põllutööministeeriumi Metsade Peavalitsuse metsakorralduse osakonnas maamõõtja ning taksaatorina.

Astus jaanuaris 1925 teenistusse Kaitseliidu Tartu Malevasse ning määrati 5. malevkonna pealikuks. Alates juunist 1927 täitis maleva nooreminstruktori ning novembrist vaneminstruktori kohuseid. Kinnitati mais 1928 Tartu Maleva vaneminstruktoriks. Pälvis juunis 1929 Kotkaristi V klassi. Ülendati kapteniks 1932. Täitis korduvalt ka maleva ajutise pealiku kohuseid.

Novembrist 1934 viidi üle teenistusse piirivalvesse ja määrati Narva jaoskonna Vasknarva rajooni ülemaks, olles detsembrist 1934 kuni oktoobrini 1935 ühtlasi Vasknarva garnisoni ülemaks. Oktoobris 1936 omistati Eesti Punase Risti kiituskiri uppuja päästmise eest. Vabastati novembrist 1940 piirivalve teenistusest ning arvati reservi. Oli VRRVÜ Tartu osakonna liige.

Elas kuni Saksa ja Nõukogude Liidu vahelise sõja puhkemiseni Mõisakülas. Organiseeris juunis 1941 metsavendade grupi, mille juhina pidas lahinguid Punaarmee üksustega Tõstamaalt kuni Lihulani. Oli oktoobrist 1941 kuni 1944. aasta lõpuni Saksa armee *Marine Einsatz-Komandos*, mille ülesandeks oli üldine aktiivluure. Pärast taandumist Saksamaale ja väeosa likvideerimist ning Saksamaa kapituleerumist sattus Nõukogude okupatsioonitsooni Saksenis, kust õnnestus põgeneda Baierisse Ameerika tsooni. Asus põgenikelaagrisse, kus peatselt määrati laagri politseiülemaks. Oktoobris 1946 algas baltlastest vahi- ja tööteenistusüksuste loomine ning ta arvati USA teenistuse Eesti Vahikompanii 4027, hilisema 4221 formeerijaks. Üksus asus Nürnbergis ja üheks ülesandeks oli valvata arvatavaid sõjakurjategijaid. Augustis 1948 kompanii likvideeriti ning asus Mannheimi, kus oli sideohvitser *US Army Labor Service Divisioni* juures. Märtsist 1952 taas Nürnbergis, kus juhtis Eesti Vahikompaniid 4221. Detsembris 1952

siirdus ta Eesti Pioneerkompaniisse, mis asus Ettingenis, siis mõnda aega Wormsis ja Mannheimis ning lõpuks taas Ettingenis. Detsembris 1964 väeosa likvideeriti ja ta siirdus pensionile. Osales aktiivselt pagulaste üritustel Saksamaal ning avaldas eestikeelses perioodikas kirjutisi Sepä-Villu nime all. Pärast Eesti taasiseseisvumist külastas 1993. aastal, olles 96-aastane, kodumaad.

Johan-Leonhard Kase suri 22. veebruaril 1994 Saksamaal Ludwigs-hafeni haiglas. Maetud Ludwigshafeni Keskalmistule.

EELK Halliste koguduse sünnikanne nr 139/1896; Tartu linna per reg 54: 713; EAA, f. 2100, n. 1, s. 4601; ERA, f. 495, n. 7, s. 1653; ERA, f. 31, n. 5, s. 1826, l. 6p.; ERA, f. 63, n. 16, s. 9496; EVK 1935: 142; Pitka 1921: 158; Eesti Rada 1994, nr 2: 4; Sakala 1994, nr 53: 6; Johan-Leonhard Kase VR II/3 andmed (märts 1992).

AUGUST KENG
VR III/3

AUGUST ANU p KENG, VR III/3, reamees (1924).

Sündis 24. (vkj 11.) jaanuaril 1905 Laatre valla Sepa talus. Abiellus 11. detsembril 1926 Vana-Kariste vallas Lilli-Rosalie Kalja'ga (1907–1994). Lastetu. Lõpetas 3-klassilise algkooli. Teenis detsembrist 1923 vabatahtlikuna 6. jalaväerügemendi 1. kompaniis. Juulis 1924 ülendati reameheks ning sama aasta augustist määrati Sõjaministeeriumi komandantuuri vahirühma. Osales 1924. aasta 1. detsembri kommunistliku mässukatse likvideerimisel Sõjaministeeriumi ukse juures postil olles.

Vabariigi Valitsuse otsusega 10. detsembrist 1924 annetati reamees Mihkel Keng'ile Vabaduse Risti III liigi 3. järk nr 2810, "hinna-tes kodanlisi teenuseid, mis [ta oli] ülesnäidanud 1. detsembril 1924 a. kommunistide lööksalga pealetungi tagasitõrjumisel".

Viga, mis keegi ametnik oli autasu esildise koostamisel teinud, kirjutades August Kengi eesnimeks Mihkel, sattus ka dokumentidesse ning teenetemärgi diplomile. Siiski anti nii Vabaduse Rist kui ka diplom kätte August Kengile.

Kuid lisaks riiklikule autasule avaldas Korraldusvalitsuse ülem August Kengile kiitust "hoolsa teenistuse eest 1. detsembri 1924 terro-

ristide kallaletungi tagasilöömise juures”. Tallinna kaupmehed ja kindral Paul-Adolf Lill kinkisid aga 5000 marka “kommunistide mässukatse mahasurumisel ülesnäidatud vahvuse eest”.

Oktoobris 1925 vabanes sõjaväest ning asus elama Vana-Karistesse. Töötas koos abikaasaga iseseisvusaastail Vana-Kariste ja Abja valdade taludes. Saksa okupatsiooni ajal kuulus Omakaitse Pärnumaa Maleva Abja kompaniisse ning osales sildade ja muude objektide valvamisel ning põgenenud sõjavangide püüdmisel. Teenete eest sai Saksa Sõjateeneristi 2. klassi. Veebruaris 1944 teenis Pärnu Tagavarapataljonis, kust viidi üle 6. Eesti piirikaitse rügemendi 1. pataljoni. Osales lahingutes Nõukogude vägede vastu.

Alates sügisest 1944 varjas end Nõukogude okupatsioonivõimude eest, talvel Abja kandi taludes ja suvel ümbruskonna metsades. Elas 1959. aastast avalikkuse eest varjatult Abja-Paluoja läheduses Põlde külas Alliku talus, kus asus ka tema abikaasa oma elukaaslasega.

August Keng suri kinnitamata andmeil 1975. aasta suvel Viljandi rajooni Abja kn Alliku talus. Maeti ööpimeduses Alliku talu akna alla, kus puhkab tänaseni.

EELK Halliste koguduse sünnikanne nr 16/1905; Abja valla per reg 5: 693; ERA, f. 680, n. 3, s. 323; ERA, f. 31, n. 3, s. 15713; ERA, f. 31, n. 5, s. 1826, l. 184; ERA, f. 4365, n. 2, s. 23, l. 79; ERA, f. R-207, n. 1, s. 2, l. 53,92; EVK 1935: 146; Iivi Keng'i andmed (juuni 2001).

ANTS KOIK
VR II/3

ANTS (kuni 7.12.1935 HANS) MÄRDI p KOIK, VR II/3, nooremveebel (1940).

Sündis 14. (vkj 2.) veebruaril 1889 Saarde kihelkonna Voltveti vallas Suitsu-Pärna talus rentniku peres. Peatselt siirdus perekond Uue-Karistesse. Abiellus 28. mail 1928 Halliste kirikus Alma Kartus'ega (1900–1994). Lapsed: Ilse (1930), Milvi (1932), Enno (1935). Õppis kohalikus vallakoolis. Teenis alates 1910. aastast ratsaväes. Esimeses maailmasõjas 6. tragunipolgus, kus pälvis vapruste eest kaks Georgi risti. Vabastati sõjaväest 1917 vahtmeistrina. Oli järgnevalt Tallinnas vabrikutööliseks. Vabadussõja puhkedes as-

tus 30. novembril 1918 Tallinnas 1. Ratsapolku ning teenis 1. eskadrooni vahtmeistrina. Sai lahingus 25. aprillil 1919 vasakust reiest haavata. Demobiliseeriti aprillis 1920. Senine aukraad veltveebel (vahtmeister) nimetati juunis 1940 ümber nooremveebliks.

Vabariigi Valitsuse otsusega 21. veebruarist 1920 annetati 1. Ratsapolgu vahtmeistrile Hans Koik'ile Vabaduse Risti II liigi 3. järk nr 138, "hinnates wahwust, mis [ta oli] ülesnäitanud lahingus 11. jaanuaril 1919 a. Loobu mõisa waldamisel". Lisandus 15 000 marka ja Vabadussõja Mälestusmärk haawatulindiga.

Pärast sõda tuli tagasi Halliste kanti. Sai 1921. aasta kevadel Vabadussõjast osavõtnuna harilikus korras rendile Uue-Kariste valla Uue-Kariste mõisa Rakitse karjamõisa südame suurusega 24,97 hektarit. Ostis Rakitse taluks ristitud koha mais 1929. Pidas järgnevalt talu, oli Uue-Kariste Ühispiimatalituse laekuriks ning kuulus VRVÜ Pärnu osakonda.

Uue-Kariste valla perekonnaseisuametniku otsusega 7. detsembril 1935 muudeti senine saksapärase eesnimi Hans eestiliku Ants kasuks.

Jätkas talupidamist ka võõrvõimude valitsemise ajal. Esimese Nõukogude okupatsiooni ajal natsionaliseeritud Rakitse talu tagastati Saksa võimude poolt oktoobris 1943. Oli Abja vallavanema abi ning kuulus Omakaitseesse.

Teise Nõukogude okupatsiooni algul jätkas talupidamist, mida hakkas segama järjest halvenev tervis. Suvel 1946, kui viibis Tallinnas haiglas, käisid teda kodust arreteerimise eesmärgil otsimas Nõukogude julgeolekutöötajad.

Ants Koik suri 25. septembril 1946 Abja vallas Rakitse talus kopsukasvaja tõttu. Maetud Halliste kalmistule. Tema hauakivile on raiutud eesnimi algkujul – Hans.

EELK Saarde koguduse sünnikanne nr 38/1889; Abja valla surmaakt nr 71/1946; Abja valla per reg 9: 314; ERA, f. 680, n. 3, s. 64; ERA, f. 31, n. 5, s. 1826, l. 12p; ERA, f. 63, n. 14, s. 1788; EVK 1935: 156; tütar Ilse Koik'i andmed (sept 1995).

MÄRT KOKK
VR II/3

MÄRT JAANI p KOKK, VR II/3, reamees (1918).

Sündis 6. veebruaril (vkj 25.01) 1892 Abja vallas Siitami talus töölise peres. Oli kaks korda abielus. Esimest korda 22. mail 1921 Halliste kirikus Maali Lindepuu'ga (1897–1939). Poeg Elmar (1923–1944). Teist korda abiellus 30. aprillil 1939 Halliste kirikus Selma Põrk'iga (1900–1961). Sellest kooselust lapsi ei sündinud. Õppis kohalikus valakoolis.

Vabadussõja puhkedes astus 19. detsembril 1918 Viljandis sõjaväeteenistusse. Jaanuarist 1919 teenis Viljandi Kaitsepataljoni kuulipildurite meeskonnas. Mais sai väeosa nimeks Sakala Partisanide Pataljon ning detsembris 1919 Sakala Partisanide Polk. Vabanes sõjaväest aprillis 1920.

Vabariigi Valitsuse otsusega 1. septembrist 1920 annetati Sakala Partisanide Polgu reamehele Märt Kokk'ile Vabaduse Risti II liigi 3. järk nr 825, "hinnates wahwust, mis [ta oli] ülesnäitanud lahingus 24. aprillil 1919 a. Panikowitschi mõisa juures". Lisandus 10 000 marka ja Vabadussõja Mälestusmärk.

Sai pärast Vabadussõda tavalises korras Kaarli valla Kaarli mõisast 19,44-hektarilise koha, mille ristis Jaanikase taluks ning asus seda pidama maist 1921. Talu kinnistati tema nimele juulis 1929. Oli iseseisvusaastail talupidaja ning kuulus VRVÜ Viljandi osakonda. Saksa ajal käis Omakaitse liikmena raudteesildu valvamas. Teise Nõukogude okupatsiooni ajal pidas talu, kuni 1949. aastal aeti kolhoosi. Oli Rimmu valla Ülesküla kolhoosi põllutöeline.

Märt Kokk suri 30. septembril 1950 Viljandimaa Rimmu vallas Jaanikase talus kõrivähi tõttu.

Maetud Halliste kalmistule.

Poeg Elmar Kokk teenis Teise maailmasõja ajal Saksa sõjaväes ning langes märtsis 1944.

EELK Halliste koguduse sünnikanne nr 13/1892; Kaarli kn surmaakt nr 1/1950; Rimmu valla per reg 2: 575; ERA, f. 680, n. 3, s. 617; ERA, f. 63, n. 18, s. 711; naiseõe Maria Animägi andmed (juuli 1998).

AUGUST HANSU p KOORITS, VR II/3, nooremseersant (1940).

Sündis 7. juunil (vkj 26.05) 1897 Viljandimaa Paistu kihelkonna Õisu vallas Lolli talus. Vabadussõjas teenis Sakala Partisanide Pataljonis.

Vabariigi Valitsuse otsusega 1. septembrist 1920 annetati Sakala Partisanide Polgu nooremallohvitser August Koorits'ile Vabaduse Risti II liigi 3. järk nr 828, "hinnates wahwust, mis [ta oli] ülesnäitanud lahingus 29. jaanuaril 1919 a. Pedeli mõisa all".

Pidas Kaarli vallas naise vanematele kuulunud Väära talu.

August Koorits suri 30. septembril 1947 Saraatovi oblasti vangilaagris. Matmispaik teadmata. (Vt elulugu VMA 2000: 180–181).

PEETER-ERNST KOOT
VR II/3

PEETER-ERNST HENDRIKU (HEINRICH)
p KOOT, VR II/3, reamees (1919).

Sündis 2. (vkj 20.07) augustil 1903 Laatre valla Penni talus kaupmehe pojana. Abiellus 12. juunil 1928 Pärnus Martha Pärn'iga (1910–1989). Lapsed Uno (1929) ja Malle (1936). Õppis Pärnu linna algkoolis ning Pärnu Gümnaasiumis. Vabadussõja algul astus vabatahtlikuna sõjaväkke ning määrati 1. jaanuarist 1919 õppursõdurina teenistusse 6. jalaväepolgu 2. roodu. Alates maist 1919 polgu kuulipildujate roodus. Demobiliseeriti kui kooliõpilane augustis 1919. Sai 18. jaanuaril 1919 Ruhja all haavata ning teist korda 25. aprillil 1919 Idva lahingus.

Vabariigi Valitsuse otsusega 15. septembrist 1920 annetati 6. jalaväepolgu vabatahtlikule Peeter Koot'ile Vabaduse Risti II liigi 3. järk nr 1225, "hinnates wahwust, mis [ta oli] ülesnäitanud lahingutes 2. jaanuaril 1919 a. Woltweti mõisa juures ja 31. jaanuaril 1919 a. Piksaare juures". Lisandus 10 000 marka, prii kool kuni kõrgkooli lõpuni ja Vabadussõja Mälestusmärk haavatulindiga. Vabadusristi kavalerina sai Pärnumaa Võlla valla Võlla mõisast 24,90-hektarilise krundi. See Lehtsemetsa taluks ristitud koht oli põllutöeministri otsusega rendile antud maist 1934. Müüs krundi kohe ära.

Pärast Vabadussõda õppis merekoolis, kuid õpingud jäid pooleli. Lõpetas Tallinna Keskhaigna juures velskrite kursused ning oli järgnevalt ametis Aegnasaare Komandantuuris velskrina ning hiljem Pärnus.

Seejärel töötas Pärnu Maavalitsuses teedeosakonnas mitmel kohal ning oli ametis Pärnus raudtee alal kuni sügiseni 1944. VRVÜ Pärnu osakonna liige.

Siirdus koos perega septembris 1944 paadipõgenikuna Pärnust Gotlandile. Oli Rootsi põgenikelaagrites, töötas seal turbarabas, metsatöödel ja tekstiilivabrikus. Asus veebruaris 1949 koos perega Kanadasse, kus tegutses Woodbridges tekstiilitööstuse töödejuhatajana. Viimati oli ametis Artistic Woodwork kompaniis, kus töötas mõnda aega ka pensionipõlves. Ühe esimese eestlasena ostis Collingwoodi külje alla maatüki, kuhu kujunes Eesti küla.

Peeter-Ernst Koot suri 15. veebruaril 1976 Kanadas Toronto Westoni linnaosas südameataki järel. Maetud Toronto *Mount Pleasant* kalmistule.

EELK Halliste koguduse sünnikanne nr 149 /1903; Pärnu linna per reg 4: 158; ERA, f. 63, n. 14, s. 6194; ERA, f. 497, n. 1, s. 76, l. 267; EVK 1935: 160; 6. JP 1938: 94, 126, 233; Vaba Eestlane 1976, nr 19: 8; poeg Uno Kooti andmed (juuni 1996).

JAAN KULLAMÄE
VR I/3

JAAN KUSTA (ka GUSTAV) p KULLAMÄE (kuni 11.06.1935 KULBOK), VR I/3, alamkapten (1920), kapten (1924).

Sündis 18. (vkj 6.) märtsil 1893 Abja valla Teetsimõisa talus töölise pojana. Abiellus 12. juulil 1916 Tšerepovetsis Maria Larkinaga (1893–?). Lapsed: Georgi (1917–1919) ja Ants (kuni 11.06.1935 Rafael-Victor) (1920–?). Õppis Abja valla- ja Laatre ministeeriumikoolis ning Lätimaal Valmiera Õpetajate Seminaris 1909–1913, omandades kooliõpetaja kutse. Sõjalised teadmised sai Vladimiri sõjakoolis Petrogradis 1916.

Töötas kooliõpetajana Väätsa ministeeriumikoolis alates septembrist 1913 kuni septembrini 1915. Esimeses maailmasõjas teenis lihtsõdurina 176. tagavarapolgus. Pärast lipnikuks ülendamist mais 1916 oli 3. tagavarapolgus, 43. marsipataljonis ja 2. Soome kütipolgus, millega viibis rindel Galiitsias kuni suveni 1917. Töötas taas Väätsal kooliõpetajana. Vabadussõja puhkedes astus

2. detsembril 1918 teenistusse 6. jalaväepolku, kus teenis noorem- ja vanemohvitserina ning 5. roodu ülemana alates maist 1919. Sai 29. juunil 1919 Lätimaal Valgejärve juures vasakust käest raskel kujul haavata, pärast paranemist 9. roodu vanemohvitser. Oktoobris 1919 nimetati 11. roodu ülemaks. Ülendati leitnandiks märtsis 1920 ja alamkapteniks juulis 1920. Suvest kuni demobilisatsioonini septembris 1920 teenis 6. jalaväepolgu 1. roodu nooremohvitserina. Jaanuaris 1924 sai senisest alamkaptenist kapten. Sama aasta detsembrist arvati tervislikel põhjustel reservist erru.

Vabariigi Valitsuse otsusega 14. detsembrist 1920 annetati 6. jalaväepolgu roodu ülemale Jaan Kulbock'ile Vabaduse Risti I liigi 3. järk nr 1625, "hinnates sõjalisi teenuseid, mis [ta oli] ülesnäitanud Wabadussõja kestusel oma väsimata kaastööga sõjawäe organiseerimise ja korraldamise töös". Lisandus 40 000 marka, Vabadussõja Mälestusmärk haavatulindiga ning Läti iseseisvuse 10. aastapäeva mälestusmedal. Järvamaa Väätsa valla Väätsa mõisast eraldati mais 1924 Veski talukoht suurusega 20,54 hektarit. Algselt tasuta maana saadud krunt loeti 1931. aastast tavalises korras eraldatud talumaaks. Siiski ostis ta koha 1931. a ära, kuid aina halveneva tervise tõttu oli sunnitud selle 1939. a ära müüma.

Töötas sügisest 1920 Väätsa 6-kl kõrgema algkooli õpetajana ning 1935. aastast vanemõpetajana kuni sügiseni 1939.

Osales ühiskondlikus elus, olles 1925–1940 Kaitseliidu Järva Maleva Väätsa kompanii pealik ja VRVÜ Järvamaa osakonna liige. Pälvis teenete eest Kaitseliidu Valgeristi 3. järgu ja Kotkaristi kuldristi.

Väätsa valla perekonnaseisuametniku otsusega 11. juunist 1935 eestistas kogu perega senise saksapärase perekonnanime Kulbok, võttes kasutusele Kullamäe.

Jaan Kullamäe suri 15. juunil 1940 Väätsa vallas endise Väätsa mõisa-valitseja majas seljaaju kuivamise tõttu. Maetud Paide Reopalu kalmistule. Tema hauale püstitati 1992. aastal mälestuskivi.

EELK Halliste koguduse sünnikanne nr 48/1893; Väätsa valla surmaakt nr 25/1940; Väätsa valla per reg 2: 82; ERA, f. 495, n. 7, s. 2265; ERA, f. 3653; n. 3, s. 6016; ERA, f. 63, n. 11, s. 6010; ERA, f. 1108, n. 10, s. 637; EVK 1935: 166; Järva Teataja 1993, nr 81: 2.

JAAN-RAIMUND
LAARMANN VR II/3

JAAN-RAIMUND KARLI p LAARMANN, VR II/3, kapral (1920).

Sündis 27. (vkj 15.) augustil 1895 Abja valla Lamba (Lämba) talus rätsepa pojana. Vallaline. Õppis kohalikus vallakoolis. Esimeses maailmasõjas teenis juunist 1915 kuni märtsini 1918 ratsaväelasena. Saksa okupatsiooni ajal elas vanemate juures Abja valla Kamarapera talus. Vabadussõja algul 11. detsembril 1918 võeti Pärnus teenistusse ja läkitati Tallinnasse Ratsapolku. Kuid juba aasta lõpul viidi üle 6. jalaväepolku ning arvati selle ratsaluure komandosse. Langes 7. juunil 1919 sakslaste kätte vangi, kuid põgenes ja saa-

bus jaanipäevaks tagasi polku. Juulis määrati komando rühmaülemaks. Aprillis 1920 ülendati kapraliks ning vabastati sõjaväeteenistusest.

Vabariigi Valitsuse otsusega 15. septembrist 1920 annetati 6. jalaväepolgu reamehele Jaan Laarmann' ile Vabaduse Risti II liigi 3. järk nr 1254, "hinnates wahwust, mis [ta oli] ülesnäitanud lahingutes 1. mail 1919 a. Ruhja valdamisel ja Hinzenburgi mõisa all". Lisandus 10 000 marka ja Vabadussõja Mälestusmärk.

Siirdus pärast sõda vanematekoju Kamarapera tallu, kus elas ja töötas kuni sügiseni 1922. Astus 1. augustil 1922 politseiteenistusse ning määrati Tallinna linna politsei ratsareservi kordnikuks, kust aga juba 15. augustil vabastati omal soovil perekondlikel põhjustel.

Jaan-Raimund Laarmann sooritas enesetapu ja suri 24. novembril 1922 Pärnu linna haiglas. Maetud Halliste kalmistule.

EELK Halliste koguduse sünnikanne nr 138/1895; EELK Halliste koguduse surmakanne nr 175/1922; ERA, f. 680, n. 3, s. 119; ERA, f. 27, n. 5, s. 883; ERA, f. 681, n. 2, s. 90, l. 199p, 1136; ERA, f. 497, n. 1, s. 76, l. 307.

OTTO MÄRDI p LAARMANN, VR I/3, ohvitseri asetäitja (1919).

Sündis 25. (vkj 13.) märtsil 1892 Kaarli valla Araku koolimajas õpetaja pojana. Abiellus 31. juulil 1927 Halliste kirikus Anna Luik'iga (sünd Volmer) (1900–1979). Lastetu. Omandas hariduse kohalikus vallakoolis, Halliste kihelkonnakoolis ja Soomes põllutöökoolis. Sõjalised teadmised sai Petrogradis 11. Balti ekipaažis ja Kroonlinnas suurtükiväekoolis.

OTTO LAARMANN
VR I/3

Esimeses maailmasõjas osales novembrist 1914. Teenis õppelaeval Imperaator Aleksander II ja soomusristlejal Rjurik. Vabadussõjas teenis 17. detsembrist 1918 suurtükilaeval Lembit vanemkomendori- ning noorema suurtükiohvitseri kohusetäitjana. Ülendati aprillis 1919 ohvitseri asetäitjaks ja määrati Lembit´u nooremaks suurtükiväe ohvitseriks. Jaanuarist 1920 oli ühtlasi sõjalaevastiku spetsialistide kooli lektoriks. Jaanuarist 1921 kuni demobilisatsioonini sama aasta juulis oli Lembit´ul roodukomandöri kohusetäitjaks.

Vabariigi Valitsuse otsusega 25. augustist 1920 annetati suurtükilaeva Lembit nooremale suurtükiohvitserile, ohvitseri asetäitjale Otto Laarmann´ile Vabaduse Risti I liigi 3. järk nr 420, "hinnates sõjalisi teenuseid, mis [ta oli] ülesnäitanud Vabadussõja kestusel oma väsimata kaastööga merewäe organiseerimise ja korraldamise töös". Lisandus 25 000 marka, Vabadussõja Mälestusmärk ja Läti iseseisvuse 10. aastapäeva mälestusmedal.

Elas Viljandis ja tegutses Viljandi Seemnevilja Ühisuse direktorina, juhtides Viljandi Eesti Põllumeeste Seltsi kaubamaja ümberehitust. Pärast abiellumist oli kaupmees Viljandis. Siirdus hiljem elama Uue-Võidu valda, kus majandas naise vanematele kuulunud Taari talust eraldatud Nurme talu. Oli VRRVÜ Viljandi osakonna liige.

Otto Laarmann suri 3. juunil 1938 Viljandi haiglas kopsuhaiguste tõttu. Maeti sõjaväeliste auavaldustega Viljandi Garnisoni kalmistule.

Väärrib märkimist, et tema isa Märtn Laarmann oli tunnustatud koolimees ja poolvend Mats Laarmann Riigikogu liige.

EELK Halliste koguduse sünnikanne nr 55/1892; Viljandi linna surmaakt nr 87/1938; Viljandi valla per reg 9: 53; ERA, f. 495, n. 7, s. 2466; EVK 1935: 176; Tamara-Regina Tonka andmed (nov 2000).

KARL JAAGU p LAATSARUS (ka LATSARUS), VR II/3, nooremseersant (1940).

Sündis 21. (vkj 9.) oktoobril 1899 Viljandimaa Paistu kihelkonna Morna vallas. Vabadussõjas Pärnu Kaitsepataljonis, hilisemas 9. jalaväepolgus.

Vabariigi Valitsuse otsusega 8. oktoobrist 1920 annetati 9. jalaväepolgu nooremallohvitser Karl Latsarus' ele Vabaduse Risti II liigi 3. järk nr 1435, "hinnates wahwust, mis [ta oli] ülesnäitanud lahingutes 30. märtsil 1919 a. Heinaste all ja 28.–30. detsembril 1919. a. Marienhofi mõisas".

Pidas autasuks saadud Kaarli valla Ülemõisa mõisast eraldatud Lemmiku talu.

Karl Laatsarus suri 23. augustil 1946 Kemerovo oblasti vangilaagris. Matmispaik teadmata. (Vt elulugu VMA 2000: 187–188 ja VMA 2001: 156).

HEINRICH LARETEI
VR II/3

HEINRICH HANSU p LARETEI, VR II/3, kapten (1919).

Sündis 4. jaanuaril 1892 (vkj 23.12.1891) Kaarli vallas kingsepa pojana. Abiellus 30. (vkj 17.) septembril 1919 Narva-Jõesuu Nikolai kirikus Alma Kollist'iga (1895–1974). Lapsed: Maimu (1920) ja Käbi (sünd Alma) (1922). Öppis Pärnus Kerichi ja seejärel Krumini algkoolis, Pärnu Gümnaasiumis 1903–1913 ning Tartu Ülikoolis õigusteadust 1920–1923 (ei lõpetanud). Oli Pärnu Gümnaasiumi õpilasuuringu Taim ja EÜS Põhjala liige.

Teenis vabatahtlikult juulist 1913 kuni juulini 1914 Luugas paiknevas 24. väli-suurtükiväe brigaadis, kus läbis õppekursuse. Ülendati juulis 1914 tagavaraväelipnikuks. Esimeses maailmasõjas teenis suurtükiväe ohvitserina Galiitsias ja Bessaraabias alates augustist 1914 kuni juunini 1917. Ülendati vaprust eest aprillis 1915 alamleitnandiks, sama aasta detsembris leitnandiks ja detsembris 1916 alamkapteniks. Pälvis Anna 4. ja 3. järgu, Stanislavi 3. järgu, Vladimiri 4. järgu ning sõduri Georgi risti 4. järgu loorberipärjaga. Novembrist 1917 kuni märtsini 1918 oli Petrogradis Eesti Sõjaväelaste Keskkomitee esimees. Märtsist kuni augustini 1918 tegutses Eesti Komitees Petrogradis. Saabus sügisel tagasi Eestisse. Vabadussõja eel novembrist 1918 määrati Narva ja selle ümbruskonna Kaitse Liidu ülemaks. Täitis ajutiselt 4. jalaväepolgu ülema kohuseid. Alates 21. novembrist 1918 oli 1. suurtükiväepolgu 3. patarei ülem, jaanuaris 1919 nimetati tagavarapatarei ülemaks.

Oktoobris 1919 ülendati kapteniks. Jaanuarist 1920 kuni demobilisatsioonini sama aasta augustis teenis Suurtükiväe Tagavaradivisjoni ülemana. Oli Vabaduse Risti Nõukogu liige ja esimees 1920. aastal.

Vabariigi Valitsuse otsusega 21. veebruarist 1920 annetati 4. jala- väepolgu patarei ülemale alamkapten Heinrich Laretei'le Vabaduse Risti II liigi 3. järk nr 173, "hinnates wahwust, mis [ta oli] ülesnäitanud lahingus 1. jaanuaril 1919 a., kus meie seisukohtade lähedale toodud waenlase kuulipildujad tabawa suurtüki tulega waikima [sundis] ja roodudele [wõimaldas] waenlase pealetungimise tagasilöömise". Lisandus 75 000 marka, tasuta maa normaaltalu suuruses, prii kool kuni kõrgkooli lõpuni ning Vabadussõja Mälestusmärk.

Autasumaa sai Harjumaa Kohila valla Pahkla mõisast suurusega 45,5 hektarit. Kingu taluks ristitud koht oli talle määratud küll juba 1924. aastal, kuid sai selle kätte alles mais 1928, sest endine mõisaomanik ei vabastanud hooneid ja maid. Kinnistati tema nimele novembris 1931.

Sõjaväest vabanenuna astus ülikooli ning töötas ajakirjanikuna Postimehes. Demobiliseeritud Sõjaväelaste Liidu esindajana pääses II Riigikogusse. Pärast 1924. aasta 1. detsembri mässu oli üks Kaitseliidu põhikirja loojatest ning Kaitseliidu propagandajuht.

Detsembrist 1925 kuni juulini 1926 põllutööminister. Juulist kuni novembrini 1926 siseminister. Asus tööle välisministeeriumi, kus oli novembrist 1926 kuni maini 1928 saadik Moskvas ning maist 1928 kuni maini 1931 saadik Kaunases. Alates maist 1931 kuni oktoobrini 1933 Välisministeeriumi poliitilise osakonna direktor, oktoobrist 1933 kuni augustini 1936 välisministri abi. Alates augustist 1936 sai temast saadik Rootsisis, Norras ja Taanis. Saanud teenetemärke: Kotkaristi V ja I klassi, Itaalia Krooni, Läti Kolme Tähe, Leedu Gediminase, Soome Valge Roosi, Poola Polonia Restituta ja Rootsi Nordstjärne ordeneid. Nõukogude okupatsioonivõim kutsus ta juulis 1940 Eestisse, kuid Laretei keeldus tagasi tulemast ning ta vabastati augustis 1940 ametist. Jäi Rootsi ning pärast Teist maailmasõda lülitus aktiivselt pagulaskonna tegevusse, olles Eesti seadusliku valitsuse esindaja. Oli Eesti Komitee, Balti Humanistliku Ühingu ja Eesti Rahvusfondi asutaja ja viimati nimetatatu esimees, Rootsi Eestlaste Esinduse asutaja ning aseesimees. Tegi kaastööd Eesti lehtedele Rootsisis ning avaldas kirjutisi mitmes koguteoses. Tema sulest ilmus paguluses 1970. aastal memuaarteos "Saatuse mängukanniks".

Heinrich Laretei suri 3. aprillil 1973 Stockholmi Serafimi haiglas maohaiguse tõttu. Tuhastatud põrm puistati Stockholmi Metsakalmistule.

Tema vanemast tütrest Maimust sai moekunstnik ja Almast (muusikuna Käbi Laretei) maailmakuulus pianist.

Väärrib märkimist, et vend lipnik Oskar Laretei langes Vabadussõjas detsembris 1918.

EELK Halliste koguduse sünnikanne nr 269/1891; EAA, f. 2100, n. 1, s. 7111; ERA, f. 495, n. 7, s. 2542; ERA, f. 63, n. 10, s. 4189; ERA, f. 31, n. 5, s. 1101; ERA, f. 58, n. 5, s. 1608; ERA, f. 957, n. 8, s. 1608, l. 133; EAT 1932: 144; EVK 1935: 178; Sakala 1991, nr 2: 3; Eesti Päevaleht 1973, nr 29: 7; Vaba Eesti Sõna 1973, nr 17: 2.

HANS LEESMENT
VR III/2

HANS KARLI (ka CARL) p LEESMENT (ka LISMENT), VR III/2, kindralmajor med. (1933).

Sündis 13. (vkj 1.) veebruaril 1873 Vanamõisa valla Reitle (Lüütre, ka Rüütli) talu omaniku pojana. Abiellus 15. (vkj 02.) veebruaril 1902 Tartus Ella-Marie-Julie Pritson'iga (1881–1944). Lapsed: Hans-Erik (1904–1935), Leonhard-Georg (1907), Ilmar-Karl (1908–1986). Õppis Jäärja-Veelikse vallakoolis, Pärnu Kreiskoolis, Pärnu Gümnaasiumis, Tartu Ülikooli arstiteaduskonnas 1893–1899. Oli Eesti Üliõpilaste Seltsi liige, selle kirjatoimetaja ning esimees 1893–1899. Hiljem kuulus korporatsiooni

Fraternitas Estica, kus oli vilistlaskogu liige 1911–1940. Sai maakonnaarsti kutse Moskvas 1900. aastal. Tegutses arstina Pärnus 1900–1902. Täiendas teadmisi 1902–1904 Berliinis, Prantsusmaal ja Peterburis. Võttis osa Vene-Jaapani sõjast 1904–1905. Oli Tartu Ülikooli naistekliiniku assistent 1906–1907, Pensa kubermangu naiste- ja sünnitusosakonna arst 1907, siis naistearst ja ühtlasi Eesti arstide erakliiniku ning Punase Risti haigla naisteosakonna juhataja ja kooliarst Tallinnas 1908–1914. Osales Esimeses maailmasõjas arstina 1914–1917. Sai 20. juulil 1916 Galiitsias pörutada. Pälvis Stanislavi 3. ja 2. järgu, Anna 3. ja 2. järgu ning Vladimiri 4. järgu ordenid. Tõusis 1917 riiginõuniku

aukraadi (polkovnik). Oli 1. Eesti Polgu ja I Eesti Diviisi vanemarst juunist 1917 – märtsini 1918. Vabadussõja eel 21. novembrist 1918 määrati I Diviisi arstiks. Märtsis 1919 vabastati sõjaväeteenistusest ja nimetati Eesti Punase Risti Peavalitsuse esimeheks (hilisema nimetusega president), jäädes sellele kohale kuni 1940. aasta suvel alanud okupatsioonini.

Vabariigi Valitsuse otsusega 10. augustist 1920 annetati Eesti Punase Risti Peavalitsuse esimehele, Dr. Hans Leesment'ile Vabaduse Risti III liigi 2. järk nr 484, "hinnates kodanlisi teenuseid, mis [ta oli] ülesnäitanud Wabadussõja kestusel sõjaväe sanitaar-korralduse töös".

Lisandus Vabadussõja Mälestusmärk. Astus maist 1922 sõjaväeteenistusse ning määrati Tallinna Sõjaväe Keskhaigla konsultandiks. Nimetati sanitaarkoloneliks veebruaris 1923. Jaanuarist 1929 arvati erru, kuid veebruarist 1933 võeti taas sõjaväeteenistusse ning määrati Kaitseväe Tervishoiuvalitsuse konsultandiks ja sama aasta maist Kaitseväe Tervishoiukomitee liikmeks. Ülendati veebruaris 1933 sanitaarkindralmajoriks, hilisema nimetusega kindralmajor med. Vabastati võõrvõimude poolt novembris 1940 sõjaväeteenistusest.

Oli Eesti sõjaväe tervishoiukorralduse rajaja. Tema elutööks võib pidada Eesti Punase Risti loomist 1919. aastal, väljaarendamist ja juhtimist kogu iseseisvuse aja.

Oli Asutava Kogu ning I ja III Riigikogu liige Kristliku Rahvaerakonna esindajana, Riiginõukogu liige 1938–1940, Riikliku Tervishoiu Nõukogu liige 1925–1940, Rahvusvahelise Punase Risti Liiga Nõukogu liige 1925–1940, Eesti Noorte Punase Risti esimees 1927–1940, Rahvusvahelise Sotsiaalkomitee Eesti sektsiooni esimees 1929–1940, Ühisabi esimees 1932–1940.

Osales aktiivselt ühiskondlikus elus, olles 1900–1903 Pärnu Endla Seltsi juhatuse ja 1910–1922 Tallinna Estonia Seltsi juhatuse liige ning kuulus Eesti Vabadussõjalaste Liidu Keskjuhatusse kuni 1932. aastani. Oli Tallinna Eesti Arstide Seltsi esimees ning Kindral Laidoneri nimelise invaliidide kapitali komitee, VRVÜ Tallinna osakonna, seltsi Esimene Eesti Polk, Eesti-Rootsi Ühingu, Eesti-Rumeenia Ühingu jmt organisatsioonide liige. Tegutses Tallinna Skautide Maleva auvanemana ja Eesti Punase Risti Seltsi auliikmena 1933. aastast. Pälvinud arvukalt Eesti, Belgia, Inglise, Läti, Poola, Portugali, Prantsuse, Rootsi, Saksa, Soome ja Ungari teenetemärke.

Sügisel 1941 määrati Eesti Rahva Ühisabi (ERÜ) abipresidendiks. Oli alates suvest 1942 ERÜ sanitaarala juht.

Hans Leesment suri 26. augustil 1944 Tallinnas maoverejooksu tõttu. Maetud Tallinna Kaarli koguduse vanale kalmistule.

EELK Halliste koguduse sünnikanne nr 49/1873; Tallinna linna surmaakt nr 2465/1944; Tallinna linna per reg 108: 196; EAA, f. 402, n. 1, s. 15322, 15323; ERA, f. 495, n. 1, s. 108; ERA, f. 50, n. 4, s. 308; EAT 1932: 149; EVK 1935: 56; EBL TK 1940: 168; Sakala 1990, nr 18: 2; Õun 1997: 55–56; vennapoeg Ain Leesment'i andmed (apr 1990); pojapoeg Andres-Hans Leesment'i andmed (mai 1990).

AUGUST LEISK
VR II/3

AUGUST JÜRI p LEISK, VR II/3, major (1936).

Sündis 8. aprillil (vkj 27.03) 1893 Viljandimaa Pilistvere kihelkonna Adavere valla Suureküla küla Kõrre talu pidaja pojana. Adavere vald kuulus tegelikult Põltsamaa kihelkonda, kuid Suureküla asus eraldi Pilistvere kihelkonna keskel ning sealsed elanikud olid üldjuhul Pilistvere kiriku liikmed. Vallaline.

Õppis kohalikus vallakoolis ja Paide 4-klassilises linnakoolis, mille lõpetas 1912, siis Otava Põllutöökoolis Soomes ja Vahil Tartumaal. Sõjalised teadmised sai 2. Irkutski

lipnikeskoolis aprill–august 1917 ja Sõjaväe Majanduskursustel oktoober 1922 – jaanuar 1923. Tegi 1931 kaadriohvitseri kutseeksami.

Esimeses maailmasõjas teenis 1915. a septembrist 172. tagavarapolgus. Ülendati augustis 1917 lipnikuks. Teenis nooremohvitserina 190. tagavarapolgus. Jaanuarist kuni märtsini 1918 teenis 2. Eesti Polgu 7. roodus.

Vabadussõjas teenis 3. detsembrist 1918 2. jalaväepolgus, kus oli 2. roodu nooremohvitser ja ajutine rooduülem ning vanemohvitser. Sai lahingus 3. märtsil 1919 Troitski mõisa juures Petserimaal raskelt haavata. Ülendati 1919. aasta lõpul alamleitnandiks. Võttis osa lahingutest punavägede vastu Lõuna-Eestis ja Põhja-Lätis ning Pihkva rindel.

Vabariigi Valitsuse otsusega 1. septembrist 1920 annetati 2. jalaväepolgu alamleitnant August Leisk'ile Vabaduse Risti II liigi 3. järk nr 999, "hinnates wawust, mis [ta oli] ülesnäitanud lahingutes 28. jaanuaril 1919 a. Kakhwa vallamaja juures, 14. veebruaril 1919 a. Vashina-Gora

valdamisel ja 1. märtsil 1919 a. Troitski mõisa all". Lisandus 25 000 marka, tasuta maa normaaltalu suuruses, prii kool kuni kõrgkooli lõpuni ning Vabadussõja Mälestusmärk haavatulindiga. Autasumaana valis 23,54-hektarilise krundi kodukandist, Adavere mõisa südamest. Vabaristi taluks nimetatud kohta asus majandama maist 1921 ning see kinnistati tema nimele juunis 1929. Talu tegelikuks pidajaks oli öde oma perega.

Jätkas pärast Vabadussõda teenistust 2. jalaväepolgus, kus oli 1. roodu nooremohvitser ja ajutine rooduülem, seejärel 1. nekrutiteroodus nooremohvitser ja rooduülem kohusetäitja. Ülendati suvel 1920 leitnandiks. 1921. a novembrist 2. jalaväepolgu majandusülem abi ning ühiskondlikus korras 2. jalaväepolgu ohvitseridekogu majavanem. 1923. a augustist 2. jalaväerügemendi töökompanii ülem. Viidi oktoobris 1923 üle Piirivalve Valitsusse. Ülendati veebruaris 1924 kapteniks. Oli mitmel kohal, viimaks Piirivalve Lääne jaoskonna Kuivastu rajooni ülem ning lühemat aega täitis ka Virtsu rajooni ülem kohuseid. Veebruaris 1936 ülendati majoriks. Pälvis Kotkaristi IV klassi. Alates detsembrist 1938 määrati Mõisaküla rajooni ülemaks ning ühtlasi Lääne jaoskonna ülem asetäitjaks. Oli VRVÜ Lääne-Saare osakonna liige.

Vabastati 1940. aasta lõpul võõrvõimude poolt Piirivalve Lääne jaoskonna Mõisaküla rajooni ülem kohalt ning viidi Punaarmee koosseisu. Sõja puhkedes tuli üle Saksa poolele.

Alates novembrist 1941 Piirivalve Petseri jaoskonna (Pataljoni) majandusülem. Jaanuaris 1942 nimetati väeosa Petseri Omakaitse Üksik Pataljoniks ja veebruaris III Piiriomakaitse Üksikpataljoniks, kus oli majandusülem väeosa likvideerimiseni sama aasta suvel. Juunis 1942 viidi Võrumaa Omakaitse, kus teenis pataljoniülemana. Alates veebruarist 1944 Omakaitse Petserimaa Maleva III pataljoni ülem. Osales augustis 1944 koos pataljoniga lahingutes Nõukogude vägede vastu Kallaste rajoonis.

Pärast rinde lagunemist septembris 1944 põgenes paadiga Rootsi. Algul viibis põgenikelaagris. Alates 1947. aastast Kalmari provintsis Rockneby Bölebos, kus töötas linnalähedases suurtalus karjaravitsejana. Astus 1951. aastal Rootsi kodakondsusse. Mais 1962 siirdus elama Kalmari linna. Elas tagasitõmbunult, reisis Euroopas ning toetas teisi eestlasi õpingutes.

August Leisk suri 27. juunil 1972 Rootsis Kalmari haiglas maovähki. Maetud Kalmari Põhjakalmistule.

EELK Piliistvere koguduse sünnikanne nr 76/1893; ERA, f. 63, n. 18, s. 38; ERA, f. 524, n. 1, s. 4; ERA, f. 495, n. 13, s. 24, l. 83; ERA, f. 541, n. 1, s. 205, l. 292–294p; ERA, f. 982, n. 1, s. 937, l. 64; ERA, f. 349, n. 1, s. 1, l. 2–25; ERA, f. 349, n. 1, s. 3, l. 1, 26; EVK 1935: 182; Eesti Päevaleht 1972, nr 53: 6; vennatütar Maimu Karlsoni andmed (aug 2000).

EDUARD-ERVIN LIIBUS
VR II/3

EDUARD-ERVIN PEETRI p LIIBUS (LIEBUS), VR II/3, kolonel (1938).

Sündis 13. (vkj 1.) jaanuaril 1893 Vanamõisa valla Palu (Pallo) talus taluperemehe pojana. Abiellus 21. märtsil 1926 Tallinna Jaani kirikus Minna Uin' iga (1899–1982). Lapsed: Valdeko (1926–1940) ja Henno-Rein (1933).

Lõpetas Pärnu Aleksandri Gümnaasiumi 1914 ning õppis juurat Peterburi Ülikoolis 1914 (jäi pooleli) ja Tartu Ülikoolis 1920–1925 (ei lõpetanud). Sõjalised teadmised sai Pauli sõjakoolis 1914–1915, Alalisvæ Ohvitseride Kursustel 1912–1922 ja Kõrgemas Sõjakoolis 1925–1927. Oli korporatsiooni Vironia ja Kõrgema Sõjakooli Lõpetanud

Ohvitseride Ühingu liige.

Alates septembrist 1914 tsaariarmees. Ülendati veebruaris 1915 lipnikuks. Teenis 221. Roslavlevi jalaväepolgu rooduülemana märtsist 1915 kuni novembrini 1917. Sai juulis 1915 haavata. Ülendati veebruaris 1916 alamleitnandiks, juunis leitnandiks ja novembris 1916 alamkapteniks. Pälvis Anna 4. ja 3. järgu ning Stanislavi 3. järgu ordenid.

Detsembrist 1917 kuni märtsini 1918 oli 2. Eesti Polgu II pataljoni ülemaks.

Vabadussõja eel 23. novembril 1918 asus teenima 2. jalaväepolgu 5. roodu ülemana, kust juba detsembris määrati II pataljoni ülema kohale. Ülendati kapteniks juunis 1919. Sama aasta novembris määrati ajutiseks 2. jalaväepolgu ülema abiks.

Vabariigi Valitsuse otsusega 18. veebruarist 1925 annetati major Eduard-Ervin Liibus'ele Vabaduse Risti II liigi 3. järk nr 2958. Lisandus 50 000 marka, tasuta maa normaaltalu suuruses, prii kool kuni kõrgkooli lõpuni, Vabadussõja Mälestusmärk ja Läti iseseisvuse 10. aastapäeva mälestusmedal.

Autasumaa suurusega 15,90 hektarit eraldati Harjumaa Kabala valla Kabala mõisast. Kingu taluks ristitud koht anti rendile maist 1922 ning see kinnistati tema nimele augustis 1931. Ostis oktoobris 1935 Kingu talule lisaks samas Kabala mõisast eraldatud ja vend Heinrich Liebusele kuulunud 24,55-hektarilise Palu talu.

Pärast Vabadussõda jätkas teenistust 2. jalaväepolgu ülema abina. Jaanuaris 1921 määrati polgu II pataljoni ülemaks ning oli ühtlasi noortepataljoni ülemaks. Augustist 1921 kuni juulini 1922 õppis Sõjakoolis ning oli seejärel taas 2. jalaväepolgu II pataljoni ülem. Ülendati veebruaris 1924 majoriks. Oktoobrist 1925 kuni augustini 1927 Kõrgemas Sõjakoolis. Täitis 2. diviisi meelelahutuse komisjoni esimehe ülesandeid novembrist 1924 kuni aprillini 1925. Augustist 1927 asus taas 2. jalaväerügemendi II pataljoni ülema kohale. Aprillis 1928 lähetati 7. jalaväerügementi, kus oli algul I pataljoni ja sama aasta oktoobrist II pataljoni ülemaks ning ühtlasi rügemendi ülema ajutiseks abiks. Oktoobrist 1929 määrati Kaitseliidu Tartu Maleva pealiku kohusetäitjaks, kuid juba detsembrist viidi üle sõjaministri käsundusohvitseriks. Veebruaris 1930 ülendati kolonelleitnandiks. Alates augustist 1930 määrati Kuperjanovi Üksiku Jalaväepataljoni (hilisem Kuperjanovi Partisanide Pataljon) ülemaks. Lisaks täitis korduvalt Tartu Kaitseringkonna (hiljem Sõjaväeringkond) ajutise ülema kohuseid ning detsembrist 1934 oli ühtlasi ülema II asetäitjaks. Pälvis Kaitseliidu Valgeristi III klassi ning aasta hiljem Kotkaristi III klassi. Veebruaris 1938 ülendati koloneliks. Novembris 1939 määrati Valga Sõjaväeringkonna ja ühtlasi Valga garnisoni ülemaks. Septembris 1940 vabastati Valga garnisoni ülema kohustest ning oktoobris sõjaväeringkonna ülema kohalt ning ühtlasi tegelikust sõjaväeteenistusest.

Oli aktiivselt tegev sõjaväe ühiskondlikes organisatsioonides, olles korduvalt 2. ja 7. jalaväerügemendi ohvitseridekogu juhatuse esimees, 2. Jalaväerügemendi kohtu eesistuja, Sõjaringkonnakohtu ajutine liige jne. Kuulus VRVÜ Tartu ja hiljem Valga osakonda.

Siirdus 1940. aasta sügisel koos perega elama Abja valla Palu tallu, kus arreteeriti vahetult enne Saksa vägede Eestisse jõudmist 2. juulil 1941 Nõukogude julgeoleku poolt.

Eduard-Ervin Liibus suri 20. detsembril 1941 Molotovi (Permi) oblastis UssolLag'is eeluurimise ajal. Matmispaik teadmata.

Perekond pääses otsestest repressioonidest, kuna asus elama Tartumaale.

EELK Halliste koguduse sünnikanne nr 3/1893; EAA, f. 2100, n. 1, s. 7683; ERA, f. 495, n. 7, s. 2731; ERA, f. 63, n. 10, s. 1902; ERA, f. 31, n. 5, s. 1826, l. 191; ERAF, f. 130, s. 3565; EVK 1935: 186; Sõdur 1940, nr 5/6: 125; Sakala 1993, nr 5: 3; Piir 1991: 76; õepoeg Vello Arro mälestused (dets 1992); poeg Henno-Rein Liibuse andmed (aug 2002).

JAAN MAIDE
VR II/3

JAAN JUHANI (ka JOHANI) p MAIDE, VR II/3, LKO 3. järk, kolonel (1933), kindralmajor (1944).

Sündis 30. (vkj 18.) mail 1896 Abja vallas Tõlla talus möldri peres. Hiljem siirdus perekond Vana-Karistesse. Oli kahel korral abielus. Esimest korda abiellus 3. augustil 1928 Nõmme Rahu kirikus Friederike-Aurelie Alber'iga (1902–1939). Tütar Fiametta-Vivian (1931). Teist korda abiellus 30. septembril 1941 Tallinnas Marta-Maria Arro'ga (sünd Vehver) (1903–1979?). Tütar Mare-Anne (1944).

Õppis Vana-Kariste Muku vallakoolis 1905–1907, Halliste kihelkonnakoolis 1907–1910 ja Pärnu linnakoolis 1910–1914. Sõjalised teadmised sai 4. Kiievi lipnikekoolis 1916, Alalisvää Ohvitseride Kursustel 1920–1921 ja Kindrastaabi Kursustel (hilisem Kõrgem Sõjakool) 1921–1923. Oli Kõrgema Sõjakooli Lõpetanud Ohvitseride Ühingu liige.

Sõjaväes alates augustist 1915 Keksholmi kaardiväe tagavarapolgus. Ülendati juulis 1916 lipnikuks. Oli 168. tagavarapolgu ja Läti Kütipolgu nooremohvitser kuni veebruarini 1918. Ülendati oktoobris 1917 alamleitnandiks.

Astus 28. novembril 1918 teenistusse 6. jalaväepolku, kus teenis Vabadussõja lõpuni 1. roodu ülemana. Ülendati veebruaris 1920 leitnandiks.

Vabariigi Valitsuse otsusega 15. septembrist 1920 annetati 6. jalaväepolgu leitnandile Jaan Maide'le Vabaduse Risti II liigi 3. järk nr 1279, "hinnates wahwust, mis [ta oli] ülesnäitanud lahingutes 9.–13. detsembril 1919 a. Naroowa jõe ääres Kriuscha juures". Lisandus 40 000 marka, tasuta maa normaaltalu suuruses, prii kool kuni kõrgkooli lõ-

puni ja Vabadussõja Mälestusmärk. Lõunanaabritelt sai Läti Karutapja ordeni 3. järgu, nr 1755/04.11.1924 ja Läti Vabadussõja Mälestusmärgi ning Läti iseseisvuse 10. aastapäeva mälestusmedali. Autasumaana eraldati 25,89-hektariline koht Voltveti valla Voltveti mõisast. Järve taluks ristitud krundi sai rendile maist 1921 ja see kinnistati tema nimele novembris 1930.

Pärast sõda jätkas teenistust 6. jalaväepolgus rooduülemana. Ülendati juunis 1920 alamkapteniks. Lühiajaliselt teenis 4. jalaväepolgus ning seejärel taas 6. jalaväepolgus. Veebruaris 1923 viidi üle Kindralstaabi Valitsusse ning ülendati kapteniks. Sama aasta suvel täiendas sõjalisi teadmisi Prantsusmaal. Märtsist 1924 oli operatiivadjutant Ranna-, Öhu- ja Sisekaitse Staabis. Novembris 1924 ülendati majoriks. Alates veebruarist 1925 teenis Kindralstaabi I osakonna ülemana, täites ühtlasi jaanuarist kuni maini 1925 ka Kaitseliidu Staabi ülema kohuseid. Detsembris 1926 nimetati Kaitseliidu Staabi ülema kohusetäitjaks ning märtsist 1928 määrati Kaitseliidu Peastaabi ülemaks. Sellel kohal teenis kuni veebruarini 1940. Vaid perioodil septembrist 1934 kuni detsembrini 1935 oli Soomusrongirügemendi ülemaks. Ülendati veebruaris 1928 kolonelleitnandiks ja veebruaris 1933 koloneliks. Nimetati veebruarist 1940 Viljandis paikneva 4. diviisi ülemaks. Eesti sõjaväe likvideerimisel Nõukogude okupatsioonivõimude poolt viidi sama aasta oktoobrist üle Sõjavägede Staapi ning määrati 4. diviisi juhatuse likvidatoriks. Novembrist kuni 28. detsembrini 1940, mil vabastati sõjaväeteenistusest, oli Sõjaväe Varustusvalitsuse üldosakonna koosseisus.

Olnud ajakirja Kaitse Kodu! vastutav toimetaja 1930–1940, õppejõud Sõjakoolis ja Kõrgemas Sõjakoolis, Kaitseliidu Keskjuhatuse liige, Noorte Kotkaste peavanema abi ja vanem, Vabariigi Ohvitseride Keskkogu juhatuse liige 1940, VRVÜ Tallinna ja Viljandi osakonna liige jne. Pälvis arvukalt kodu- ja välismaiseid teenetemärke.

Aastal 1933 ilmus tema koostatuna koguteos “Ülevaade Eesti Vabadussõjast 1918–1920”. Koostöös Ernst Valdiniga valmis 1938. aastal mahukas uurimus “6. jalaväepolk Vabadussõjas 1918–1920” (6. JP 1938), mis sai 1939. aastal Tallinna Linnavalitsuse kirjandusliku preemia.

Varjas end 1941. aastal kuni Saksa vägede saabumiseni. Astus aasta lõpul Omakaitse teenistusse ning määrati Eesti Politsei ja Omakaitsevalitsuse abidirektoriks, olles hiljem Omakaitse Peavalitsuse ülema abi kuni septembrini 1944.

Vabariigi Valitsus, mis nimetati Jüri Uluotsa poolt 18. septembril 1944 ametisse, määras ta Sõjavägede Ülemjuhatajaks. Peaministri asetäitja Otto Tief ülendas 21. septembril 1944 Jaan Maide kindralmajoriks. Sõjaolude tõttu ei olnud aga otsust võimalik enam trükkis avaldada.

Plaanis koos Vabariigi Valitsuse liikmetega põgeneda Rootsi, kuid ebaõnnestunult ning asus end varjama Põhja-Eestis. Arreteeriti 26. oktoobril 1944 sugulaste juures Harjumaal Munalaskme külas Kaasiku talus. Peeti kinni Tallinna Patarei vanglas. Jaanuaris 1945 viidi Moskvasse. Mõisteti NVSL Ülemkohtu sõjakolleegiumi otsusega juulis 1945 surma.

Jaan Maide lasti maha 10. augustil 1945 Moskvas. Matmispaik teadmata.

Abikaasa ja lapsed küüditati 1946. aasta algul Tjumeni oblastisse, kust vanem tütar pääses tagasi samal aastal, abikaasa ja noorem laps alles 1951. aasta suvel.

EELK Halliste koguduse sünnikanne nr 83/1896; Tallinna linna per reg 10: 511; ERA, f. 495, n. 1, s. 140; ERA, f. 63, n. 14, s. 5411; ERA, f. 31, n. 5, s. 1826, l. 90p; LVVA, f. 5192, n. 1, 945, l. 10; EAT 1932: 174; EVK 1935: 200; ERAKT 1939: 156; Kaitse Kodu! 1940, nr 2: 36; Looming 1988, nr 10: 1396; Akadeemia 1990, nr 2: 258; Sakala 1990, nr 61: 2; Piir 1991: 76; Pärnu Postimees 1996, nr 105: 3; tütar Fiametta-Vivian Traksi andmed (dets 1991).

EDUARD PEETRI p MEIDLA (kuni 25.06.1936 MEDNIS), VR II/3, nooremseersant (1940).

Sündis 8. mail (vkj 26.04) 1896 Lätimaal Valmiera maakonna Ruhja kihelkonnas Arakstē vallas Kulkini talus. Teenis Vabadussõjas 6. jala-väepolgus.

Vabariigi Valitsuse otsusega 15. septembrist 1920 annetati 6. jala-väepolgu vanemallohvitser Eduard Mednis'ile Vabaduse Risti II liigi 3. järk nr 1232, "hinnates wahwust, mis [ta oli] ülesnäitanud lahingus 26. oktoobril 1919 a. Pleino küla all".

Eduard Meidla suri 5. oktoobril 1962 Abja rajooni Polli kn Maimu talus. Maetud Halliste kalmistule. (Vt elulugu VMA 2001: 163–164).

OSVALD-KRISTJAN MITT
VR I/3

OSVALD-KRISTJAN (OSWALD-CHRISTIAN) MÄRDI p MITT, VR I/3, leitnant (1920).

Sündis 16. (vkj 4.) detsembril 1886 Tartus. Vallaline. Elas noorpõlves Pärnumaal Vanapornuse vallas. Õppis kohalikus vallakoolis ja eksternina Viljandi Linnakoolis 1903–1910. Lõpetas rooduülemate kursused 1920. Esimeses maailmasõjas 1914–1918, sai kahel korral haavata ning pälvis Georgi risti 4. ja 3. järgu. Ülendati juunis 1917 vapruste eest lipnikuks.

Vabadussõjas 28. detsembrist 1918 6. jalaväepolgu vabatahtlike rühmas. Aprillist 1919 polgu kuulipildujate komando vanemohvitser, sama aasta septembrist 2. kuulipildujate roodu ülem ning novembrist 1. kuulipildujate roodu ülem. Oli soomusauto Vanapagan komandör. Ülendati veebruaris 1920 alamleitnandiks ning samal kevadel leitnandiks.

Sai 21. juulil 1919 Lätimaal Stolbeni mõisa juures paremast puusast haavata.

Vabariigi Valitsuse otsusega 14. detsembrist 1920 annetati 6. jalaväepolgu rooduülemale, leitnant Osvald Mitt'ile Vabaduse Risti I liigi 3. järk nr 1623, "hinnates sõjalisi teenuseid, mis [ta oli] ülesnäitanud Wabadussõja kestusel oma wäsimata kaastööga sõjawäe organiseerimise ja korraldamise töös". Lisandus 40 000 marka, tasuta maa normaal-talu suuruses, Vabadussõja Mälestusmärk haavatulindiga ning Läti ise-seisvuse 10. aastapäeva mälestusmedal.

Autasumaa eraldati mais 1922 Abja valla Abja mõisast. See 15,73-hektariline krunt sai nimeks Soomuse talu. Kohta tegelikult majandama ei asunud ja müüs juba mais 1926 selle pidamise õigused ära.

Jätkas teenistust 6. jalaväepolgus kuulipildujate roodu ülemana. Detsembris 1920 määrati 3. diviisi õppekomandosse, kust jaanuaris 1921 viidi üle 4. jalaväepolgu 6. pataljoni kuulipildujate roodu, kus oli algul ülem ja seejärel nooremohvitser. Juulist 1921 teenis 3. jalaväepolgu 6. pataljoni kuulipildujate roodu nooremohvitseri ja ajutise ülemana. Lisandusid 3. diviisi remontkomisjoni esimehe kohused, mida täitis augustist kuni novembrini 1921. Demobiliseeriti märtsis 1922.

Asus elama Pärnu, kus tegutses ärialal ning töötas pikemat aega firmas Puhk ja Pojad.

Osales aktiivselt mitmesugustes organisatsioonides, olles Kaitseliidu Pärnu Maleva ning VRVÜ Pärnu osakonna ja 1939. aastast selle Tallinna osakonna liige. Pärnumaa Eesti Vabadussõjalaste Liidu juhatuse esimees ning Pärnu Linnavolikogu liige vabadussõjalaste esindajana jaanuarist märtsini 1934. Arreteeriti 15. oktoobril 1934 süüdistusega vapside liikumises osalemise pärast. Vabanes Tallinna Keskvanglast 21. veebruaril 1935. Mõisteti Sõjaringkonnakohtu otsusega 1935. aastal 6 kuuks tingimisi vangi. Kandideeris Riigivolikogu valimistel 1938. aastal Pärnus.

Asus 1939. aastal suvel elama Tallinna, kus tegutses firmas Mitt ja Lenk ning pidas kauplust.

Arreteeriti okupatsioonivõimude poolt 13. detsembril 1940 Tallinnas ning paigutati Keskvanglasse. SARKi Erinõupidamise otsusega mõisteti 23. aprillil 1941, kui "sotsiaalselt ohtlikule elemendile" 8 aastat vangilaagrit. Viidi mais 1941 Kasahstani Karaganda oblastisse.

Osvald-Kristjan Mitt suri 12. aprillil 1942 Karaganda oblastis KarLag´is. Matmispaik on teadmata.

EELK Tartu Maarja koguduse sünnikanne nr 5/1887; ERA, f. 495, n. 7, s. 3339; ERA, f. 63, n. 14, s. 37; ERA, f. 1, n. 3, s. 2876; ERA, f. 84, n.1, s. 1893; ERA, f. 1356, n. 2, s. 2593; ERA, f. 1868, n. 1, s. 1509; ERA, f. 2371, n. 1, s. 14, l. 302; ERAf, f. 130, s. 10012; Pärnumaa kõverpeegel 1933: 74–75; EVK 1935: 210; 6. JP 1938: 96.

JAAN HEINRICH-VILHELMI p MURDE (kuni 22.11.1935 MUNAKSON, ka MUUNAKSON), VR II/3, vanemallohvitser (1919).

Sündis 4. detsembril (vkj 22.11) 1892 Karksi kihelkonna Pöõgle vallas Saksaveski veskis. Elas noorusajal Abja vallas. Vabadussõjas teenis suurtükilaeval Lembit.

Vabariigi Valitsuse otsusega 5. märtsist 1920 annetati suurtükilaeval Lembit vanemale komendorile Jaan Munakson´ile Vabaduse Risti II liigi 3. järk nr 217, "hinnates wahwust, mis [ta oli] ülesnäitanud Kundas, Narwas ja Petseris dessandis olles".

Jaan Murde suri 3. augustil 1980 Tartu rajoonis Haaslava külanõukogus Männiku talus. Maetud Kambja kalmistule. (Vt elulugu VMA 2001: 164–165).

JOHANN (ka JUHAN, JOHAN) HANSU p MÖTTUS, VR II/3, kapten (1924).

Sündis 30. (vkj 18.) novembril 1892 Karksi kihelkonna Karksi vallas Kolda talus.

Vabadussõjas algul Mõisaküla komandant, pärast 2. jalaväepolgu ohvitser.

Vabariigi Valitsuse otsusega 18. veebruarist 1925 annetati kapten Johan Möttus'ele Vabaduse Risti II liigi 3. järk nr 2955. Sai autasuna Abja valla Abja mõisast Ööpiku talu.

Johann Möttus suri 22. novembril 1935 Tartus. Maetud Tartu Maarja kalmistule. (Vt elulugu VMA 2001: 165–167).

JAAN NAARIS
VR II/3

JAAN JAANI p NAARIS, VR II/3, reamees (1918).

Sündis 4. (vkj 22.04) mail 1895 Laatre vallas Vaida talus kaupmehe ja taluomaniku pojana. Vallaline. Öppis Laatre ministeeriumikoolis 1903–1905, Pärnu Gümnaasiumi (1905–1913) ja Riia Polütehnikumi kaubandusosakonnas 1913–1916 (ei lõpetanud). Kuulus Pärnu Gümnaasiumi õpilasuühingusse Taim. Oli Riia Eesti Üliõpilaste Seltsi (hilisem ÜS Liivika) liige alates septembrist 1913, kuulus juhatusse. Töötas 1916–1918 Tallinna Linnapangas, seejärel Balti Päästeseltsis raamatupidajana ning Kaubandusministeeriumi

mereosakonna sekretärina. Septembrist 1917 aktiivselt tegev Tallinna Omakaitse loomisel. Oli 1918. aasta kevadel kulleriks Petrogradi ja Tallinna vahel. Saksa okupatsiooni ajal Omakaitse juhatuse liige ja kirja-toimetaja ning põrandaaluse Eesti Kaitse Liidu loojaid. Novembrist 1918 Eesti Kaitse Liidu juhatuse liige. Tegutses spordiseltsis Kalev, olles muuhulgas Kalevlaste Maleva asutamise mõtte algataja.

Vabadussõja puhkedes korraldas Laiarööpalise Soomusrongi nr 2 varustamist ning sõitis rongiga vabatahtlikult 12. detsembril 1918 rindele. Sai 29. detsembril 1918 Järvamaal Anne mõisa all Lehtse jaama pärast peetud lahingus peast raskelt haavata.

Jaan Naaris suri 15. jaanuaril 1919 Tallinna Greiffenhageni haiglas haavadesse. Maetud Halliste kalmistule.

Vabariigi Valitsuse otsusega 5. märtsist 1920 annetati Laiarööpalise Soomusrongi nr 2 vabatahtlikule Jaan Naaris'ele (postuumselt) Vabaduse Risti II liigi 3. järk nr 754, "hinnates wahwust, mis [ta oli] ülesnäitanud lahingus 29. detsembril 1918 a". Lisandus 10 000 marka ja Vabadussõja Mälestusmärk, mis anti kätte tema õele.

Hauaplatsil Hallistes, kuhu ta maeti, avati 4. novembril 1934 suure pidulikkusega perekonna hauasammas, kus on ka Jaan Naarise nimi.

Kaasvõitlejad ja sõbrad asutasid Jaan Naarise nimelise kapitali Bergmanni Abiraha juurde toetamaks merkaubandust õppivaid üliõpilasi.

Üliõpilasseltsi Liivika ruumes Tartus avati 25. aprillil 1937 Vabadussõjas langenud kahele liiviklasele mälestustahvel. Üks neist oli Jaan Naaris.

Tema nimi on jäädvustatud ka Halliste Vabadussõja mälestussambal.

EELK Halliste koguduse sünnikanne nr 80/1895; EELK Halliste koguduse surmakanne nr 15/1919; EAA, f. 1769, n. 1, s. 300; ERA, f. 31, n. 4, s. 1718; ERA, f. 2121, n. 1, s. 7989; ERA, f. 497, n. 2, s. 466, l. 110; ERA, f. 504, n. 1, s. 170, l. 129; ERA, f. 2477, n. 2, s. 3, l. 1; BVA 1909: 370,717; EVK 1935: 220; EBL TK 1940: 215; Pitka 1921: 105–108; L.-R. Soomusrong nr. 2 Vabadussõjas 1935: 24; Kaitse Kodu! 1929, nr 6: 148; Päevaleht 1934, nr 303: 5.

**MÄRT-VILLEM-HENDRIK
ORUMETS VR II/3**

**MÄRT-VILLEM-HENDRIK MÄRDI p
ORUMETS** (kuni 13.02.1937 OINAS), VR
II/3, kapral (1920).

Sündis 27. (vkj 15.) detsembril 1897 Abja valla Mäsa talus üürniku peres. Abiellus 27. detsembril 1931 Halliste kirikus Ida Akkaja'ga (1906–?). Poeg Lembit (1932–1956). Õppis valla- ja kihelkonnakoolis. Esimeses maailmasõjas teenis Peeter Suure Merekindluse raudteepataljonis Tallinnas.

Vabadussõjas alates 7. märtsist 1919 Pärnu Kaitsepataljoni 4. roodus. Mais 1919 määrati 9. jalaväepolguks ümbernimetatud üksuse 8. roodu, kus teenis rühmaülema. Lahingus osutatud vapruse eest ülendati jaanuaris 1920 kapraliks. Aprillist kuni demobiliseerimiseni augustis 1920 teenis polgu 2. roodus.

Vabariigi Valitsuse otsusega 8. oktoobrist 1920 annetati 9. jalaväepolgu kapral Mart Oinas'ele Vabaduse Risti II liigi 3. järk nr 1431, "hinnates wahwust, mis [ta oli] ülesnäitanud lahingus Mühlgrabeni all". Lisandus 10 000 marka ja Vabadussõja Mälestusmärk.

Elas järgnevatel aastatel Mõisakülas ning töötas sepana Mõisakülas Raudteetehastes. Osales aktiivselt Mõisaküla Vabatahtlikus Tuletõrje Ühingus ning kuulus VRVÜ Pärnu osakonda.

Mõisaküla alevi perekonnaseisuametniku otsusega 13. veebruarist 1937 muudeti senine "halva tähendusega" perekonnanimi Oinas nime Orumets vastu.

Märt-Villem-Hendrik Orumets suri 13. oktoobril 1976 Mõisaküla linnas hüpertooniatõve tõttu. Maetud Mõisaküla kalmistule.

Mõisaküla Tuletõrje Ühingu poolt asetati tema kui teeneka tuletõrjuja hauale mälestustahvel.

EELK Halliste koguduse sünnikanne nr 214/1897; Mõisaküla linna per reg 2: 45; Mõisaküla linna surmaakt nr 27/1976; ERA, f. 680, n. 3, s. 148; ERA, f. 31, n. 5, s.1826, l. 100; EVK 1935: 228.

MART PARROL
VR II/3

MART (MÄRT) ANDRESE p PARROL (sünd PAROL), VR II/3, reamees (1919).

Sündis 4. mail (vkj 22.04) 1899 Vana-Kariste vallas Koosa talus sepa pojana. Abiellus 6. juunil 1926 Saarde kirikus Alma Ruul'iga (1902–1982). Poeg Andres-Endel (1927).

Õppis Vana-Kariste vallakoolis. Vabadussõjas vabatahtlikuna 15. jaanuarist 1919 *Scouts* väeosa *A-company* reamehena. Maist kuni demobiliseerimiseni detsembris 1920 teenis *Scouts* Polgu sidekomandos.

Vabariigi Valitsuse otsusega 24. augustist 1920 annetati *Scouts* Polgu reamehele Märt Parol'ile Vabaduse Risti II liigi 3. järk nr 591, "hinnates wahwust, mis [ta oli] ülesnäitanud lahingus 6. aprillil 1919 a. Iwanowo Bolota all". Lisandus 10 000 marka, tasuta maa normaaltalu suuruses ning Vabadussõja Mälestusmärk. Autasumaa, suurusega 28,34 hektarit, eraldati Pärnumaa Voltveti valla Voltveti mõisast. Uibomaa taluks ristitud

koha sai rendile 1921. aasta maist. See kinnistati tema nimele augustis 1934. Oli iseseisvusaastail talupidaja. Kuulus Kaitseliidu Pärnumaa Maleva Saarde malevkonda ja VRVÜ Pärnu osakonda.

Osales metsavennana 1941. aasta juulis lahingutes punaväelastega Tihemetsa ja Tali vallas ning vabatahtlike üksusega Saksa väejuhatuse alluvuses lahingutes Virtsu ruumis. Kuulus Omakaitsesse ning võttis osa sõjalist tähtsust omavate objektide valvamisest.

Arreteeriti Nõukogude julgeoleku poolt 5. jaanuaril 1945 Voltveti valla Asuvere küla Uibomaa talus. Mõisteti ENSV SARKi sõjatribunali istungil Pärnus 1945. aasta augustis 20 aastaks vangilaagrisse ja 5 aastaks asumisele. Peeti kinni Krasnojarski krai Marinski SibLag´is ja Karaganda oblasti StepLag´is, kust vabastati märtsis 1955. Tuli samal aastal tagasi Eestisse ning elas Saarde kn, kus töötas kohaliku sovhoosi karjakuna. Viimased aastad oli pensionär.

Mart Parrol suri 7. juulil 1979 Pärnu raj Saarde kn kõrgvererõhutõppe. Maetud Saarde kalmistule.

Poeg Endel oli Teise maailmasõja ajal Saksa lennuväe abiteenistuses ning elas hiljem Inglismaal.

EELK Halliste koguduse sünnikanne nr 97/1899; Saarde kn surmaakt nr 21/1979; ERA, f. 680, n. 3, s. 186; ERA, f. 63, n. 14, s. 5392; ERA, f. 31, n. 5, s. 1826, l. 45; ERAf, f. 129, s. 7906; ERAf kartoteek; EVK 1935: 238; sugulase Endel Mändmetsa andmed (sept 1996).

ARTHUR PERNA
VR I/3

ARTHUR JAANI p PERNA, VR I/3, LKO 3. järk, kolonelleitnant (1920).

Sündis 3. mail (vkj 21.04) 1881 Abja vallas Abja mõisa kõrtsmiku pojana. Abiellus 20. oktoobril 1912 Sankt Peterburgis Salme Mägi´ga (1885–1982). Poeg Artur Pärna (kuni 21.02.1938 Arthur Perna) (1915–1942?). Õppis Viljandi linna elementaarkoolis, Tartu Reaalkoolis 1900–1902, Riia Polütehnikumi arhitektuuriosakonnas 1903–1910. Korporatsioon Vironia liige.

Oktoobrist 1902 kuni augustini 1903 teenis vabatahtlikuna 89. Belomorski polgus Tallinnas, läbides õppekursuse. Septembris

1903 ühendati tagavaraväelipnikuks. Töötas 1910–1912 Peterburis arhitektina, seejärel Tallinnas, kus pidas koos K. Burman seenioriga 1913–1914 projekteerimisbürood.

Esimeses maailmasõjas teenis 1914. a augustist 11. sapööripataljoni telegraafiroodu nooremohvitseri, jaoskonna- ning rooduülemana. Ühendati alamleitnandiks novembris 1915. Osales lahingutegevuses Saksa, Austria-Ungari ja Rumeenia vägede vastu. Alates veebruarist 1917 teenis Tallinnas Peeter Suure Merekindluse raudteepataljoni roodu- ja pataljoniülema ning merekindluse raudteeülemana. Oktoobris 1917 omistati talle sõjaväe insener-arhitekti nimetus. Veebruarist maini 1918 oli Eesti Inseneriroodu nooremohvitser. Pälvis Stanislavi 3. ja 2. järgu, Anna 4., 3. ja 2. järgu ordenid.

Vabadussõja algul, 15. detsembril 1918 määrati sõjavägede liikumise jaoskonna ülemaks, kuid juba 28. detsembril 1918 sai temast Operatiivstaabi maakuulamise jaoskonna ülem. Mais 1919 ühendati leitnandiks ning juunis 1919 alamkapteniks. Nimetati 21. juunil 1919 Kindralstaabi Valitsuse maakuulamise osakonna ülemaks alates 1. aprillist 1919. Oktoobris 1919 ühendati kapteniks. Kuulus novembrist 1919 Vabadussõja Mälestusmärkide kavandite läbivaatamise ja hindamise komisjoni.

Detsembris 1919 läkitati Sõjaväe Varustusvalitsuse ülema käsutusse ja nimetati jaanuaris 1920 Sõjaväe Korterivalitsuse ülemaks. Veebruaris 1920 ühendati alampolkovnikuks. Juulist 1920 kuni sõjaväeteenistusest lahkumiseni veebruaris 1921 Sõjaväe Varustusvalitsuse ehituse- ja korteriosakonna ülem. Senine auaste nimetati novembris 1922 ümber kolonelleitnandiks.

Vabariigi Valitsuse otsusega 12. maist 1920 annetati Kindralstaabi Valitsuse Maakuulamise osakonna ülemale, alampolkovnik Arthur Perna'le Vabaduse Risti I liigi 3. järk nr 337, "hinnates sõjalisi teenuseid, mis [ta oli] ülesnäitanud Vabadussõja kestusel oma väsimata kaastööga sõjaväe organiseerimise ja korraldamise töös." Lisandus 75 000 marka ning Vabadussõja Mälestusmärk. Lõunanaabritelt sai Läti Karutapja ordeni 3. järgu, nr 1844/11.12.1924 ja Läti Vabadussõja Mälestusmärgi ning Läti iseseisvuse 10. aastapäeva mälestusmedali. Jätkas pärast sõda tööd arhitektina. Projekteeris arvukalt hilisjuugendliku plastilise fassaadikäsitluse ja klassitsistlike detailidega elamuid ning esindusliku fassaadiga monumentaalseid ühiskondlikke hooneid Tallinnas ja mujal Eestis. Oli Tallinna Tehnikumi rajajaid ning õppejõud 1918–1919

ja 1919–1936, samuti Eesti Tehnika Seltsi erikursuste lektor. Osales Tallinna Linnavolikogu töös ning oli Tallinna abilinnapea 1921–1922.

Arthur Perna suri 28. aprillil 1940 Tallinnas Greiffenhageni haiglas ajurabandusse. Maetud Tallinna Rahumäe kalmistule.

Poeg Artur Pärna mobiliseeriti 1941. aastal Punaarmeele ning hukkus kinnitamata andmeil 1942. aastal Nõukogude Liidus ohvitseride muldonni põlengus.

EELK Halliste koguduse sünnikanne nr 94/1881; EELK Tallinna Kaarli koguduse 1. pihtkonna surmaakt nr 43/1940; Tallinna linna per reg 188: 863; EAA, f. 1764, n. 1, s. 76, l. 57; ERA, f. 495, n. 7, s. 4055; ERA, f. 495, n. 13, s. 34, l. 124; LVVA, f. 5192, n. 1, s. 945, l. 14; EAT 1932: 58; EVK 1935: 246; EE 1994, 7: 263; Sirp ja Vasar 1981, nr 18: 8; Ehituskunst I 1983: 57–61; Uus Eesti 1940, nr 114: 7; Päevaleht 1940, nr 115: 7; Päevaleht 1940, nr 117: 8; Ants Tederi andmed (märts 2005).

AUGUST PÄRNASALU
VR II/3

AUGUST MIHKLI p PÄRNASALU (kuni 1.08.1940 PÄRTELSON, ka PÄRTENSON), VR II/3, reamees (1918).

Sündis 27. (vkj 15.) juunil 1899 Vana-Kariste valla Saapa talus töölise peres. Abiellus 22. juulil 1923 Halliste kirikus Alma Kobi´ga (1903–1986). Lapsed: Asta-Marie (1924), Helmi-Marianne (1925), Gustav (1928) ja Enno (1937). Vallakooli haridusega. Vabadussõjast võttis osa vabatahtlikuna 25. detsembrist 1918 Laiarööpälisel Soomusrongil nr 3 dessantroodus. Maist 1919 teenis 2. diviisi tagavarapataljonis. Juulist 1919 oli Ratsapolkude Tagavaradivisjonis

kingsepp. Juunist kuni sõjaväest vabastamiseni detsembris 1920 Allohvitseridekooli töökomandos.

Vabariigi Valitsuse otsusega 21. veebruarist 1920 annetati Laiarööpälise Soomusrongi nr 3 reamehele August Pärtelson´ile Vabaduse Risti II liigi 3. järk nr 1882, “hinnates wahwust, mis [ta oli] ülesnäitanud lahingus 11. märtsil 1919 a. Stakelni jaama juures”. Lisandus 10 000 marka ning Vabadussõja Mälestusmärk.

Töötas pärast sõda taludes ja ehitusel kodukandis ning mõnda aega ka Viljandis. Alates 1939. aastast elas Mõisakülas ning oli ametis sae-

veskis. Kuulus Kaitseliidu Pärnumaa Maleva Halliste malevkonna koosseisu ja VRVÜ Viljandi osakonda.

Rimmu valla perekonnaseisuametniku otsusega 1. augustist 1940 määrati senise saksapärase perekonnanime Pärtelson asemele Pärnasalu.

Pärast Saksa vägede saabumist oli juulist 1941 Omakaitse liige ning osales kommunistlike tegelaste kinnivõtmisel Mõisakülas. Teenis sama aasta oktoobrist Hiiumaal Saksa väeüksuses rannavalves vanemseersandina. Vabanes märtsist 1943 teenistusest ning asus taas Mõisakülla, kus töötas raudteedepoos kingsepana.

Arreteeriti 17. novembril 1944 Vana-Kariste Taari koolimajas. Peeti kinni Pärnus ja Tallinna Patarei vanglas. Mõisteti Eesti NSV Raudtee Sõjatribunali istungil Tallinnas 15. veebruaril 1945 surma.

August Pärnasalu lasti maha 15. mail 1945 Tallinnas. Matmispaik teadmata.

Abikaasa küüditati märtsis 1949, pääses Eestisse tagasi 1958. Tütar Asta-Marie oli vangilaagris 1948–1952 ja asumisel koos emaga Krasnojarski kraisis kuni 1958. Poeg Gustav läks metsavennaks, arreteeriti ning viibis samuti vangilaagris. Tütar Helmi-Marianne ja poeg Enno pääsesid otsestest repressioonidest.

EELK Halliste koguduse sünnikanne nr 121/1899; Mõisaküla linna per reg 5: 572; ERA, f. 680, n. 3, s. 187; ERA, f. 31, n. 5, s. 1826, l. 127p; ERAf, f. 129, s. 16962; Piir 1991: 91; tütar Helmi-Marianne Nõmm'e andmed (apr 1993); tütar Asta-Marie Pärnasalu andmed (mai 1993).

JAAN JAAGU p RINK, VR I/2, LKO 3. järk, kolonel (1919).

Sündis 30. (vkj 18.) aprillil 1886 Uue-Kariste vallas. Oli kaks korda abielus. Esimesest naisest on teada vaid surmaaeg 25. jaanuar 1918. Abiellus teist korda 9. märtsil 1924 Tallinna Kaarli kirikus Alide-Johanna Tammanniga (1897–1936). Lastetu. Üldhariduse omandas kodus. Sõjalised teadmised Vilno (Vilnius) sõjakoolis 1903–1906 ja Nikolai Sõjaväeakadeemias Peterburis 1912–1914. Korporatsioon Rotalia liige.

Sõjaväes septembrist 1903. Ülendati alamleitnandiks aprillis 1906. Teenis 165. jalaväepolgu roodu- ja õppekomando nooremohvitserina 1906–1908 ning luure- ja ratsaside komando ülemana 1908–1912. Esimeses maailmasõjas oli I korpuse staabi käsundusohvitser august – november 1914. Osales lahingutegevuses Saksa vägede vastu 96. jala-

JAAN RINK
VRI/2

väepolgu roodu- ja pataljoniülemana kuni novembrini 1915. Sai lahingus kahel korral peast põrutada. Detsembrist 1915 kuni maini 1918 teenis XIV korpuse staabis käsundusohvitserina, vanema adjutandina ning korpuse staabiülemana. Pälvis sõjaliste teenete eest Anna 4., 3. ja 2. järgu; Stanislavi 3. ja 2. järgu ning Vladimiri 4. järgu ordenid.

Astus alampolkovnikuna Vabadussõja eel 21. novembril 1918 Eesti väeteenistusse ning määrati 1. diviisi staabi ülemaks, olles järgnevalt sisuliselt Viru rinde operatiivjuht. Veebruarist 1919 kuni märtsini 1920 Kindralstaabi Valitsuse ülem. Lisaks oli juunist juulini 1919 ja detsembrist 1919

veebruarini 1920 Sõjavägede Ülemjuhataja Staabi ülema ajutiseks kt-ks. Ühtlasi oli aprillist 1919 vastloodud Vabariigi Sõjakooli õppejõud. Ülendati juulis 1919 polkovnikuks. Oktoobrist 1919 nimetati Sõjanõukogu liikmeks. Osales vaherahu läbirääkimistel Landeswehriga ning rahu eelläbirääkimistel Nõukogude Venemaaga. Kuulus novembrist 1919 Vabadussõja Mälestusmärkide kavandite läbivaatamise ja hindamise komisjoni.

Vabariigi Valitsuse otsusega 23. veebruarist 1920 annetati Kindralstaabi Valitsuse ülemale kindralstaabi polkovnik Jaan Rink'ile Vabaduse Risti I liigi 2. järk nr 10, "hinnates sõjalisi teenuseid, mis [ta oli] ülesnäitanud meie vabaduse võitluse algusest peale wäsimata Eesti sõjawäe organiseerimise alal töötades....Kõikide sõjaliste operatsioonide plaanide väljatöötamise ja läbiwiimise juures" oli ta "oma kindla waimu ja tahtejõuga kõigesuuremaks toeks." Lisandus 500 000 marka, normaaltalu ja Vabadussõja Mälestusmärk. Keeldus Vabaduse Risti 2. järku vastu võtmast, pidas seda mittevastavaks oma positsioonile.

Lõunanaabritelt sai Läti Karutapja ordeni 3. järgu, nr 911/17.03.1921 ja Läti Vabadussõja Mälestusmärgi. Soovis novembris 1923 saada autasumaad Viljandimaalt Karula mõisa Väikemõisa karjamõisast, kuid selle võõrandamise küsimus oli lahendamata. Maad pakuti Saku mõisast, kuid eraldati 1924. aasta algul Harjumaa Anija valla Anija mõisa südamest, kus asus ka valitsejamaja. Selle 48,83-hektarilise koha, mis nimetati Rinki taluks, sai rendile maist 1924. Pidama asus seda vend

Peeter Rink. Talu pärisid koloneli surma järgselt tema ema ja abikaasa, kelle ühiseks omandiks koht 1929. aastal ka müüdi.

Märtsis 1920 nimetati vastloodud Sõjavägede Staabi ülemaks, kuid juba oktoobris lahkus sõjaväeteenistusest. Oli veebruarist detsembrini 1921 Moskvas Eesti saatkonna sekretär-atašee, täites tegelikult mitteametliku sõjaväe esindaja kohuseid. Veel 1922. aasta algul üritati saada nõusolekut tema saatmiseks sõjaväeatašeenä Nõukogude Venemaale, kuid idanaabri vastuseisu tõttu see ei teostunud. Kevadel 1923 sooviti J. Rink läkitada sõjaväe esindajaks Prantsusmaale, kuid ka prantslastele ei sobinud tema kandidatuur. Septembris 1923 astus uuesti sõjaväeteenistusse ning määrati Sõjavägede Ühendatud Õppeasutuste ülemaks, olles samuti Kindralstaabi Kursuste juhatajaks ning õppejõuks. Polkovniku auaste nimetati novembris 1922 ümber koloneliks. Novembrist 1923 oli ühtlasi ka Sõjanõukogu liige.

Jaan Rink suri 30. juulil 1927 Tallinna Sõjaväe Kesksõjaväe Keskhaiglas südamehaigusse. Maetud Tallinna Kaarli vanale kalmistule.

Tema haua avati 1929. aasta oktoobris mälestussammas, mis Nõukogude okupatsiooni ajal purustati. Uus teistsuguse kujundusega hauatähis pühitseti sisse 2001. aasta septembris.

EELK Halliste koguduse sünnikanne nr 79/1886; EELK Tallinna Kaarli koguduse 2. pihtkonna surmaakt nr 85/1927; EELK Tallinna Kaarli koguduse 2. pihtkonna personaalraamat 3: 562; ERA, f. 495, n. 7, s. 4819; ERA, f. 497, n. 2, s. 440, l. 578; ERA, f. 63, n. 10, s. 224; ERA, f. 957, n. 8, s. 4; ERA, f. 957, n. 16, s. 835; ERA, f. 957, n. 8, s. 1915; ERA, f. 700, n. 1, s. 1036, l. 14; ERA, f. 31, n. 3, s. 15575; EBL 1929: 429; EVK 1935: 68; Sõdur 1927, nr 31/32: 744; Päevaleht 1929, nr 277: 5; Sakala 1991, nr 51: 2; Jaan Rinki hauatähise pühitsemine.

JOHANNES JUHANI (ka JOHAN) p RODEN, VR II/3, kaptenmajor (1938).

Sündis 29. (vkj 16.) juulil 1901 Tallinnas töölise peres. Abiellus 5. aprillil 1926 Tallinna Oleviste kirikus Edith-Lilli-Helene Mülleriga (1902–?). Poeg Gunnar-Ivo (1928). Lõpetas Tallinna Nikolai Gümnaasiumi 7. klassi ning Mereväe Kadettide Kooli 1921. a, Inglismaal mereväeohvitseride kursused 1927. ja Merekindluste patareiuülemate kursused 1930. aastal.

Vabadussõjas osales 26. detsembrist 1918 vabatahtlikuna Laiarööpaliisel Soomusrongil nr 2. Ülendati vapruse eest märtsis 1919 kapraliks ning viidi teenistusse Tallinna Kooliõpilaste Pataljoni. Juunist 1919 oli suurtükilaeval Lembit mereõpilane ning novembrist juba Mereväe

JOHANNES RODEN
VR II/3

Ekipaažis, kust läkitati Sõjakooli ning arvati kadetina mereväeklassi. Seoses mereväeklassi likvideerimisega septembris 1920 viidi üle Mereväe Kadettide Kooli, mille lõpetas detsembris 1921 ning ülendati nooremleitnandiks.

Vabariigi Valitsuse otsusega 5. märtsist 1920 annetati suurtükilaeva Lembit mereõpilasele Johannes Roden'ile Vabaduse Risti II liigi 3. järk nr 226, "hinnates wahwust, mis [ta oli] ülesnäitanud lahingutes Aegwiidu, Isborski, Puka ja Keeni jaamade juures". Lisandus 10 000 marka, tasuta maa normaaltalu suuruses, Vabadussõja Mälestusmärk ja Läti iseseisvuse 10. aastapäeva mälestusmedal.

Autasumaa suurusega 14,01 hektarit eraldati Abja valla Abja mõisast. Meeme taluks ristitud koha sai kätte mais 1922 ning andis rendile tädimees Jaan Vaabelile, kellele ka mais 1929 selle lõpuks müüs.

Tennis alates detsembrist 1921 Merekindluste Aegnaaare Komandantuuris, kus oli Rannapatarei nr 2 nooremohvitser 1921–1922 ja 1923, Merekindluste õppekompanii nooremohvitser 1922–1923 ja Merekindluste ülema adjutant 1923–1925. Ülendati novembris 1925 leitnandiks. Rannapatarei nr 1 torniülema abi 1925–1928, vaheajaga 1926–1927, mil viibis lähetuses Inglismaal. Veebruarist 1928 Rannapatarei nr 1 torniülema kt ning jaanuarist 1930 torniülem. Veebruaris 1930 ülendati vanemleitnandiks.

Alates novembrist 1933 teenis Merelaevastiku Divisjonis, kus oli torpeedopaadil Sulev, siis miiniveeskaja Suurop, traalerite Vaindlo ja Keri ning suurtükilaevade Mardus ja Laine peal spetsialist, kompaniülem ja komandör. Ülendati veebruaris 1938 kaptenmajoriks. Oktoobrist 1939 teenis Mereside Tallinna rajooni ülemana. Aprillist 1940 määrati Mereside ülema abiks. Ametikoha likvideerimisega viidi septembris üle Sõjavägede Staapi ning detsembris 1940 vabastati sõjaväeteenistusest.

Siirdus järelümberasumise korras rongiga 1941. aasta veebruaris perega Saksamaale.

Johannes Roden suri 29. novembril 1948 Saksamaal Oberkaufingenis. Tõenäoselt asub ka tema viimne puhkepaik Oberkaufingeni kalmistul.

Väärrib märkimist, et vend Nicolai Roden oli samuti Vabaduse Risti kavaler.

EELK Tallinna Kaarli koguduse 1. pihtkonna sünnikanne nr 286/1901; EELK Tallinna Kaarli koguduse 1. pihtkonna personaalraamat 6: 165; Viimsi valla per reg 1: 337; ERA, f. 495, n. 1, s. 219; ERA, f. 63, n. 14, s. 29; ERA, f. R-1884, n. 1, s. 7, l. 8.

PAUL-NIKOLAI ALEKSANDRI p ROGER (ka ROGGER, ROOGER), VR II/3, reamees (1919).

Sündis 21. (vkj 9.) mail 1884 Karksi kihelkonna Karksi vallas Tedre talus. Elas Vana-Kariste valla Kävardi talus. Vabadussõjas osales Kalevi Malevas.

Vabariigi Valitsuse otsusega 19. oktoobrist 1920 annetati Vabaduse Risti II liigi 3. järk nr 1848, "lahingus 22. veebruaril 1919 a. Ust-Scherdjanka küla all langenud Kalewlaste Malewa reamehele Paul Rogger'ile".

Paul-Nikolai Roger suri tõenäoselt haavadesse 22. veebruaril 1919 Venemaal Ust-Žerdjanka külas teisel pool Narva jõge. Matmispaik teadmata. Tema nimi on jäädvustatud Halliste Vabadussõja mälestussambal ning oli ka Vana-Kariste valla langenute mälestustahvilil. (Vt elulugu VMA 2001: 172–174).

ANTON RÄÄGEL
VR II/3

ANTON (ANTONI) ANTON'I (ANTONI') p RÄÄGEL, VR II/3, kapral (1918).

Sündis 12. märtsil (vkj 28.02.) 1895 Penuja valla Konksi talus. Vallaline. Õppis kohalikus valla- ja ministeeriumikoolis. Esimeses maailmasõjas teenis kapralina 200. tagavara jalaväepolgu 1917–1918. Vabadussõjas alates 13. detsembrist 1918. a 1. Ratsapolgu kuulipildujate komando kapralina. Sai 20. märtsil 1919 Munamäe lahingus haavata. Demobiliseeriti aprillis 1920.

Vabariigi Valitsuse otsusega 11. juunist 1920 annetati 1. Ratsapolgu reamehele Anton Räägel'ile Vabaduse Risti II liigi 3. järk nr 292, "hinnates wahwust, mis [ta oli]

ülesnäitanud lahingus 20. märtsil 1919 a. Munamäe juures". Lisandus 10 000 marka, Vabadussõja Mälestusmärk haavatulindiga ja Läti iseseisvuse 10. aastapäeva mälestusmedal.

Pidas iseseisvusaastatel Konksi talu ning osales Kaitseliidu Pärnumaa Maleva Halliste malevkonna töös. Kuulus VRVÜ Pärnu osakonda. Saksa ajal osales aktiivselt Omakaitstes. Teise Nõukogude okupatsiooni algul pidas talu kuni arreteerimiseni Nõukogude julgeolekutöötajate poolt 7. augustil 1945. Süüdistati osalemises Omakaitstes ning puna-armeelaste ja Saksa armee desertööride püüdmises. Peeti kinni Pärnu ja Tallinna vanglates. Saadeti detsembris 1945 Sverdlovski oblasti BogoslavLagi. Kuna eitas osalemist Omakaitstes ning ka teisi süüdistusi ei suudetud talle inkrimineerida, siis lõpetati juunis 1946 uurimine. Vabastati juulis 1946 BogoslavLagi vangilaagrist ning tuli tagasi Eestisse.

Elas järgnevalt Abja valla Tümpsa küla Sooarü talus, mis tunnustati 10. märtsil 1949 Pärnumaa TRSN Täitevkomitee otsusega kulaklikuks majapidamiseks. Kõüditati 25. märtsil 1949 Krasnojarski krai Kemerovo oblastisse. Vabastati asumiselt Krasnojarski krai Bogratski rajooni Boretsi külast 26. juunil 1956 kui alusetult väljasaadetu. Tuli tagasi kodukanti ning elas järgnevalt Abja-Paluoja alevis ja töötas Abja linavabrikus kuni pensionile jäämiseni.

Anton Räägel suri 23. mail 1977 Abja-Paluoja haiglas südame vere-
soonkonna lupjumise tõttu. Maetud Penuja kalmistule.

Väärrib märkimist, et tema õemees Ants Käspre oli samuti Vabaduse Risti kavaler.

EAÕK Penuja koguduse sünnikanne nr 7/1895; Abja-Paluoja alevi surma-
akt nr 14/1977; Abja valla per reg 2: 213; ERA, f. 680, n. 3, s. 123; ERAF, f. 130, s. 4604; ERAF, f. 4K, n. 2, s. 2173; EVK 1935: 278; Piir 1991: 62; Piir 1993: 113; sugulase Jüri Varvas'e andmed (dets 2000).

AUGUST FERDINANDI (ka VERDINAND) p SAAR, VR II/3, 1. klassi
madrus (1920).

Sündis 29. (vkj 16.) juulil 1900 Vana-Pornuse valla Kiviste talus töö-
lise peres. Oli kaks korda abielus. Esimest korda 27. detsembril 1923
Tallinna Kaarli kirikus Alide Arbeit'iga (1901-?). Kooselu, mis jäi las-
tetuks, lahutati 15. novembril 1934 Viljandi-Pärnu Rahukogu otsuse-
ga. Abiellus teist korda 15. detsembril 1934 Viljandi linna perekonna-

AUGUST SAAR
VR II/3

seisuaametis Margarethe (alates 22.12.1937 Marge) Talts' iga (1911). Lapsed Aino (1933) ja Arno (1934–1977).

Õppis vallakoolis. Vabadussõjas alates jaanuarist 1919 eraisikuna Kitsarööpalise Soomusrongi nr 3 vedurijuhi abi. Võttis osa lahingutegevusest Lõuna-Eestis ja Põhja-Lätis. Vabastati teenistusest mais 1920.

Vabariigi Valitsuse otsusega 17. augustist 1920 annetati Kitsarööpalise Soomusrongi nr 3 vedurijuhi abile August Saar'ele Vabaduse Risti II liigi 3. järk nr 567, "hinnates wahwust, mis [ta oli] ülesnäitanud lahingus öösel 4. märtsil 1919 a. Korwa ja Hoppa vahel". Lisandus 15 000 marka ja

Vabadussõja Mälestusmärk. Astus juunis 1920 sõjaväeteenistusse ning määrati Mereväe Sidesse aurulaeva Kompass peale kütjaks. Sama aasta septembris kinnitati vanemkütjaks ning oktoobris 1921 nimetati laeva kütja allohvitseri kt-ks. Demobiliseeriti septembris 1922.

Asus elama Mõisakülla, kus töötas vedurijuhi abina, aastatel 1933–1937 elas perega Viljandis, kus oli samuti vedurijuhiks. Seejärel siirdus taas Mõisakülla ning alates 1939. aastast töötas Pärnus vedurijuhina. Oli VRVÜ Pärnu osakonna liige. Sai teenistuskohustusi täites 1941. aasta suvel haavata. Pärast sõda töötas Pärnu Veduridepoos, kus oli vanemvedurijuht kuni pensionile siirdumiseni. Hiljem oli mitu korda lühiajaliselt Sindis kohaliku raudtee vedurijuhiks.

Pidas pensionipõlve Pärnus ning osales automatkaklubis. Viimased paar eluaastat oli insuldi tõttu halvatud.

August Saar suri 15. detsembril 1976 Pärnus oma kodu aju vere-soonte lupjumise tõttu. Maetud Pärnu Metsakalmistule.

EELK Halliste koguduse sünnikanne nr 159/1900; Pärnu linna surmaakt nr 567/1976; Mõisaküla alevi per reg 2: 548; Viljandi linna per reg 9: 200; ERA, f. 673, n. 3, s. 542; ERA, f. 31, n. 5, s. 1826, l. 43p.; ERA, f. 497, n. 1, s. 67, l. 659; tütar Aino Jürgensoni andmed (jaan 2000).

AUGUST-VOLDEMAR
SCHVARTZ VR I/3

AUGUST-VOLDEMAR JAANI p SCHVARTZ (ka SCHWARZ), VR I/3, kolonelleitnant (1930).

Sündis 23. (vkj 11.) detsembril 1888. aastal Vanamõisa vallas Polli talus, mille pidaja Jaan Must oli juba enne poja sündi vahetanud senise perekonnanime saksikuma vastu. Abiellus kaks korda. Esimesel korral 16. aprillil 1917 Riias Anna-Emilie Henrum'iga (sünd Osolin) (1888–1918). Poeg Erhard (1918–1939). Teist korda abiellus 27. detsembril 1921 Viljandi Jaani kirikus Meeta Torrimiga (1891–?). Tütar Inge-Aita (1926). Õppis kohalikus vallakoolis, Halliste kihelkonnakoolis, Pärnu linnakoolis ning lõpetas 1914 Magnusholmi kaugsõidumerekooli

Lätis. Sõjalised teadmised sai Pauli sõjakoolis 1915–1916.

Töötas kooliõpetajana 1914–1915. Osales Esimeses maailmasõjas sügisest 1915. Ülendati lipnikuks veebruaris 1916. Teenis 12. armee 9. Siberi kütipolgus nooremohvitserina. Osales lahingutes Saksa vägede vastu Riia rindel. Sai kahel korral haavata ning gaasimürgituse. Pälvis Anna 4. ja Stanislavi 3. järgu. Juunis 1917 ülendati leitnandiks ning läkitati 12. armee Eesti Sõjaväelaste Täitesaatvasse Komiteesse, oli armee rahvusbloki ning Eesti Sõjaväelaste Ülemkomitee liige. Oktoobrist 1917 Tallinna Üksiku Polgu 2. roodu nooremohvitser ja kuulipildurite komando ülem, detsembrist 1. Eesti Diviisi sidekomando ülemaks ja veebruarist maini 1918 sõjavägede sideülemaks. Ülendati märtsis 1918 alamkapteniks. Saksa okupatsiooni ajal elas isakodus.

Vabadussõja eel astus Kaitseliitu, kus teenides adjutantina, määrati peatselt 1. diviisi staabi rivijaoskonna adjutantiks ning Peastaabi ülema käsundusohvitseriks. Jaanuarist 1919 oli Sisekaitse ülema abi, aprillist 1919 Varustusvalitsuse sõduripoodide osakonna ülema abi. Detsembrist 1918 kuni juulini 1919 ka Sõjaringkonnakohtu ajutine liige. Sügisel ülendati kapteniks. Novembris 1919 määrati Viljandi Maakonna Kaitse Liidu ülemaks. Ühtlasi oli detsembrist 1919 kuni juulini 1920 Viljandi garnisoni ülem. Jaanuarist 1920 nimetati Viljandi Maakonna Rahvaväe ja Kaitse Liidu ülemaks ning Viljandi linna komandandiks. Temale allus samuti Viljandi Maakonna Kaitse Liidu Küti

Salk. Maist augustini 1921 täitis ka Viljandi Garnisoni ülema kohuseid. Veebruaris 1924 ülendati majoriks.

Vabariigi Valitsuse otsusega 18. veebruarist 1925 annetati major August Schwarts'ile Vabaduse Risti I liigi 3. järk nr 3018. Lisandus 50 000 marka ja Vabadussõja Mälestusmärk. Aprillist 1925 määrati Harju maakonna Rahvaväe ülema abiks. Veebruaris 1930 ülendati kolonelleitnantiks. Juulist 1930 Harju Kaitsevähingkonna ülem. Märtsis 1934 arvati Kaitsevägele Staabi juurde juhtide reservi. Vabastati sõjaväest jaanuaris 1936.

Pälvis Kotkaristi V klassi ja Valgeristi III klassi.

Kuulus Eesti Vabadussõjalaste Liidu Tallinna osakonda ning oli EVL aukohtu liige ja EVL Kongressi saadik detsembris 1933 ning EVL Rahvaliidumise kandidaat Tallinna Linnavalikogu valimistel jaanuaris 1934. Osales ka Vabaduse Risti Vendade Ühenduse töös, olles Tallinna osakonna liige.

Elas Tallinnas kuni 1940. aastani, mil asus perega Polli tallu ning töötas Abja alevi apteegis raamatupidajana. Arreteeriti Nõukogude julgeolekutöötajate poolt 2. juulil 1941 oma kodus Palu talus ning viidi Venemaale.

Kolonelleitnant August-Voldemar Schwartz suri 31. augustil 1941. aastal Molotovi (Permi) oblastis UssolLag'is eeluurimise ajal. Matmispaik teadmata.

Abikaasa ja tütar pääsesid repressioonidest ning põgenesid 1944. aasta sügisel Läände.

EELK Halliste koguduse sünnikanne nr 258/1888; EELK Halliste koguduse personaalraamat 11: 148.; EELK Viljandi Jaani koguduse personaalraamat 3: 290; Tallinna linna per reg 56: 170; ERA, f. 495, n. 7, s. 5538.; ERA, f. 495, n. 7, s. 5539.; ERA, f. 2371, n. 1, s. 11, l. 442.; ERAF, f. 130, s. 3506.; EVK 1935: 288; Piir 1991: 66.

HERMANN-HANS-JOACHIM GUSTAVI p STOCKEBY (ka STOKKEBY, STOKKEBI), VR II/3, LKO 3. järk, kolonelleitnant (1939).

Sündis 20. (vkj 8.) septembril 1895 Tallinnas tislari pojana. Abiellus 16. (vkj 3.) veebruaril 1917 Viiburi garnisoni Peeter-Pauli apostliku õigeusu kirikus Maria Markovaga (1898–?). Kooselu lahutati Tartu-Võru Rahukogu tsiviiljaoskonna otsusega 22. septembril 1925.

HERMANN-HANS-
JOACHIM STOCKEBY
VR II/3

Lastetu. Õppis Tallinna ministeeriumikoolis ja Peetri Reaalkoolis. Sõjalised teadmised sai Gatsina lipnikekoolis 1915–1916, Alaliväe Ohvitseride Kursustel 1922–1923 ja Kompaniiülemate kursustel 1928–1929. Korporatsiooni Sakala liige. Esimeses maailmasõjas 1915. a septembrist 2. Tagaväepolgus. Ülendati märtsis 1916 lipnikuks ning määrati 38. Smolenski дружинasse. Juulist 1916 teenis 1. Viiburi kindluse jalaväepolgu. Ülendati alamleitnandiks juunis 1917. Siirdus detsembris 1917 rahvusväkke ning astus 3. Eesti Polku, kus teenis nooremohvitserina kuni selle likvideerimiseni Saksa võimude poolt aprillis 1918. Ülendati aprillis 1918 leitnandiks. Vabadussõja eel 10. no-

vembril 1918 astus teenistusse Eesti Kaitse Liitu, kus oli Tallinna 3. jsk ülem abi. Aprillis 1919 läkitati 3. jalaväepolku, kus oli algul 12. roodu vanemohvitser, mais nimetati 1. roodu ülemaks ning detsembris sai 3. pataljoni ülemaks. Ülendati alamkapteni detsembris 1919.

Vabariigi Valitsuse otsusega 14. detsembrist 1920 annetati 3. jalaväepolgu alamkapten Hermann Stockeby'le Vabaduse Risti II liigi 3. järk nr 1592, "hinnates wahwust, mis [ta oli] ülesnäitanud lahingus 22. juunil 1919 a. Riia-Pihkva kiwitee ääres". Lisandus 50 000 marka, tasuta maa normaaltalu suuruses ja Vabadussõja Mälestusmärk.

Lõunanaabritelt sai Läti Karutapja ordeni 3. järgu, nr 1793/26.10.1926 ja Läti Vabadussõja Mälestusmärgi ning Läti iseseisvuse 10. aastapäeva mälestusmedali. Täpsustuseks, et see LKO 3. järk oli algselt määratud hoopis kontradmiral Johan Pitkale. Autasumaa suurusena 21,36 hektarit eraldati Penuja valla Penuja mõisast ning ristiti Kõrgemäe taluks. Sai koha kätte mais 1923, kuid juba järgmise aasta kevadel müüs selle ära.

Maist 1920 oli 3. jalaväepolgu rooduülemaks, juulist 1921 6. jalaväepolgu 9. pataljoni rooduülem. Augustist 1923 viidi üle teenistusse 7. jalaväerügementi, kus teenis mitmesugustel kohtadel – viimati 3. kompanii ülemana ning 2. pataljoni ülemaks. Veebruaris 1924 nimetati senine alamkapteni auaste ümber kapteni. Oktoobris 1930 viidi üle 8. Üksiku Jalaväepataljoni koosseisu, kus teenis 1. kompanii ülemana. Oli ühtlasi veebruarist 1931 kuni juunini 1932 Sõjaringkonnakohtu

ajutine liige. Ülendati veebruaris 1931 majoriks. Viibis oktoobrist 1933 lähetatuna Vabadussõja Ajaloo Komitees. Alates maist 1937 teenis taas 7. jalaväerügemendis 2. pataljoni ülemana. Ülendati veebruaris 1939 kolonelleitnandiks. Jaanuarist 1940 nimetati 7. jalaväerügemendi staabiülemaks. Oli korduvalt 7. jalaväerügemendi Ohvitseridekogu abiesimees ja esimees ning aukohtu esimees. Kuulus VRVÜ Võru ja Tallinna osakonda ning 1933 Eesti Vabadussõjalaste Liitu.

Alates juulist 1940 määrati 6. Üksiku Jalaväepataljoni ülemaks, kust juba septembris läkitati Tapale Soomusrongi rügemendi kolonel Triik'i käsutusse.

Suvel 1941 oli metsavendade grupi ülem ning juhtis Omakaitse operatsioone Pärnumaal. Oli Eesti Julgestusgrupi 183 formeerijaks Pärnus ja esimeseks ülemaks augustis 1941, hiljem sideohvitser Eesti ja Saksa staapide vahel. Teenis Saksa okupatsiooni ajal Kindralinspektuuris personaliosakonna ülemana. Pälvis Saksa Sõjateeneteristi mөөkadega.

Septembris 1944 pääses Saksamaale. Oli inglaste käes sõjavangis interneerituna Uklei laagris, kus oli laagriülem septembrist 1945 kuni vabanemiseni kevadel 1946. Töötas Briti tsooni Eestlaste Keskesinduse vanematekogu ja selle revisjonikomisjoni liikmena. Oli Saksamaal baltlaste Borghorsti laagri juhataja ja alates 1946. aasta sügisest Bochooldi juurde viidud laagri juht. Aastast 1948 Ülesaksamaalise Eestlaste Esinduse ja Keskesinduse juhatuse liige. Valiti 1952 ühenduse Eesti Ühiskond Saksa Liitvabariigis esinduskogu liikmeks ja keskkomitee esimeheks, ühtasi oli ka Abistamisfondi esimees, Eesti Võitlejate Ühingu vanematekogu liige ja aukohtu esimees, Eesti Skautide Malev Saksamaal vanem, Balti Ühingu Eesti-Saksa ühenduse Eesti-poolne esimees jne.

Hermann-Hans-Joachim Stockeby suri 1. juulil 1956 Saksamaal Detmoldi haiglas südamehaiguse tõttu. Maetud Augustdorfi kalmistule.

EELK Tallinna Jaani koguduse 2. pihtkonna sünnikanne nr 147 /1895; Tallinna linna per reg 97: 483; ERA, f. 63, n. 14, s. 3062; ERA, f. 927, n. 3, s. 3011, l. 269–271p; ERA, f. 548, n. 1, s. 237, l. 297; ERA, f. 548, n. 1, s. 253, l. 87; ERA, f. 546, n. 1, s. 249, l. 110, 111, 139; ERA, f. 1947, n. 2, s. 1929; ERA, f. 497, n. 1, s. 66, l. 62; LVVA, f. 5192, n. 1, s. 945, l. 68; EVK 1935: 302; Eesti Rada 1955, nr 9: 4; Eesti Rada 1956, nr 7: 1; Eesti Rada 1956, nr 12: 6; EVTML 1995: 94, 491; Kool 1999: 406, 545.

GEORGI SUUREVÄLJA
VR II/3

GEORGI GRIGORI (ka GEORGI) p SUUREVÄLJA, VR II/3, reamees (1920), vedurijuht.

Sündis 20. (vkj 8.) juunil 1889 Võlla vallas Kärbu külas talupoja peres. Abiellus 24. septembril 1924 Pärnus Taive-Õie Holberg'iga (1902–?). Poeg Aksel (1925). Õppis kohalikus valla- ja kihelkonnakoolis. Elas ja töötas enne sõda Mõisakülas vedurijuhina. Vabadussõja algul 27. jaanuaril 1919 astus vabatahtlikult kui eraisik teenistusse Kitsarööpalise Soomusrongi nr 3 vedurijuhina. Vabastati teenistusest märtsis 1919, kuid astus aprillis taas vabatahtlikuna teenistusse vedurijuhina oma endisele soomusrongile. Võttis rongil olles osa lahingutegevusest Punavägede vastu

Lõunarindel ja Põhja-Lätis.

Vabariigi Valitsuse otsusega 17. augustist 1920 annetati Kitsarööpalise Soomusrongi nr. 3 vedurijuhile Georg Suurevälja'le Vabaduse Risti II liigi 3. järk nr 566, "hinnates wahwust, mis [ta oli] ülesnäitanud lahingus öösel 4. märtsil 1919 a. Korwa ja Hoppa vahel". Lisandus 15 000 marka, Vabadussõja Mälestusmärk ja Läti iseseisvuse 10. aastapäeva mälestusmedal.

Töötas järgnevatel aastatel vedurijuhina Mõisakülas ja Pärnus. Kuulus VRVÜ Pärnu osakonda.

Arreteeriti 14. juunil 1941 Pärnus. Viidi Sverdlovski oblastisse SevUralLag'i. Ta mõisteti Erinõupidamise otsusega 12. märtsil 1942 "aktiivse võitluse eest Nõukogude võimu vastu kodusõja aastail" 10 aastaks vangilaagrisse.

Georgi Suurevälja suri 16. veebruaril 1945 Sverdlovski oblastis SevUralLag'is. Matmispaik teadmata.

EAÕK Uruste koguduse sünnikanne nr 15/1889; EAA, f. 4614, n. 2, s. 1432; ERA, f. 680, n. 3, s. 68; ERA, f. 495, n. 2, s. 2, l. 1064; ERAf, f. 130, s. 8206; EVK 1935: 304; vennatütar Sirje Suurevälja andmed (mai 1995).

ALEKSANDER ANDRESE p TAKEL (sünd TAAKEL), VR II/3, kapten (1924).

Sündis 20. (vkj 8.) aprillil 1897 Karksi kihelkonnas Pöögle vallas, kuid

sünd kanti Halliste kirikukirjadesse. Vabadussõjas 4. jalaväepolgu luu-
rekomando ülem.

Vabariigi Valitsuse otsusega 26. augustist 1921 annetati Mereväe
Ekipaaži leitnandile Aleksander Takel'ile Vabaduse Risti II liigi 3. järk
nr 2624, "hinnates wahwust, mis [ta oli] ülesnäitanud lahingus 3. au-
gustil 1919 a. Killi küla ja Krasnaja Gorka mõisa all".

Aleksander Takel suri 21. novembril 1941 SevUralLag'is. Matmispaik
teadmata. (Vt elulugu VMA 2001: 174–176).

JAAN TAKLAJA
VR II/3

JAAN KARLI p TAKLAJA, VR II/3, noorem-
allohvitser (1919).

Sündis 27. (vkj 15.) oktoobril 1898 Kaarli
valla Rimmu talus sepa pojana. Abiellus 1926
Leida-Marianna Kreebs'iga (1897–1950).
Lapsed: Tiina-Mai (1929) ja Jaan-Peeter
(1935).

Õppis Rimmu algkoolis 1908–1911, Kõpu
kihelkonnakoolis 1911–1913, A. Kamseni
kaubanduskoolis Viljandis 1915–1918, Tartu
Kommertskoolis 1918–1920 (vaheaegadega),
Tartu Ülikooli kaubandusteaduse osakonnas
1920–1922 ja Berliini Kaubandusülikoolis
1922–1925. EÜS Veljesto liige.

Vabadussõjas osales vabatahtliku kooliõpilasena 6. detsembrist 1918.
Oli algul Tartu Vabatahtlikkude Pataljoni maakuulajate komandos, siis
2. roodus. Ülendati veebruaris 1919 kapraliks ning viidi seoses õpingu-
te jätkamisega üle pataljoni reservroodu (nimetatud ka Tartu kooliõpi-
laste reservrooduks) ning vabastati otsesest sõjaväeteenistusest. Alates
maist 1919 Tartu Kooliõpilaste Pataljonis, algul 2. siis 3. roodus ning
juunist muusikakomandos. Ülendati nooremallohvitseriks juulis 1919.
Vabastati sõjaväest märtsis 1920.

Vabariigi Valitsuse otsusega 17. augustist 1920 annetati Tartu Kooli-
õpilaste Pataljoni kapralile Jaan Taklaja'le Vabaduse Risti II liigi 3. järk
nr 542, "hinnates wahwust, mis [ta oli] ülesnäitanud lahingus 30. jaanua-
ril 1919 a. Hummuli mõisa juures". Lisandus 10 000 marka, prii kool kuni
kõrgkooli lõpuni ja Vabadussõja Mälestusmärk. Sai tavalises korras 4,39-
hektarilise talukoha Kaarli valla Saksa karjamõisast, mis ristiti Sepise ta-
luks ja mille pidajaks oli isa. Koht kinnistati tema nimele 1932. aastal.

Pärast sõda tegutses Kauba Panga ametnikuna Tartus 1920–1922, Eesti ajalehtede korrespondendina Berliinis 1922–1925. Oli ajalehe Elu toimetaja Võrus 1926–1928 ning 1928–1940 Päevalehe majandusosakonna toimetaja.

Ühiskondlikult tegev Berliini Eesti Seltsi esimehena 1923–1924, Eesti Ajakirjanikkude Liidu juhatuse abiesimehena 1929–1934 ja esimehena 1934–1940, Kultuurkapitali Ajakirjanduse Sihtkapitali valitsuse esimehena 1929–1934 ja esinduskogus esimehena 1934–1940, Eesti Telegraafi Agentuuri juhatuses 1929–1932, Estonia Seltsi juhatuses 1934–1940 ning VRVÜ Tallinna osakonna juhatuses 1931–1940.

Arreteeriti 14. juunil 1941 Tallinnas ning viidi Sverdlovski oblastisse SevUralLag'i. Mõisteti NSVL SARKi Erinõupidamise otsusega 15. juulil 1942 surma.

Jaan Taklaja lasti maha 3. augustil 1942 SevUralLag'is. Matmispaik teadmata.

Abikaasa ja lapsed küüditati juunis 1941 Kirovi oblastisse. Poeg tuli tagasi Eestisse 1947 ja lapsendati hiljem onu poolt päästmaks uuest küüditamisest. Tütar jõudis samuti tagasi 1947, kuid viidi 1949. aastal uuesti Kirovi oblastisse. Pääses Eestisse 1956. Abikaasa põgenes asumiselt kodumaale 1947 ning suri kolm aastat hiljem läbielatud kannatuste tõttu.

EELK Halliste koguduse sünnikanne nr 214/1898; ERA, f. 680, n. 3, s. 170; ERA, f. 63, n. 18, s. 735; ERA, f. 31, n. 5, s. 1826, l. 42; ERA, f. 571, n. 1, s. 1, l. 17, 56; ERA, f. 571, n. 1, s. 8, l. 216; ERAf, f. 2MO, s. 2002; EAT 1932: 328; EVK 1935: 308; EMT 1938: 209; EBL TK 1940: 327; Piir 1991: 122.

ALEKSANDER (ALEXANDER) MIHKLI p TAMSON, VR II/3, seersant (1939).

Sündis 20. (vkj 8.) aprillil 1898 Saarde kihelkonna Voltveti vallas. Abiellus 6. detsembril 1925 Halliste kirikus Liina Soo'ga (1899–1974). Lastetu. Õppis Voltveti ministeeriumikoolis 1909–1916. Võttis osa Esimesest maailmasõjast, teenis 1917–1918 raudteepataljonis.

Osales Vabadussõjas 10. veebruarist 1919 kaitseliitlasena Pärnu Kaitsepataljoni 4. roodus kuni vabastamiseni sama aasta märtsis. Astus uuesti teenistusse ja määrati 1. aprillil 1919 Pärnu Kaitsepataljoni 6. roodu. Maikuu ülendati kapraliks ning jätkas teenistust 9. jala-väepolguks ümbernimetatud väeosa 6. roodus. Septembris ülen-

ALEKSANDER TAMSON
VR II/3

ti nooremallohvitseriks ja oktoobris 1919 vanemallohvitseriks. Alates aprillist 1920 oli 9. jalaväepolgu 2. roodus ning sama aasta juunis viidi üle Inseneripataljoni raudteeroodu. Sai kahel korral 22. novembril 1919 Aleksandrovskaia Gorka küla juures lahingus põrutada. Demobiliseeriti septembris 1920. Senine vanemallohvitseri auaste nimetati mais 1939 ümber seersandiks.

Vabariigi Valitsuse otsusega 19. oktoobrist 1920 annetati 9. jalaväepolgu vanemallohvitserile Aleksander Tamson'ile Vabaduse Risti II liigi 3. järk nr 1568, "hinnates wahwust, mis [ta oli] ülesnäitanud lahingus 17. mail 1919 a. Lätimaal, Muna talu juures". Lisandus 13 000 marka, Vabadussõja Mälestusmärk

haawatulindiga ning Läti iseseisvuse 10. aastapäeva mälestusmedal.

Sai tavalises korras Pärnumaa Laatre valla Laatre mõisast 13,20-hektarilise krundi. Raudoja taluks ristitud koha sai rendile mais 1922 ning see kinnistati tema nimele novembris 1936.

Pidas iseseisvusaastatel talu, mis algul asus Laatre ja alates 1939. aastast Rajangu vallas. Oli aktiivne jahimees ning VRVÜ Pärnu osakonna liige. Saksa ajal kuulus Omakaitse.

Arreteeriti Nõukogude julgeolekutöötajate poolt 5. augustil 1945 Raudoja talus. Peeti kinni Pärnu vanglas, kust juba sama aasta lõpul viidi Venemaale Sverdlovski oblasti BogoslavLag'i. Mõisteti SARKi Erinõupidamise otsusega jaanuaris 1947 Omakaitse kuulumise eest 5 aastaks vangilaagrisse. Vabanes augustis 1950 Sverlovski oblasti Karpinski vangilaagrist. Saabus tagasi oma Raudoja tallu, mida seni oli pidanud abikaasa. Töötas märtsist 1951 Rajangu kn Võidu Tee kolhoosis ja alates selle ühinemisest Kamara sovhoosiga selle Laatre osakonnas põllutöölisena. Viimased eluaastad oli pensionär oma talus ning tegeles aiandusega.

Aleksander Tamson suri 1. septembril 1975 Mõisaküla haiglas südameelihaste ateroskleroosi tõttu. Maetud Saarde kalmistule.

EELK Saarde koguduse sünnikanne nr 306/1898; Abja kn surmaakt nr 33/1975; Rajangu valla per reg 1: 544; ERA, f. 680, n. 3, s. 170; ERA, f. 63, n. 14,

s. 2357; ERA, f. 31, n. 5, s. 1826. l. 109p.; ERAF, f. 130, s. 13085; EVK 1935: 312; õepoeg Juhan Pikkori andmed (sept 1998).

**AUGUST-JAAN-MARTIN
TIIT VR II/3**

AUGUST-JAAN-MARTIN PEETRI p TIIT, VR II/3, veltveebel (1921).

Sündis 29. (vkj 16.) märtsil 1900 Vana-Kariste vallas Risu talus töölise peres. Vallaline. Lõpetas kohaliku valla- ja 2-klassilise ministeeriumikooli. Töötas postiljonina.

Osales Vabadussõjas 7. märtsist 1919 Pärnu Kaitsepataljoni 5. ja 3. roodus. Maikuus formeeriti väeosa ümber 9. jalaväepolguks, mille 4. roodu jao- ja rühmaülem oli sõja lõpuni. Novembris 1919 ülendati nooremallohvitseriks.

Vabariigi Valitsuse otsusega 8. oktoobrist 1920 annetati 9. jalaväepolgu vanemallohvitserile August Tiit'ile Vabaduse Risti II liigi 3. järk nr 1427, "hinnates wahwust, mis [ta oli] ülesnäitanud lahingutes 19. mail 1919 a. Tikmatschi talu juures ja 3. detsembril 1919 a. Dubrovka kõrtsi juures". Lisandus 13 000 marka, tasuta maa normaaltalu suuruses ning Vabadussõja Mälestusmärk.

Autasumaa eraldati maist 1920 Vana-Kariste valla Vana-Kariste mõisa Pekre karjamõisast. See 22,83-hektariline koht sai nimeks Lätinurme talu. Talu pidas tema isa Peeter Tiit, kes koha ka pärast poja surma päris ning kelle nimele Lätinurme talu 1931. aastal kinnistati.

Jätkas pärast sõda teenistust 9. jalaväepolgus, kus aprillis 1920 viidi 1. roodu rühmaülemaks ning ülendati augustis vanemallohvitseriks. Seoses ümberkorraldustega määrati jaanuaris 1921 aga 1. jalaväepolgu 9. pataljoni 1. roodu ning ülendati veebruaris veltveebliks. Kuid juba juulis 1921 jätkus teenistus 6. jalaväepolgu 9. pataljoni 1. roodus, millest oktoobris sai ümbernimetatuna 4. rood. Novembris 1922 sai väeosa uueks nimeks 9. jalaväerügemendi 9. pataljoni 1. kompanii, mille veltveebliks teenis kuni 1925. aasta kevadeni.

Oli Vabaduse Risti Nõukogu liige 1925. aastal.

August-Jaan-Martin Tiit suri 13. aprillil 1925 Pärnus õnnetusjuhtumi tõttu. Surma põhjustas nooremleitnant Voldemar Hints, kes Pärnu Endla seltsimaja piljarditoas viinastanud olekus revolvrilt hooletult kä-

sitsedes haavas A.-J.-M. Tiit'i, kes teel haiglasse suri.

Maetud Halliste kalmistule. Tema haual avati septembris 1937 sõjaväeliste auavaldustega graniidist mälestustahvel.

EELK Halliste koguduse sünnikanne nr 71/1900; EELK Halliste koguduse surmaakt nr 50/1925; ERA, f. 680, n. 3, s. 217; ERA, f. 63, n. 14, s. 1851; ERA, f. 927, n. 3, s. 1899; EVK 1935: 318; Pärnu Postimees 1925, nr 82: 1; Sakala 1937, nr 105: 7.

HANS TILL
VR II/3

HANS PEETRI p TILL (Lätis: ANSIS PĒTERA p TILLIS), VR II/3, reamees (1919).

Sündis 6. detsembril (vkj 24.11) 1893 Lätimaal Valmiera maakonna Arakstē valla Korve talus metsniku pojana. Abiellus Ruhja kirikus Maija Velmega (1897–1943). Peres kasvas 5 last: Elmārs (1923–1943), Osvalds (1924–1942), Silvija (1926–1943), Arvīds (1934), Ansis (1936–1943). Õppis Arakstē vallakoolis. Vabadussõjas osales alates 22. märtsist 1919, kui saadeti 2. diviisi tagavara-pataljonist reamehena teenima 2. jalaväepolgu 9. roodu. Aprilli lõpul 1919 viidi üle Kitsarööpalisele Soomusrongile nr 1. Sai

18. juunil 1919 Pihkva rindel haavata. Demobiliseeriti aprillis 1920.

Vabariigi Valitsuse otsusega 24. augustist 1920 annetati Kitsarööpalise Soomusrongi nr 1 reamees Hans Till'ile Vabaduse Risti II liigi 3. järk nr 787, "hinnates wahwust, mis [ta oli] ülesnäitanud lahingus 28. augustil 1919 a. Püha Nikandri kloostri valdamisel". Lisandus 10 000 marka, Vabadussõja Mälestusmärk haavatulindiga ning Läti iseseisvuse 10. aastapäeva mälestusmedal. Pärast Vabadussõda siirdus tagasi isakoju, astus Läti kodakondsusse. Töötas iseseisvusaastatel Arakstēs metsavahina ning pidas talu. Pärast haldusreformi läks Arakstē vald Lode (Loodi) valla koosseisu.

Arreteeriti 14. juunil 1941 Lode vallas Arakstēs, viidi Venemaale ning mõisteti 8 aastaks vangilaagrisse. Kogu pere küüditati Omski oblastisse, kus ainukesena jäi ellu ja pääses 1946. aastal tagasi Lätimaale poeg Arvīds Tillis.

Hans Till (Ansis Tillis) suri 30. märtsil 1942 Kirovi oblastis VjatLag'is. Matmispaik teadmata.

Väärrib märkimist, et vend Oskar Till oli samuti Vabaduse Risti kavaler.

EELK Halliste koguduse sünnikanne nr 225/1893; ERA, f. 673, pakk 314 (S–V) välismaalased; ERA, f. 495, n. 2, s. 2, l. 1071; ERA, f. 2121, n. 3, s. 50; ERA, f. 497, n. 1, s. 67, l. 568; Aizvestie 1941. gada 14, jünijs, Riga 2001; poeg Arvids Tillise andmed (dets 2000).

OSKAR TILL
VR II/3

OSKAR PEETRI p TILL, VR II/3, reamees (1919).

Sündis 12. märtsil (vkj 28.02) 1887 Lätimaal Valmiera maakonna Arakstē vallas metsniku pojana. Abiellus 29. märtsil 1921 Ruhja kirikus Margareete-Valfriide-Aliide Balgaliga (1897–1984). Lapsed: Harry-Alfred (1921–1990), Isolde (1922–1987), Alice-Ella (1924). Õppis Arakstē vallakoolis. Töötas metsavahina Pöögles vallas ning 1918. aastal Arakstēs. Astus Vabadussõja algul 15. jaanuaril 1919 Viljandis sõjaväkke ning määrati kitsarööpmeliste soomusrongide riviituse komandosse. Alates juulist 1919 viidi üle

Kitsarööpmelise Soomusrongile nr 1, kus teenis dessantroodus ja luurekomandos. Võttis osa lahingutest Punavägede vastu Lõunarindel. Sai 18. juulil 1919 Pihkva rindel paremast käest haavata. Demobiliseeriti aprillis 1920.

Vabariigi Valitsuse otsusega 24. augustist 1920 annetati Kitsarööpmelise Soomusrongi nr 1 reamees Oskar Till üle Vabaduse Risti II liigi 3. järk nr 788, "hinnates wahwust, mis [ta oli] ülesnäitanud lahingus 28. augustil 1919 a. Püha Nikandri kloostri valdamisel". Lisandus 10 000 marka, Vabadussõja Mälestusmärk haavatulindiga ning Läti iseseisvuse 10. aastapäeva mälestusmedal.

Siirdus pärast sõda taas Lätimaale Arakstēsse, kus töötas mõnda aega metsavahina, kuid aprillis 1923 tuli tagasi Eestisse ja asus koos perega elama Mõisakülla. Detsembris 1924 asus ametisse üleajateenijana Piirivalve Valitsuse Petseri jsk Saputje rajoonis valvurina. Jaanuarist

1927 lahkus teenistusest ning siirdus elama Valka, kus pidas väikest poodi. Majanduslike raskuste tõttu lõpetas äri ja asus 1933. aastal Tartusse. Töötas Tartu vanglas vangivalvurina. Osales ühiskondlikus elus, olles algul VRVÜ Valga ja hiljem Tartu osakonna liige. Kuulus aastatel 1933–1934 Eesti Vabadussõjalaste Liidu ridadesse. Halveneva tervise tõttu lahkus teenistusest ning oli viimati ametis kojamehena.

Oskar Till suri 27. novembril 1938 Tartus kopsuvähki. Maetud Tartu Garnisoni kalmistule. Tema hauakivile on ekslikult raiutud sünnidaatumina 1888. aasta.

Poeg Harry-Alfred Till võttis Teisest maailmasõjast osa Saksa armees Narva pataljoni ridades ning oli represseerituna Nõukogude vangilaagris, kust vabanes.

Väärrib märkimist, et vend Hans Till (Ansis Tillis) oli samuti Vabaduse Risti kavaler.

EELK Halliste koguduse sünnikanne nr 45/1887; Tartu linna surmaakt nr 494/1938; Tartu linna per reg 33: 162; ERA, f. 680, n. 3, s. 589; ERA, f. 495, n. 2, s. 2, l. 1070; EVK 1935: 320; tütar Alice-Ella Taimi andmed (sept 2000).

JAAN VAHER
VR II/3

JAAN ROSALIE (ROOSI) p VAHER, VR II/3, kapral (1920).

Sündis 5. oktoobril (vkj 23.09.) 1899 Abja vallas Leevi (Löövi) talus. Oli kaks korda abielus. Esimest korda 5. juunil 1922 Halliste kirikus Alide Muska'ga. Sellest kooselust sündisid tütreid Laine-Melanie (1923–?) ja Valli-Rosalie (1928–?). Teist korda abiellus 5. detsembril 1936 Tallinnas Olga Lont'iga (1899–1978). Sündis poeg Vello (1937). Omandas hariduse Abja vallakoolis ning lõpetas Halliste kihelkonnakooli esimese klassi. Vabadussõjas osales 7. märtsist 1919 Pärnu Kaitsepataljoni, hilisema 9. jalaväepolgu 5., 4. ja 8. roodus. Ülendati vapruse eest jaanuaris 1920 kapraliks. Alates aprillist

1920 kuni demobilisatsioonini jaanuaris 1921 teenis polgu 2. roodus.

Vabariigi Valitsuse otsusega 11. juunist 1920 annetati 9. jalaväepolgu kapral Jaan Vaher'ile Vabaduse Risti II liigi 3. järk nr 323, "hin-

nates wahwust, mis [ta oli] ülesnäitanud lahingus 9. augustil 1919 a. Aleksandrovskaja Gorka küla all". Lisandus 10 000 marka ja Vabadussõja Mälestusmärk.

Elas pärast sõjaväest vabanemist mõnda aega Abja vallas, siirdus seejärel Tallinna, kus töötas elamute ehitusel. Asus oktoobris 1928 kui eraisik Sõjaväe Ühendatud Õppeasutuste töökompaniisse hobusemeheks. Alates juulist 1929 kuni veebruarini 1936 oli samas tööl puusepana. Veebruarist kuni juulini 1936 oli Pärnu vanglas nooremvalvuriks. Töötas siis mõnda aega raudteel vagunikütjana ning aprillist kuni oktoobrini 1937 oli Harku vanglas nooremvalvuriks. Alates oktoobrist 1937 oli aga taas Raudtee veojaoskonnas rongikütja. Oli VRVÜ Tallinna osakonna liige. Esimese Nõukogude okupatsiooni ajal töötas puusepana Norma tehases Tallinnas. Saksa ajal oli samuti Tallinnas mitmesugustel ehitustöödel. Kevadel 1944 evakueeriti perega Järvamaale Rakkesse, kus oli põllutööliseks. Samast sügisest aga Väike-Maarjas põllutöölise ja ehitaja kuni 1950. aastani, mil asus tegutsema ehitustööde ettevõtjana kolhooside tootmisfirmade ehitustel Pärnus ja Paide rajoonis. Siirdus 1960. aastal elama Tallinna, kus töötas mitmes ehitusettevõttes kuni pensionile minekuni 1968. aastal.

Oli Eesti Kalastajate Seltsi Tallinna osakonna liige. Tegi kirgliku kalamehena retki Eestimaa järvedele ja jõgedele. Mängis hästi Teppo löötspilli ning oli hea laulumees.

Jaan Vaher suri 11. novembril 1989 Tallinnas ateroskleroosi ja südame veresoonekonna puudulikkuse tõttu. Maetud Tallinna Pärnamäe kalmistule.

EELK Halliste koguduse sünnikanne nr 200/1899; Tallinna linna surmaakt nr 3093/1989; EELK Halliste koguduse personaalraamat 9: 886; ERA, f. 680, n. 3, s. 193; ERA, f. 650, n. 1, s. 183, l. 111p; ERA, f. 650, n. 1, s. 287, l. 132; ERA, f. 650, n. 1, s. 432, l. 109p; ERA, f. 1823, n. 1, s. 308; ERA, f. 2371, n. 1, s. 3, l. 191; ERA, f. 2371, n. 1, s. 11, l. 480; EVK 1935: 340; poeg Vello Vaheri andmed (veebr 2005).

PEETER-KARL JAANI p VARIK (ka VARRIK), VR II/3, reamees (1918).

Sündis 22. (vkj 10.) mail 1895 Vanamõisa vallas Tõimaste talus taluomaniku pojana. Vallaline. Õppis kohalikus valla- ja Halliste kihelkonnakoolis, Treffneri Gümnaasiumis 1913–1919 ja õppursõdurina Tartu Ülikoolis 1920–1927, kus lõpetas õigusteaduskonna. Kuulus korporatsiooni Ugala.

PEETER-KARL VARIK
VR II/3

Vabadussõjas 1. Ratsapolgu kuulipildujate sõdurina alates 13. detsembrist 1918. Läkitati augustis 1919 Sõjakooli ning arvati kadetina ratsaklassi. Jaanuarist kuni sõjaväest vabanemiseni märtsis 1920 Tartu Kooliõpilaste Pataljoni 1. roodus.

Vabariigi Valitsuse otsusega 11. juunist 1920 annetati 1. Ratsapolgu reamehele Peeter Varik'ule Vabaduse Risti II liigi 3. järk nr 290, "hinnates wahwust, mis [ta oli] ülesnäitanud lahingus 20. märtsil 1919 a. Munamäe juures". Lisandus 10 000 marka, prii kool kuni kõrgkooli lõpuni ja Vabadussõja Mälestusmärk.

Astus sõja lõppedes ülikooli, kus õppis algul põllumajandusteaduskonnas, siis arsti- ja 1923. aastast õigusteaduskonnas. Pärast lõpetamist 1927. aasta suvel elas mõne aasta isakodus Tõimaste talus. Kevadest 1932 Mõisakülas, kus töötas advokaadina. Vannutatud Advokaatide Nõukogu otsusega võeti detsembris 1935 vastu vannutatud advokaatide hulka. Siirdus 1940. aastal Viljandi, kus jätkas tegutsemist advokaadina. Oli VRVÜ Pärnu osakonna liige.

Pärast sõda asus tööle Suure-Jaani õigusnõuandla juhatajana. Alates 1947. aasta suvest määrati Mustla õigusnõuandla juhatajaks, kuid veebruarist 1948 määrati taas Suure-Jaani õigusnõuandla juhataja kohale. Kuulus 1944. aasta sügisest ENSV Advokaatide Kolleegiumi, kust arvati veebruaris 1950 välja ning vabastati senisest ametist. Töötas sama aasta sügisest alates Võhma Piimaühistu likvideerimiskomisjoni esimehena. Jätkuva surve tõttu "endistele tegelastele" ning elatise teenimiseks tuli detsembris 1951 asuda tööle Suure-Jaani Tarbijate Kooperatiivi hulgi-laos sorteerija-pakkijana. Jaanuaris 1955 viidi juba üle kaubalao juhataja ametikohale ning sama aasta mais nimetati Suure-Jaani rajooni juriskonsuldiks. Töötas sellel kohal kuni pensionile siirdumiseni märtsis 1959. Pensionärina töötas Võhma Tarbijate Kooperatiivi juristina. Alates 1973. aasta sügisest asus elama vennapoja perre Raasikule Harju rajooni.

Peeter-Karl Varik suri 13. märtsil 1983 Harju rajooni Raasiku kn Raasiku alevis kodus südame ja üldise veresoonte lupjumise tõttu. Maetud Raasiku kalmistule.

EELK Halliste koguduse sünnikanne nr 88/1895; Raasiku kn surmaakt nr 7/1983; EAA, f. 2100, n. 1, s. 17747; ERA, f. 680, n. 3, s. 126; vennapoeg Jaan Variku andmed (veebr 2003).

**ELMAR-JOHANN
VEINBERG VR II/3**

ELMAR-JOHANN VILLEMI p VEINBERG, VR II/3, alamkapten (1920), kapten (1924).

Sündis 8. novembril (vkj 27.10) 1895 Viljandis. Abiellus 11. juunil 1938 Viljandi apostliku õigeusu kirikus Maria Timbermann'iga (1895–?). Lastetu. Õppis Viljandi linna algkoolis, H. Treffneri Gümnaasiumis 1911–1913 ning Gatšina lipnikekoolis 1915. Mobiliseeriti juunis 1915. Ülendati sama aasta detsembris lipnikuks. Teenis nooremohvitserina 421. jalaväepolcus ja 1. Petrogradi ratsapiirivalve divisjonis. Ülendati alamleitnandiks oktoobris 1917.

Vabadussõjas teenis 5. jalaväepolcus 10. detsembrist 1918, algul 2. roodu nooremohvitseri, 1919. a veebruarist 4. roodu vanemohvitserina. Ülendati juulis 1919 leitnandiks. Võttis osa lahingutest Punaarmee vastu Viru rindel.

Vabariigi Valitsuse otsusega 21. veebruarist 1920 annetati 5. jalaväepolgu 4. roodu vanemohvitserile, alamleitnant Elmar Veinberg'ile Vabaduse Risti II liigi 3. järk nr 728, "hinnates wahwust, mis [ta oli] ülesnäitanud lahingus öösel 24. mail 1919 a. Litovischi küla valdamisel". Lisandus 25 000 marka ja Vabadussõja Mälestusmärk.

Pärast sõda jätkas teenistust 5. jalaväepolgu 1. roodu ülemana. Jaanuaris 1920 sai ülenduse alamkapteniks. Märtsis 1920 viidi üle 2. Piiriküti Pataljoni ja määrati 4. roodu ülemaks. Demobiliseeriti augustis 1920. Jaanuarist 1924 kaotati ära senine alamkapteni auaste, nimetades see ümber kapteniks.

Elas järgnevatel aastatel Viljandis ning hiljem Kaarli vallas Teearu talus. Oli VRVÜ Viljandi osakonna liige. Pärast Teist maailmasõda oli Halliste kandis pensionär.

Elmar-Johann Veinberg suri 14. oktoobril 1958 Abja rajooni Halliste kn Risti asulas kopsutuberkuloosi. Maetud Halliste kalmistule.

EELK Viljandi Jaani koguduse sünnikanne nr 24/1895; Halliste kn surmaakt nr 24/1958; EAÕK Viljandi koguduse abielukanne nr 3/1938; ERA, f. 495, n. 7, s. 6577; EVK 1935: 346.

KARL ÕUNAPUU
VR II/3

KARL JAANI p ÕUNAPUU, VR II/3, nooremseersant (1940).

Sündis 14. (vkj 2.) septembril 1898 Kaubi vallas kingsepa pojana. Abiellus 4. veebruaril 1948 Viljandis Valve-Laine Uustaluga (1924–1985). Lapsed: Kalju (1948) ja Helgi (1950).

Lõpetas vallakooli ja Halliste kihelkonnakooli. Osales Esimeses maailmasõjas, kus lõpetas 295. tagavarapolgu õppekomando 1917 ja ülendati nooremallohvitseriks.

Vabadussõjas osales 4. märtsist 1919 Pärnu Kaitsepataljoni, hilisema 9. jalaväepolgu 3. roodus. Ülendati aprillis 1919 vanemallohvitseriks. Võttis osa lahingutest Põhja-Lätis ja Narva rindel Punaarmee ja Landeswehri vastu. Sai haavata lahingus Landeswehriiga 23. juunil 1919 ning põrutada Novopjatnitskoje küla juures 18. novembril 1919. Aprillist kuni demobiliseerimiseni septembris 1920 teenis 9. jalaväepolgu 1. roodus rühmaülemana. Vanemallohvitseri auaste nimetati juunis 1940 ümber nooremseersandiks.

Vabariigi Valitsuse otsusega 18. veebruarist 1925 annetati Vabaduse Risti II liigi 3. järk nr 2882 vanemallohvitser Karl Õunapuu'le lahingutes osutatud vahvuse eest. Lisandus 13 000 marka, tasuta maa normaaltalu suuruses, Vabadussõja Mälestusmärk haavatulindiga ning Läti iseseisvuse 10. aastapäeva mälestusmedal.

Autasumaana eraldati 19,01-hektariline koht Viljandimaa Kaarli valla Kaarli mõisast, mis ristiti Paala taluks. Omandas koha pärioseks 1929. aastal.

Pärast sõda tuli Kaarli valda, kus asus oma talu rajama ning pidas seda järgnevatel aastatel.

Oli Viljandi Eesti Põllumeeste Seltsi ja VRVÜ Viljandi osakonna liige. Osales poliitikas, olles 1934. aasta algul Kindral Laidoneri riigivandemaks valimise kohaliku komitee esimees.

Esimese Nõukogude okupatsiooni ajal jätkas talupidamist ning jäi repressioonidest puutumata. Saksa ajal 1944. aastal mobiliseeriti, kuid otsesest sõjategevusest osa ei võtnud. Jätkas talupidamist kuni 1949. aasta kevadeni. Suurküüditamise ajal teda hoiatati ning ta varjus metsa. Repressioonide hirmus oli sunnitud astuma kolhoosi. Töötas järgnevalt Säde kolhoosis põllutöölise, põllubrigadiri ja viimaks raamatupidajana.

Karl Õunapuu suri 14. juulil 1960 Abja rajooni Abja-Paluoja Allikukivi haiglas kopsutuberkuloosi. Surmaakti on surmakohana eksitavalt märgitud Halliste kn, mis oli tema viimane elukoht. Maetud Halliste kalmistule. Tema hauakivile on ekslikult raiutud surma-aastaks 1961.

EELK Halliste koguduse sünnikanne nr 177/1898; Halliste kn surmaakt nr 21/1960; Viljandi Perekonnaseisu Büroo abieluakt nr 19/1948; ERA, f. 63, n. 18, s. 710; ERA, f. 680, n. 3, s. 173; EVK 1935: 356; Sakala 1934, nr 3: 5; poeg Kalju Õunapuu andmed (aug 1996); tütar Helgi Kivirand'i andmed (aug 1996).

Allikad ja kirjandus

EAA = Rahvusarhiivi Ajalooarhiivi osakond.

ERA = Rahvusarhiivi Riigiarhiivi osakond.

ERAF = Rahvusarhiivi Riigiarhiivi osakond (end Partearhiiv).

LVVA = Latvijas Valsts vēstures arhivs.

BVA 1909 = Baltische Verkehrs- und Adressbücher. Band I. Livland. Riga.

EAT 1932 = Eesti avalikud tegelased. Tartu.

EBL 1929 = Eesti biograafiline leksikon. Tartu.

EBL TK 1940 = Eesti biograafilise leksikoni täiendusköide. Tartu–Tallinn.

EETK 1940 = Eesti entsüklopeedia täiendusköide. Tartu.

EMT 1938 = Eesti majandustegelased. R. Berendsen jt (toim). Tallinn.

ENE/EE 1985–2002 = Eesti (Nõukogude) entsüklopeedia. Tallinn.

ERAKT 1939 = Eesti riigi-, avaliku- ja kultuurielu tegelased 1918–1938. I Tallinn.

ET 2000 = Eesti tänab 1919–2000. Tallinn.

- EVK 1935** = Eesti Vabadusristi kavalerid. Tallinn.
- EVRKR 2004** = Eesti Vabaduse Risti kavalerid. Register. Viljandi.
- EVTM 1995** = Eesti vabadusvõitlejad Teises maailmasõjas. Tallinn.
- 6. JP 1938** = Maide, J., Valdin, E. 6. jalaväepolk Vabadussõjas 1918–1920. Tallinn.
- PTB 1937** = Pärnumaa tegelaste biograafiad. Pärnu.
- RT 1918–1940** = Riigi Teataja. Tallinn.
- VMA 1998–2003** = Viljandi Muuseumi aastaraamat. Viljandi.
- Ehituskunst I 1983**. Tallinn
- Hussarite suguvõsa 1994**. Kroonikaraamat. A. Neemre, L. Raudsepp (koost). Võru.
- Jaan Rinki hauatähise pühitsemine** = Kolonel Jaan Rink VR I/2 hauatähise pühitsemine Tallinna Siselinna kalmistul 25. septembril 2001.a. Tallinn (Eesti Sõjahaudade Hoolde Liidu trükis).
- Kool, F. 1999**. DP Kroonika. Eesti pagulased Saksamaal 1944–1951. Lakewood.
- L.-R. Soomusrong nr. 2 Vabadussõjas 1935**. Tallinn.
- Piir, E. 1991**. Sakalamaa ei unusta, I. Halliste kihelkond. Viljandi.
- Piir, E. 1993**. Sakalamaa ei unusta, II. Kõpu kihelkond. Viljandi.
- Pitka, J. 1921**. Minu mälestused suure ilmasõja algusest Eesti Vabadussõja lõpuni. Tallinn.
- Pärnumaa 1930** = Pärnumaa. Maateaduslik, tulunduslik ja ajalooline kirjeldus. Eesti IV. Tartu.
- Pärnumaa kõverpeegel 1933**. Pärnumaa tegelaste biograafiline leksikon sõnas ja pildis. Biograafiad Maurus-Jauram; sharssid ja karikatuurid Gori, Owe, Ero. Pärnu.
- Uuet, L. 2002**. Eesti haldusjaotus 20. sajandil. Tallinn.
- Viljandimaa 1939**. Viljandimaa. Maateaduslik, majanduslik ja ajalooline kirjeldus, I. Üldosa. Eesti VII. Tartu.
- VMA 1998** = **Pihlak, J. 1999**. Kõpu kihelkond ja Vabaduse Risti vennad.
- VMA 1999** = **Pihlak, J. 2000**. Tarvastu kihelkond ja Vabaduse Risti vennad.
- VMA 2000** = **Pihlak, J. 2001**. Paistu kihelkond ja Vabaduse Risti vennad.
- VMA 2001** = **Pihlak, J. 2002**. Karksi kihelkond ja Vabaduse Risti vennad.

VMA 2002 = Pihlak, J. 2003. Kolga-Jaani kihelkond ja Vabaduse Risti vennad.

VMA 2003 = Pihlak, J. 2004. Suure-Jaani kihelkond ja Vabaduse Risti vennad.

Õun, M. 1997. Eesti Vabariigi kindralid ja admiralid. Tallinn.

HALLISTE PARISH AND THE HOLDERS OF THE CROSS OF FREEDOM

Jaak Pihlak

This article is a continuation to the series of the holders of the Cross of Freedom connected with Viljandi county. In six previous yearbooks the cross brethren from Kõpu, Tarvastu, Paistu, Karksi, Kolga-Jaani and Suure-Jaani parishes were dealt with. This article provides an overview of the holders of the cross from Halliste parish. An additional comment should be given here: Halliste belonged to Pärnu county at that time. This article also includes an overview of the administrative history of this area.

As an introduction it should be explained that the Cross of Freedom was awarded to 3132 people, mostly for their merits in the Estonian war of independence in 1918–1920. Among them, 2076 were citizens of Estonia and 1056 foreigners. More than 300 holders had some connections with Viljandi county during their lifetime. Of them, 49 had substantial contacts with Halliste parish.

In Halliste church 29 men were baptised: Märt Iir, Hans Karu, Johan-Leonhard Kase, August Keng, Märt Kokk, Peeter-Ernst Koot, Jaan Kullamäe, Jaan-Raimund Laarmann, Otto Laarmann, Heinrich Laretei, Hans Leesment, Eduard-Ervin Liibus, Jaan Maide, Jaan Naaris, Märt-Villem-Hendrik Orumets, Mart Parrol, Arthur Perna, August Pärnasalu, Jaan Rink, August Saar, August-Voldemar Schwartz, Aleksander Takel, Jaan Taklaja, August-Jaan-Martin Tiit, Hans Till (In Latvia called: Ansis Tillis), Oskar Till, Jaan Vaher, Peeter-Karl Varik and Karl Õunapuu. Anton Räägel had received his Holy Sacrament in Penuja Orthodox church.

22 holders of the cross were born elsewhere. Among them 4 men in Latvia: Alfred-Evald Joonet, Eduard Meidla and brothers H. and O. Till, who belonged to Halliste congregation. Aleksander Arol was born in Russia. Nine men were born elsewhere in Pärnu county: Jaan Allik, Hans Harjakas, Ants Koik, Aleksander Tamson, Georgi Suurevälja, Johann Mõttus, Paul-Nikolai Roger, Jaan Murde and A. Takel, also a member of Halliste church. In Viljandi county 4 holders of the cross were born: August Koorits, Karl Laatsarus,

August Leisk and Elmar-Johann Veinberg. In Tallinn 2 men were born: Johannes Roden and Hermann-Hans-Joachim Stockeby and in Tartu Osvald-Kristjan Mitt and in Võru county, August Hussar.

Many of them completed only a parish or town school. But others also studied a profession and several graduated from the university or finished higher military schools.

Nearly a half of the holders were ranking as officers, and among them H. Leesment and J. Maide were promoted to the rank of major general. It is also worth mentioning that the reputable brethren of the Cross of Freedom connected with Halliste included the minister and ambassador H. Laretei and Colonel J. Rink, the Chief of the General Staff Headquarters and later the chief of the Joint Training Schools of the Army. Among the awardees of the Cross of Freedom the overwhelming majority served in the infantry. But a considerable number of them were also on armoured trains, in the cavalry, navy and in headquarters.

Most of the issued orders were the Crosses of Freedom for personal bravery. Among the cavaliers of those, P.-E. Koot was the youngest to go to war, being only a schoolboy of 15. But also 6 orders for military merits and 2 for civil services were awarded.

In addition to the Cross of Freedom the men also received a monetary award and several received free land and free education until the end of their university studies.

The fate of the cavaliers was very different. Already in the war of independence 2 men perished: J. Naaris and P.-N. Roger. Several died in the years of independence. Fifteen cavaliers perished or were killed as a result of the Soviet repressions. Eight men died in exile. The only one to see the new independence of Estonia was J.-L. Kase, who departed this life at the age of 100 in Germany.

Eight holders of the Cross were buried in Halliste cemetery: A. Koik, M. Kokk, J.-R. Laarmann, E. Meidla, J. Naaris, A.-J.-M. Tiit, E.-J. Veinberg and K. Öunapuu. H. Harjakas, M.-V.-H. Orumets and A. Räägel rest in the graveyards of Mõisaküla and Penuja, both within the parish, and A. Keng in Abja parish. The remains of 15 holders of the Cross of Freedom, however, lie somewhere in the unknown graves in Russia.